

Kazah-afrikai kapcsolatok
Észak-Afrika és a Földközi-tenger térségének
geopolitikai kihívásai
Vízelosztási kérdések
Egyiptom, Szudán és Etiópia között
Afrikai beszélő dobok

Kiadja/Published by: IDResearch Kutatási és Képzési Kft./Publikon Kiadó

Alapító és felelős kiadó/Founder and Executive Editor TARRÓSY István

Főszerkesztő/Editor-in-Chief BÚR Gábor

Olvasószerkesztő/Proofreading Editor A. GERGELY András

Tördelőszerkesztő/Technical Editor VÖRÖS Zoltán

A szerkesztőség tagjai/Members of Editorial Team TARRÓSY István, VÖRÖS Zoltán

Külső munkatárs/Contributor SZILASI Ildikó Hermina

Szerkesztőbizottság/Editorial Board BESENYŐ János, BÚR Gábor, CSATÁDI Katalin, MARSAI Viktor, MORENTH Péter, SUHA György, SZABÓ Loránd, TARRÓSY István (elnök/chair), VOJNITS András, VÖRÖS Zoltán

Tudományos Tanácsadó Testület/Scientific Advisory Board BENKES Mihály, BIERNACZKY Szilárd, CSIZMADIA Sándor, FODOR Erika, FODOR Judit, RÉGI Tamás, SÁRKÁNY Mihály, SUHA György, SZOMBATHY Zoltán, VIDACS Bea

Design & Layout IDResearch Kft./IDResearch Ltd. - facebook.com/idresearch/

Kiadó és szerkesztőség elérhetőségei/Publisher and Editorial Team

7624 Pécs, Jakabhegyi út 8/E.

T.: +36 (30) 408-6360 afrika.folyoirat@gmail.com, www.afrikatanulmanyok.hu

Hirdetésfelvétel/Ads and Publicity 7624 Pécs, Jakabhegyi út 8/E.

T.: +36 (30) 408-6360 afrika.folyoirat@gmail.com

Olvasói levelek/Readers' Comments afrika.folyoirat@gmail.com

Értékesítő partnerek/Sales Partners

www.afrikatanulmanyok.hu; www.publikon.hu

Borítófotó/Cover Photo Somogyi Norbert

Támogatóink/Our Supporters

A 2020-as évfolyam támogatója a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, stratégiai együttműködésben a PTE Afrika Kutatóközponttal
<https://maltai.hu>

Megjelenik évente legalább két alkalommal/Published at least twice a year

Online: africa.pte.hu

A lap előfizethető/Subscription

IDResearch Kft. / Publikon Kiadó • 7624 Pécs, Jakabhegyi út 8/E

T.: +36 (30) 408-6360, afrika.folyoirat@gmail.com

www.afrikatanulmanyok.hu

Nyomda/Printing House Molnár Nyomda Kft. **Felelős vezető** Molnár Csaba

ISSN 1788-6422 Minden jog fenntartva!

A kiadó a lap bármely részének másolásával, terjesztésével, a benne megjelent adatok elektronikus tárolásával és feldolgozásával kapcsolatos jogot fenntartja. Az Afrika Tanulmányokban megjelent minden szerzői mű (cikk, tanulmány, fotó, táblázat, grafika, illusztráció) csak a kiadó előzetes írásbeli, vagy elektronikus dokumentumba foglalt engedélyével tehető hozzáférhetővé, illetve másolható a nyilvánosság számára a sajtóban. Ez a nyilatkozat a szerzői jogról szóló törvényben foglaltak szerint tiltó nyilatkozatnak minősül.

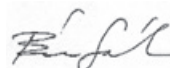
A lapban megjelenő hirdetések tartalmáért a kiadó felelősséget nem vállal. A lapban leközölt írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó véleményét. A tartalom, az egyes írások elektronikus felületen (honlapon, adattárban) való megjelentetése a kiadó joga.

Tisztelt Olvasóink!

Az Afrika Tanulmányok XIV. évfolyamát egy „erős duplával” indítjuk, ugyanis a 130 oldalas szám ismét kurrens külpolitikai témák, civil ügyek, néprajzi vizsgálódások, és természetesen könyvismertetőik területeiről válogat remek írásokat. Magyar nyelven elsőként az Afrika Tanulmányokban publikálunk cikket a kazah-afrikai kapcsolatokról – Vasa László jóvoltából. Míg Daher Rashed a Níluson épülő etióp Nagy Reneszánsz Gátról ír, Somogyi Norbert Észak-Afrika és a Földközi-tenger térségének geopolitikai kihívásait elemzi, különös tekintettel a mezőgazdaságra és az élelmezés-biztonságra. Solymári Dániel és Janet Mangera a kenyai civil mozgalmakat tekinti át 1991-től, figyelmet fordítva a nemzetközi fejlesztés és segélyezés oldaláról értelmezhető szerepvállalásokra. Brauer-Benke József ezúttal az afrikai „beszélő dobok” világában vezet körbe minket. A bő húszoldalas könyvkritika-blokkunkban olvasószerveztőnk A. Gergely András termése figyelemre méltó – magát a rovatot egy doktorandusz, Oltean Sándor recenziója zárja. A szám legvégén pedig közzétesszük folyóiratunk angol változatának, a Hungarian Journal of African Studies-nak publikációs feltételeit. Mindenkinek kellemes és töltekező olvasást kívánunk!

Dear Readers,

We are launching our 14th volume with a “strong double”, as the 130-page-long issue again collects excellent papers from the domains of current/foreign affairs, civic issues, ethnographic observations, as well as book reviews. The first Hungarian-language publication on Kazakhstan-Africa relations is authored by László Vasa. While Daher Rashed writes about the recent developments of the Grand Ethiopian Renaissance Dam, Norbert Somogyi provides a thorough overview of the geopolitical challenges of North Africa and Mediterranean region with a particular focus on agriculture and food safety. Dániel Solymári and Janet Mangera then, from an international aid and development perspective, summarize the history and regulatory framework of civic movements in Kenya since 1991. József Brauer-Benke offers an insight into the so-called African “talking drums”. Our 20+-page review section is filled with some good critical pieces by András A. Gergely and doctoral student Sándor Oltean. Closing off, we add the authors’ guidelines of our English-language issue, the forthcoming manifestation of the Hungarian Journal of African Studies. We wish all of you enjoyable and meaningful time with us!

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

VASA LÁSZLÓ

KAZAHSZTÁN AFRIKA-KAPCSOLATAI: BÉKEHARCOS VAGY JÓ KERESKEDŐ?

5

Kazahsztán, a kialakuló-átalakuló, poszttotalitárius rendszerű ország olyan drámai politikai és szocioökonómiai változásokat tapasztalt meg függetlenedését követően, amelyek közvetlenül hatottak külpolitikája kialakítására. 1991 óta Kazahsztán világszerte elismerést vívott ki mint kontinenseken átívelő, vallási és etnikai sokszínűségen és tolerancián alapuló ország, amely földrajzilag az Európa és Ázsia közötti fő közlekedési útvonalak metszéspontjában helyezkedik el. Egyedülálló, a világ tengeri útvonalaihoz való közvetlen hozzáférést nélkülöző, kontinensek közötti geopolitikai elhelyezkedése nem csupán kihívás, hanem lehetőségeket is kínál kül- és kereskedelempolitikai kapcsolatok kialakítására más országokkal.

DAHER RASHED

A MEGEGYEZÉS GÁTJA: VÍZELOSZTÁSI KÉRDÉSEK EGYIPTOM, SZUDÁN ÉS ETIÓPIA KÖZÖTT

21

Bár a vízelosztási kérdések és a vízhiány már évtizedek óta meghatározza a mindennapi életet a Közel-Keleten és Afrikában, az érintett kormányok politikai válaszai és általában a kormányzati érdeklődés gyakran háttérbe szorítja ezeket a kérdéseket. A szervezeti problémák demográfiai kihívással is párosulnak. Ebben az amúgy is feszült helyzetben, ahol szűkös és véges forrásokat kell a növekvő igények szolgáltatába állítani, Etiópia egyoldalú kezdeményezése, hogy 2011-től gátat épít a Nílus etiópiai szakaszán, szó szerint vízvásztó pillanatként értékelhető.

SOMOGYI NORBERT

ÉSZAK-AFRIKA ÉS A FÖLDKÖZI-TENGER TÉRSÉGÉNEK GEOPOLITIKAI KIHÍVÁSAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MEZŐGAZDASÁGRA ÉS AZ ÉLELMEZÉS-BIZTONSÁGRA

43

Egy adott donor ország nemzetközi fejlesztéspolitikai stratégiájának alakításakor a legfontosabb megválaszolandó kérdés, hogy miként lehet a fejlesztési célú kutatások elismertségét a politika és a társadalom irányában növelni, igazolni azt, hogy szerepük nagyon fontos a politikai és gazdasági expanzióban. A fejlesztési célú együttműködések valójában közös gazdasági előnyökön alapuló partnerségek építését jelentik, erre alapozva lehet valóban hosszú távon eredményes projekteket indítani.

SOLYMÁRI DÁNIEL – JANET MANGERA

A NEM KORMÁNYZATI SZERVEZETEK KENYÁBAN

69

A CIVIL MOZGALMAK ÁTTEKINTÉSE 1991-TŐL NAPJAINKIG

Az elmúlt húsz évben a civil szervezetek száma ugrásszerűen nőtt Kenyában, közreműködésük mára szerves részét képezi az ország oktatással, segélyezéssel, egészségügyel, oktatással, szemléletformálással kapcsolatos fejlődésének. A hatásokra végbement pozitív változások tagadhatatlanok, de a rezsím hatékonysága, etikus működése és az elvégzett feladatoknak a folyósított támogatásokkal arányos mértéke kérdéses. Fejlesztési szakemberek egyre gyakrabban teszik fel a kérdést: helyesen működik-e a civil szektor, célt találnak-e a segélyek, nem túlzott-e a politikai vagy donor érdek egy-egy folyamatban, melynek következtében esetleg nem valósul meg a kitűzött cél vagy célcsoport megsegítése.

BRAUER-BENKE JÓZSEF

AFRIKAI BESZÉLŐ DOBOK

85

Amíg a résdobok fő elterjedési területének a Kongó-medence és környezete tekinthető, addig Nyugat-Afrika területén a térségben alkalmazott, hírközlő funkciójában konkurensnek tekinthető membranofon (a hang egy kifeszített membrán megszólaltatása által keletkezik) „beszélő dob” típusok a jellemzőek.

RECENZÍÓK

A. GERGELY ANDRÁS

BOJKOTTÁLT MAGHREB, ÉSZAK-AFRIKAI TÉRSÉGI FELLENDÜLÉS –
A NYUGAT-SZAHARAI VÁLSÁG MAGYAR SZEMMEL

99

MISSZIÓK A VARÁZSLAT, JÁRVÁNY, SEGÍTSÉGNYÚJTÁS BŰVKÖRÉBEN

103

MÁSSÁG, GYŐZTESSÉG, FUNDAMENTUMOK
SIMON RÓBERT MUNKÁI FELŐL

107

MESEKATALÓGUSTÓL AFRIKAI SZIKLAKÉPEKIG S ISZLÁM DZSINNEKIG
AZ ÚJ ETHNOLOGIA-KÖTET A KULTÚRA-PIACON

115

OLTEAN SÁNDOR

AFRO-ÁZSIAI KAPCSOLATOK ÉS A 21. SZÁZAD GEOPOLITIKAI REALITÁSA

121

GUIDELINES FOR SUBMISSION OF PAPERS

127

Klemensits Péter

Páncélos háború Észak-Afrikában (1940-1943)

A háborús hadszínterek közül mindig is az észak-afrikai volt a legkülönlegesebb, különösen az európaiak számára. Az ókori titkok, a hatalmas ismeretlen, a kietlen sivatagok, a kutatók és a hadtörténet rajongók figyelmét is felkeltették az évek során, korántsem véletlenül. A második világháború során olyan parancsnokok szereztek maguknak hírnevet ezen a hadszíntéren, akiket előtte kevésbé ismert a közvélemény, mint pl. Erwin Rommel vagy Bernard Montgomery. A harcok, páncélos pedig nem véletlenül lett az afrikai harcok emblemikus harceszköze.

A kötet tudományos igényességgel foglalja össze mindazon összetevőket, melyek végigkísérték brit páncélosok alkalmazását Észak-Afrikában 1940-1943 között, különös tekintettel a brit észak-afrikai hadvezetés hadászati és hadműveleti tervezésére, a főbb hadműveletek bemutatására és a páncélos csapatok alkalmazásához köthető tanulságok összegzésére. A páncélos fegyvernem alkalmazásán túl viszont az egész észak-afrikai hadszíntér legfontosabb – de kevésbé feldolgozott – stratégiai problémái is megjelennek a kötetben, nevezetesen, hogy az olaszok feletti győzelem után miként változott meg a hadászati környezet a britek hátrányára 1941 tavaszán, majd pedig 1942 elején, ez pedig milyen következményekkel járt Észak-Afrikára és a Közel-Keletre nézve, továbbá melyek voltak azok a hadászati döntések, melyek az 1943-as hadműveletek befejezéséhez vezettek.

Keresse a kötetet a Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

KAZAHSZTÁN AFRIKA-KAPCSOLATAI: BÉKEHARCOS VAGY JÓ KERESKEDŐ?

VASA LÁSZLÓ

Bevezetés

Kazahsztán röviddel a Szovjetunió összeomlása után, 1991-ben vált függetlenné. Ez a kialakuló-átalakuló, poszttotalitárius rendszerű ország olyan drámai politikai és szocioökonómiai változásokat tapasztalt meg, amelyek közvetlenül hatottak külpolitikája kialakítására. Ebben a transzformációs időszakban Kazahsztán külső politikai és pénzügyi támogatásra szorult az újjáépítési projektjei megvalósításához, a közszektor reformjához, az infrastrukturális fejlesztésekhez és a gazdasági kormányzás átalakításához. A nemzeti öntudat újradefiniálása és a nemzetépítés mellett, a nemzetközi közösség új tagjaként az utóbbi három évtizedben az ország prioritásnak tekintette a globális geopolitikai szereplőkkel fenntartott, baráti viszonyon alapuló stratégiai kapcsolatokat, különösen Oroszországgal, Kínával, az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval (Olcott, 1996; Cummings, 2003; Anceschi 2014).

Kazahsztán külpolitikája

A függetlenség elnyerése óta Kazahsztán világszerte elismerést vívott ki mint kontinenseken átívelő, vallási és etnikai sokszínűségen és tolerancián alapuló ország, amely földrajzilag az Európa és Ázsia közötti fő közlekedési útvonalak metszéspontjában helyezkedik el. Egyedülálló, a világ tengeri útvonalaihoz való közvetlen hozzáférést nélkülöző, kontinensek közötti geopolitikai elhelyezkedése nem csupán kihívás, hanem lehetőségeket is kínál kül- és kereskedelempolitikai kapcsolatok kialakítására más országokkal (Kassen, 2018; Rywkin, 2005; Hanks, 2009).

Kazahsztán egyensúlyozó külpolitikájának lényege úgy írható le, hogy saját nemzeti érdekeit érvényesíti nemzetközi kapcsolatokban, kihasználva geopolitikai helyzetének objektív korlátait és előnyeit.

Kazahsztán 2014–2020-as időszakra vonatkozó Külpolitikai Stratégiája a többoldalú megközelítés alapelvén, az egyensúlyteremtésen, a pragmatizmuson, a kölcsönös haszon elvén és a nemzeti érdekek szilárd védelmén alapul és ezek az állami szervezetek kulcsfontosságú prioritásai a külfölddel folytatott kapcsolatok fenntartásában (Presidential Decree #741, 2014).

Ebben a tekintetben a kazah kormány külkapcsolatokra vonatkozó stratégiáját multivektorú külpolitikaként szokták jellemezni. Politikailag az ilyen

jellegű diplomácián alapuló nemzetközi kapcsolatok többnyire ideológiamentesek és semlegesek szoktak lenni, mivel „a potenciális partnerek kormányának és belső politikáinak jellege, valamint más államokkal fennálló geopolitikai kapcsolata nem olyan változók, amelyek a multivektoros megközelítést irányítják, vagy akár csak orientálják” (Hanks, 2009). Ez pedig potenciálisan lehetővé teszi rugalmasságot a különféle külpolitikai kezdeményezések és párbeszédplatformok létrehozása tekintetében. Fontos megjegyezni, hogy tipikusan a nem tengerparti elhelyezkedés elősegíti a semlegesség politikájának kialakulását, sőt, egyes esetekben a külpolitikai elszigeteltséget. Svájc, amely talán a leghíresebb semleges állam, klasszikus, tengerparttal nem rendelkező ország. Türkmenisztán, egy másik tengertől elzárt, Kazahsztánhoz hasonló fekvésű ország Közép-Ázsiában, szintén jó példa a politikai semlegességre (ill. esetében elszigeteltségre). Kazahsztán esetében azonban sem az izoláció, sem a semlegesség nem lehetséges, elsősorban az ország egyedi kontinentális elhelyezkedése és mérete miatt (a világ legnagyobb, tengerparttal nem rendelkező országa). E tekintetben a kazah multivektorú diplomácia nem tekinthető teljesen ideológiamentesnek, mivel az ország fő szövetségeseivel és a globális szinten működő partnerekkel való kapcsolat szükségképpen fémjelzi diplomáciájának általános irányát. Ezért külpolitikáját leginkább a regionális integrációs folyamatokban és nemzetközi szervezetekben való proaktív részvételének vizsgálata révén lehet megérteni.

2012-ben Nazarbajev akkori elnök meghirdette a Kazahsztán 2050 Stratégiát. Ez a külpolitika vonatkozásában, Kazahsztán imázsának növelése érdekében az alábbi prioritásokat jelöli ki: folyamatos hozzájárulás a globális nukleáris leszereléshez, az etnikai és vallások közötti párbeszéd új modellje és a sikeres fejlődési út hirdetése. Kazahsztán külpolitikai prioritása tehát továbbra is a kiegyensúlyozott külpolitika végrehajtása az Oroszországgal, Kínával, az Egyesült Államokkal, az Európai Unióval, valamint Ázsia és Afrika országaival fenntartott partnerségek fejlesztése révén.

A kazah külpolitika Afrika-kapcsolatait alapvetően ez a stratégia dinamizálta: tekintettel az afrikai régió növekvő jelentőségére, ideértve a térséggel foglalkozó

E tekintetben a kazah multivektorú diplomácia nem tekinthető teljesen ideológiamentesnek, mivel az ország fő szövetségeseivel és a globális szinten működő partnerekkel való kapcsolat szükségképpen fémjelzi diplomáciájának általános irányát. Ezért külpolitikáját leginkább a regionális integrációs folyamatokban és nemzetközi szervezetekben való proaktív részvételének vizsgálata révén lehet megérteni.

nemzetközi szervezeteket is, Kazahsztán 2014-ben megfigyelő államként kifejezte csatlakozási szándékát az Afrikai Unióhoz. Afrikát a kazah külügyi stratégia a mezőgazdasági és egyéb áruk jövőbeni exportpiacának, az építőipar, az olaj és a gázipari, valamint mezőgazdasági beruházások helyszínének tekinti. Nazarbajev elnök látogatását is ebben az évben kezdték el szervezni a Dél-Afrikai Köztársaságba, melyet nagyon fontos mérföldkőnek tekintettek Kazahsztán Afrikával fenntartott kapcsolatainak történetében.¹ 2014-ben Kazahsztán nagykövetséget nyitott Pretoriában.²

Kazahsztán növekvő nemzetközi hírneve és gazdasági lehetőségei teremtették meg az afrikai államokkal folytatott együttműködés bővítésének feltételeit.

Kazah jelenlét Afrikában

Nagykövetségek

2013-ig a kairói volt Kazahsztán egyetlen diplomáciai képvisellete a kontinensen, napjainkra Egyiptom mellett Etiópiában és a Dél-Afrikai Köztársaságban rendelkezik nagykövetséggel az ország. Kazahsztánnak 45 afrikai országgal van diplomáciai kapcsolata, nem tart fenn hivatalos kapcsolatokat tehát a Közép-afrikai Köztársasággal, a Kongói Demokratikus Köztársasággal, Dél-Szudánnal, Szomáliával, Malawival, Szvázifölddel és Botswanával. 2013-ban Kazahsztán az Afrikai Unió megfigyelő státuszú tagjává vált – a földrész nagy presztízsű szervezete számos új lehetőséget nyitott a tagországokkal való kölcsönös előnyökön alapuló bilaterális és multilaterális együttműködésre.

Az EXPO-2017 Afrika-pavilonjában 21 ország képviseltette magát, nagyrészt Kazahsztán anyagi támogatásával.³ A Kazahsztán fővárosában, akkori nevén Aszتانában megújuló energiaforrások tematikával megrendezett EXPO-2017 világiállítás az ország legnagyobb, több milliárd dollárt felemészítő rendezvénye volt, mely lehetőséget adott a függetlenség óta elért eredményeinek bemutatására is.

Magas szintű látogatások

A kazah függetlenséget követő több mint 20 évben csak néhány, alacsonyabb rangú kormányzati tisztviselő látogatott Afrikába, ezt a sorozatot Erlan Idrissov külügyminiszter törte meg 2013-as etiópiai és 2014-es dél-afrikai látogatásával. Mindamellet fontos megjegyezni, hogy kazah külügyminiszterek vettek részt afrikai multilaterális találkozókra, de a kétoldalú találkozókra sokat kellett várni.⁴

Kazahsztán külügyminiszter-helyettese és térségi különmegbízottja, Yerzhan Ashikbayev Afrika számos országában látogatást tett 2014 júliusában. Körútja során felkereste Szenegált, Elefántcsontpartot és Benint, ahol a legkevésbé fejlett országok kapacitásépítését célzó partnerség miniszteri konferenciáján is részt vett. Találkozóinak célja a kétoldalú kapcsolatok intenzifikálása és a politikai, gazdasági, kulturális és humanitárius kapcsolatok expanziójának előkészítése volt.⁵

Az afrikai vezetők sem sűrűn látogattak a közép-ázsiai államba, de 2008. december 5-én a dél-afrikai Jacob Zuma, akkor még pártelnöki minőségében látogatást tett Kazahsztánban, találkozott Nazarbajev elnökkel és egyeztettek országaik kétoldalú kapcsolatainak perspektíváit. Paul Kagame ruandai elnök 2015 szeptemberében

Kazahsztánba látogatott, mely jelentős lökést adott a két ország közötti kapcsolatok fejlődésének. Kagame volt az első afrikai vezető, aki látogatást tett a független Kazahsztánban.⁶

Az afrikai kapcsolatok fejlődésének újabb állomása volt, amikor 2016-ban Macky Sall, Szenegál elnöke látogatott Aszتانába, hogy a Szenegál és Kazahsztán közötti együttműködési lehetőségekről tárgyaljon. Sall kijelentette, hogy „ez a kontinens rövidesen gyors ütemben fog növekedni, ezért Kazahsztánnak fel kell gyorsítania kapcsolatainak építését Afrikában”.⁷

Afrikai Unió

Kazahsztán és az Afrikai Unió (AU) kölcsönös és gyümölcsöző kapcsolatot alakított ki egymással. A már említett megfigyelő státuszú tagság a szervezetben lehetővé tette Kazahsztán számára a további kapcsolatok kiépítését és felgyorsította az afrikai országokkal folytatott kereskedelem és együttműködés fejlesztését.

Kazahsztán bilaterális kapcsolatokkal rendelkezik olyan afrikai országokkal, mint például Dél-Afrika, Egyiptom és Etiópia, de az AU-ban megfigyelőként való részvétel további afrikai országokkal való kapcsolatfelvételt is lehetővé tett. A megfigyelő státusszal járó előnyök Kazahsztánnak új lehetőségeket nyitottak meg az afrikai országokkal a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok kölcsönösen előnyös fejlesztésére,⁸ és segítik Kazahsztánt külpolitikai kezdeményezéseinek előmozdításában, például a béketörekvései megerősítésében a nemzetközi közösség regionális és globális biztonságán keresztül.

▲ *Kép 1. Nazarbajev kazah elnök fogadja Szenegál elnökét, Macky Sallt 2016-ban az akkori Aszthanában, az elnöki palotában. Forrás: <https://ednews.net/>*

Az AU megfigyelői státusz megkönnyíti Kazahsztán kulturális diplomáciai lehetőségeinek bővítését is, pl. hallgatói csereprogramok az afrikai országokkal, ill. ösztöndíjak felajánlása. Mindemellett megnyitja a Közép-Ázsia és Afrika közötti együttműködések lehetőségeit. Az Afrika és Kazahsztán közötti eddigi alacsony szintű és intenzitású együttműködés oka nagyrészt az egymásról való ismeretek és a közvetlen közlekedési összeköttetések hiányának és az országok távoli földrajzi elhelyezkedésének volt köszönhető. A logisztikai problémák enyhítése érdekében Kazahsztán új szállítási útvonalakat létesített. Az egyik egy vasútvonal, amely Kazahsztán exporttermékeit Türkmenisztánon keresztül a Perzsa-öböl kikötőibe szállítja, ahol Afrikába tartó hajókra rakják. Emellett marketing kampányokat kezdett annak érdekében, hogy az emberek jobban megismerjék Afrikát – ez stratégiai jelentőségű lehet az afrikai országok számára, mivel fejleszthetik a diplomáciai és kulturális kapcsolatokat Kazahsztánnal.

2015. június 12-15. között Askar Mussinov külügyminiszter-helyettes vezetésével magas rangú kazah delegáció vett részt az Afrikai Unió államfői értekezletén Johannesburgban. A tanácskozás során a kazah delegáció kísérőrendezvényt tartott „Afrika Agenda 2063: Élelem, Energia és Vízbiztonság támogatása” címmel, afrikai országok több mint 100 részvevőjével. Kazahsztán ezen kívül információs előadást szervezett az EXPO 2017-ről és az ország ENSZ Biztonsági Tanácsának 2017–2018-as nem állandó tagságáért folytatott erőfeszítéseiről. Idrissov külügyminiszter az allafrica.com-on megjelent kommentárjában leszögezi, hogy „az Afrikával való kapcsolatépítés meggyőződésem szerint pozitív hatással lesz gazdaságaink számára, és különösen érdekeltel vagyunk a kapcsolatok szorosabbra fűzésében a mezőgazdasági alapanyagtermelés- és feldolgozás, bányászat és energiagazdálkodás terén”.⁹

Kazahsztán és az AU kapcsolata fontos, mivel ez az első lépés az afrikai országokkal fenntartott kapcsolatok fejlesztéséhez, amely Kazahsztán egyik legfontosabb külpolitikai prioritása. Az afrikai kontinens és Kazahsztán hasonló kihívásokkal néz szembe, különösen most, amikor a világ előre nem látható gazdasági fejlődési irányba tart. Ezért különösen értékelendő, hogy Kazahsztán és Afrika együtt tevékenykedik a globális kihívások leküzdésében.¹⁰

UNDP

Az ENSZ fejlesztési programja (UNDP) szoros szövetségese Kazahsztán, elsősorban a Dél-Dél Együttműködés erősítése és az ENSZ fenntartható fejlődési céljainak (SDGs) támogatása szempontjából. Kazahsztán Külügyminisztériuma és az ENSZ Fejlesztési Programja már megkezdte együttműködését annak érdekében, hogy

Kazahsztán és az AU kapcsolata fontos, mivel ez az első lépés az afrikai országokkal fenntartott kapcsolatok fejlesztéséhez, amely Kazahsztán egyik legfontosabb külpolitikai prioritása.

közel 100 afrikai diákot utaztassanak Kazahsztánba olajipari, közegészségügyi és mezőgazdasági képzésekre.

2015-ben a Nazarbajev Egyetem Nemzeti Élettudományi Központ és Laboratórium (CLS) ösztöndíjának köszönhetően nyolc afrikai országból 24 szakember számára tartottak tanfolyamokat az epidemiológia, a biomedicina és a közegészségügy kérdéseiről. A projekt fontosságát jelzi, hogy Yerzhan Ašikbajev, a kazah külügyminiszter-helyettes köszöntötte a résztvevőket a nyitónapon, kívánva nekik sikeres képzést, kiemelve nemzetének elkötelezettségét az afrikai országok fejlesztési céljainak támogatása iránt. A szakemberek Botswanából, Eritreából, Etiópiából, Kenyából, Malawiból, Szváziföldről, Tanzániából és Zimbabwéből érkeztek az ösztöndíjprogramra. A CLS tudósai a szemináriumon keresztül intenzív képzési programot biztosítanak és tapasztalatcserét folytatnak a három területen, összhangban a globális egészségügy modern követelményeivel. Ez az ösztöndíjprogram a nemzetközi fejlesztési segélyezés céljaihoz kapcsolódó, Afrikát, Óceániát és a Karib-térséget célzó, a kazah külügyminisztérium és az UNDP által létrehozott közös projekt, melynek keretében az ösztöndíjasok az Africana Tréningprogram kezdő, fiatal szakemberek kapacitásépítésére fókuszáló módszertani képzésein, laboratóriumi és kórházlátogatásokon vesznek részt.

A következő időszakban az UNDP és a kazah külügy szakmai tudásfrissítő kurzusokat is szervezett az olaj- és gázkitermelés, közegészségügy¹¹ és mezőgazdaság különböző területein, 23 afrikai ország 90 résztvevője számára, mely kezdeményezés a 2015-ös Astana Economic Forum Afrika Paneljének eredménye.¹²

▲ Kép 2. A 2015-ös Astana Economic Forum „Afrika – a világgazdaság új gazdasági hajtóereje” kerekasztal résztvevői. Forrás: un.org

35 afrikai ország magas rangú diplomatái, az Afrikai Unió és az ENSZ UNDP Globális Közszolgálati Kiválósági Központjának képviselői 2016. június 7–8-án találkoztak Addisz-Abeában, a „Két- és többoldalú diplomácia erősítése a fenntartható fejlődési célok kontextusában” témában. A workshopot az Asztana Közszolgálati Regionális Központ (Regional Hub of Civil Service in Astana), a kazah külügyminisztérium és az UNDP támogatta. Az esemény lehetőséget nyújtott a diplomácia és a nemzetközi jószolgálat területén a tapasztalatok és ismeretek cseréjére, hozzájárulva az afrikai társadalmi és gazdasági átalakuláshoz és az emberi erőforrások fejlesztéséhez. A rendezvényen megfontolták egy diplomatákból álló koordinációs hálózat felállítását a multilaterális együttműködések megerősítése, az afrikai szakmai véleménycserék és az egyéb általános kérdések terén. Az Asztana Közszolgálati Regionális Központ Kazahsztán és az ENSZ UNDP együttes kezdeményezése: 25 tagállam és öt nemzetközi szervezet alapította. A központ 34 résztvevő országból áll, köztük a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Economic Cooperation Organization) államai, a Független Államok Nemzetközössége, Közép-Ázsia és az ASEAN.¹³

Békefenntartás, közvetítés

Kazahsztán fontos szerepet játszott az Eritrea és Etiópia között fennálló konfliktus rendezésében és az Eritreát sújtó szankciók megszüntetésében; az Eritreát érintő szankció ENSZ Biztonsági Tanács által létrehozott Bizottságának (Sanctions Committee) elnöke a kazah Kairat Umarov nagykövet volt, aki hosszú tárgyalások során simította el az ellentéteket és alapozta meg a minden fél számára elfogadható megoldást 2018-ban.^{14, 15}

Az ENSZ békeműveleteiben betöltött egyre intenzívebb kazah szerep része az ország azon céljának, hogy javítsa nemzetközi imázsát. Öt kazah tiszt katonai megfigyelőként szolgált az ENSZ Nyugat-Szaharai Népszavazási Missziójában (MINURSO), kettő pedig ENSZ Elefántcsontparti Műveleténél (UNOCI – United Nations Operation in Côte D’Ivoire).¹⁶ Fontos megjegyezni, hogy Kazahsztán ezeken kívül csak egyetlen, a libanoni békefenntartó műveletben vesz részt.

Segélyezés

A nemzetközi összefogásra való felhívásra válaszul, Kazahsztán 2014 végén 50.000 dollárt adományozott a nyugat-afrikai ebola járvány elleni küzdelem céljaira az ENSZ által létrehozott alapnak.¹⁷ Ezt követően Asztana kifejezte szándékát, hogy 300 000 dollárt biztosít az Afrikai Unió speciális, ebola elleni küzdelmet szolgáló projektéhez.¹⁸

2018. január 15-én Kazahsztán Etiópia Szövetségi Demokratikus Köztársaságba akkreditált rendkívüli és meghatalmazott nagykövete és az Afrikai Unióhoz rendelt állandó képviselője Yerlik Ali és az Afrikai Unió békéért és biztonságért felelős biztosa, Smail Chergui Szomáliának nyújtandó humanitárius segítségről írtak alá megállapodást. Ennek értelmében Kazahsztán 215 ezer dollárt különített el Szomáliának nyújtott humanitárius segítségnyújtás céljából az Afrikai Unió Bizottsága

számára. A megállapodás célkitűzései szerint az összeg Szomália délnyugati részén – az Afrikai Unió AMISOM békefenntartóinak ellenőrzése alatt álló régiókban – két, ivóvíz biztosítását célzó projekt megvalósítását szolgálja. Megjegyzendő, hogy a szomáliai helyzet is Kazahsztán kompetenciájába tartozik az ENSZ Biztonsági Tanács Szomáliára és Eritréra vonatkozó szankcióbizottságának (751/1907 bizottság) elnökeként. A lakossági vízellátással kapcsolatos projektek megfelelnek Kazahsztán ENSZ Biztonsági Tanácsában felvállalt négy prioritásának: nukleáris-, víz-, élelmiszer- és energiabiztonság.¹⁹

A kazah-afrikai gazdasági kapcsolatok és perspektívái

A kazah-afrikai külkereskedelmi kapcsolatokat elemezve jól látszik, milyen alacsony szintű az egymással bonyolított külkereskedelmi forgalom. Ugyan Kazahsztán egyenlege pozitív, azonban jól látható, hogy ez néhány észak-afrikai országnak köszönhető, a szubszaharai Afrika csekély szerepet játszik. Mindazonáltal az afrikai kontinens az összes kazah export, továbbá az import vonatkozásában csupán kevesebb, mint 1%-ot tesz ki, így valóban van tér a kapcsolatok fejlesztésére. Kazahsztán jelenleg Algériával, Elefántcsontparttal, Demokratikus Kongóval, Egyiptommal, Ghánával, Kenyával, Marokkóval, Ruandával, Szenegállal, Dél-Afrikával és Tunéziával folytat aktív külkereskedelmi és gazdasági tevékenységet (*Táblázat 1*).

Az export-import adatokat elemezve megállapítható, hogy az export túlnyomó része az észak-afrikai arab országokba (Algéria, Egyiptom, Marokkó, Tunézia) irányul, az egyedüli számottevő partner ezeken kívül a Dél-afrikai Köztársaság. Az import tekintetében már jobban teljesítenek a szubszaharai országok (Kenya, Ghána, Dél-Afrika), de még itt is az észak-afrikai országok dominálnak a nyilvánvalóan nagyságrenddel nagyobb gazdasági potenciáljuknak köszönhetően. Jól megfigyelhető az is, hogy számottevő külkereskedelmi kapcsolat azokkal az országokkal figyelhető meg, amelyekkel Kazahsztán magas szintű kapcsolatokat ápol, illetve egymás országában magas rangú delegáció járt.

Kazahsztán afrikai exportlehetőségei kapcsán fontosnak tartom megjegyezni, hogy a kontinensen vannak olyan piaci rések, amelyekbe a kazah vállalatok betörhetnek, és amelyek jelentős üzleti előnyökkel kecsegtetnek. Ezek a területek elsősorban: gyógyszeripar és a vegyipar, élelmiszeripar, gépipar, mezőgazdaság és a bányászat. Kedvező lehetőségek vannak még a kazah építőipari cégek afrikai közötti infrastruktúra kiépítésében való részvételére, és komoly lehetőségek rejlenek az afrikai piacban a fegyverek és katonai felszerelések szállítása tekintetében. Ezen kívül ígéretes a potenciál az afrikai hallgatók képzésére is a kazahsztáni felsőoktatási intézményekben.

Az afrikai gyógyszeripar ma még fejletlen és szinte teljes egészében az importtól függ (Lakner et al, 2019). Miközben a piac még gyenge, a potenciál óriási. A trópusi éghajlat, a széles körben elterjedt szegénység és a rossz táplálkozás, az élelmiszerhiány, valamint az oltáshoz és a minőségi orvosi szolgáltatásokhoz való korlátozott hozzáférés miatt az afrikai lakosság sokkal kitettebb a különféle betegségeknek. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) becslése szerint globálisan az összes beteg-

Ország	Külker. egy.	Export	Import	Export%	Import%
Algéria	146.586	146.691	105	0,24	
Angola	181	191	10		
Benin	2.487	2.505	18		
Comore szigetek	-5	0	5		
Dél-Afrika	2.755	24.638	21.883	0,04	0,07
Demokratikus Kongó	-3.203	150	3.353		0,01
Egyiptom	-50.697	16.653	67.350	0,03	0,2
Elefántcsontpart	-3.282	138	3.420		0,01
Etiópia	-86	0	86		
Gabon	-37	7	44		
Ghána	-20.673	392	21.065		0,06
Guinea	-7	0	7		
Kamerun	-84	13	97		
Kenya	-59.069	0	59.069		0,18
Kongó	0	4	4		
Madagaszkár	-424	0	424		
Malawi	-682	0	682		
Mali	-11	8	19		
Marokkó	121.172	133.128	11.956	0,22	0,04
Mauritánia	-10	0	10		
Mauritius	-333	0	333		
Mozambik	-92	2	94		
Niger	-1	0	1		
Nigéria	-23	28	51		
Ruanda	-8.557	0	8.557		0,03
Seychelles szigetek	-1	0	1		
Sierra Leone	-28	0	28		
Szenegál	13.186	13.190	4		0,02
Szudán	-1	0	1		
Szváziföld	-12	0	12		
Tanzánia	-693	0	693		
Tunézia	36.170	39.915	3.745	0,07	0,01
Uganda	-5	0	5		
Zambia	-174	0	174		
Zimbabwe	-700	0	700		
Zöld-foki szigetek	-8	0	8		
Afrika összesen	173.639	377.653	204.014	0,6	0,63
Szubszaharai Afrika	-78.104	42.728	120.832	0,07	0,36

▲ Táblázat 1. Kazahsztán külkereskedelmi kapcsolatai az afrikai államokkal.
 Forrás: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/KAZ/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>

ség 24%-a Afrikát érinti. Ezen felül gyakorlatilag nem léteznek alapvető higiéniai és egészségügyi standardok. Fontos megemlíteni a gyógyszeripar termelő ágazatainak tényleges hiányát. Ezért az afrikai országok nagymértékben függenek a gyógyszerek behozatalától. Ilyen módon ez a piaci szegmens ígéretes a kazah gyártók számára.

A kazahsztáni vegyipar termékeinek exportja szintén ígéretes Afrikában. Tekintettel arra, hogy Afrikában gyakorlatilag nincs hazai vegyipari termelés, és a fokozódó mezőgazdasági termelésnek szüksége van ezekre a vegyipari termékekre (műtrágya, növényvédő szerek stb.), Kazahsztán már jelentős sikereket könyvelhet el műtrágya és ásványi nyersanyagok afrikai piacra exportálása terén.

A feldolgozott mezőgazdasági termékek (liszt, feldolgozott gabonafélék, a zsírok és az olajok, valamint az édességek) afrikai exportjában szintén nagy lehetőségek rejlenek (Popp et al, 2019). Jelentős kazah tapasztalatok vannak ezen a területen, hiszen 2018-ban Kazahsztán a világ 48 országába exportált feldolgozott mezőgazdasági termékeket. Ugyanakkor az olyan tényezők, mint a folyamatosan növekvő népesség, a fejletlen ipar és ipari infrastruktúra, a nem hatékony mezőgazdasági gazdálkodás és az agráripár hiánya megerősítik e termékek importigényével kapcsolatos tendenciákat. A mezőgazdaság Afrika országai többségében jelenleg is a gazdaság alapja. A szántóföld intenzív művelésének szintje továbbra is alacsony; így a kontinens országainak óriási szükségük van mezőgazdasági kutatási szektoruk fejlesztésére is.

Az afrikai piac vonzó a kazah műszaki termékek széles köre (transzformátorok, akkumulátorok és csapágyak), valamint a kohászati termékek (vasötvözetek és acélcsővek) számára az export szempontjából. Tekintettel arra, hogy az afrikai országok többségének gazdaságában a mezőgazdaság játszik fő szerepet, a mező-

▲ Kép 3. Kanat Tумыsh kazah nagykövét Messaoud Baaliouamerrel, az Afrikai Atomenergia Bizottság (AFCONE) főtitkárával találkozik. Forrás: <http://www.mfa.kz/>

gazdasági berendezések és alkatrészek iránti igény folyamatosan növekszik. Ebben az összefüggésben teljes mértékben ki lehetne használni pl. a Pavlodar Traktorgyár és más kazahsztáni vállalkozások kapacitásait.

Az afrikai szakemberek képzéséhez nyújtott támogatás a kazah oktatási intézményekben a Kazahsztán – Afrika együttműködés fontos területe lehet. Meg kell jegyezni, hogy Kazahsztán már az 1980–1990-es években képzett szakembereket afrikai országok számára, így nagy tapasztalatokkal rendelkezik e téren.

Az elmúlt három évben pozitív tendenciák tapasztalhatóak az észak-afrikai országok és Kazahsztán között külkereskedelemben: átlagosan megduplázódott és a növekedés több tízmillió dollárt tesz ki. 2018-ban a Marokkóval folytatott kereskedelem 67%-kal nőtt, elérve 145 millió dollárt; Tunéziával 66%-os növekedéssel 42,2 millió dollárt, Algériával 51,5%-kal növekedve 146,7 millió dollárt, Egyiptommal pedig 25,6%-kal növekedve 83,9 millió dollárt tett ki. Ezekben az országokban, Egyiptom kivételével, a kazah kivitel meghaladja az importot. A legfontosabb exporttermékek a kén, a gáz, az ásványolajtermékek, a liszttermékek és a fémtermékek.

Az export szintén jelentős az Afrika déli részével folytatott kereskedelmi és gazdasági együttműködésben is. 2018-ban ez a kazah export 24,6 millió dollárt, míg a teljes külkereskedelmi forgalom 46,9 millió dollárt tett ki. Kazahsztán exportjának fő eleme itt is a kén, amelyet nyersanyagként használnak műtrágyák előállításához. A kelet- és nyugat-afrikai országok közül Szenegál a legígéretesebb Kazahsztán exportjának potenciális növelése szempontjából. 2018 végén az a kazah export 13,18 millió dollárt tett ki a teljes, 13,19 millió dolláros külkereskedelmi forgalomból. A kén és a polifoszfátok a legfontosabb exporttermékek. Elefántcsontpart, Ghána, Kenya és Ruanda vonatkozásában az ezekkel az országokkal folytatott kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokat az import dominálja: a tea, a kávé és a kakaó behozatala jelentős. A Kazahsztán és Etiópia közötti gazdasági kapcsolatok dinamikusan fejlődnek. 2019-ben Etiópia északi részén elindul az építőanyag gyártás egy kazah működőtöke beruházás segítségével. Kazahsztán a Kongói Demokratikus Köztársaságban is befektetőként jelent meg. Összességében Kazahsztán afrikai országokba irányuló kivitele 2018-ban elérte az 582 millió dollárt, az export pedig majdnem kétszerese az importnak. A konzervatív becslés azt mutatja, hogy a kazah export jelentősen növekedhet a következő két-három évben.

A kapcsolatok fejlesztésének lehetőségei

A fenti okok miatt Kazahsztán afrikai országokkal fennálló kapcsolatának továbbfejlesztésére és megerősítésére komoly lehetőségek vannak:

- Kazahsztán egy fiatal és független állam, amely soha nem volt gyarmatosító; ez kulcsfontosságú szempont a kontinens országaival fenntartott kapcsolatokban.
- Számos afrikai ország még mindig pozitív emlékeket ápol a szovjet időszak baráti segítségéről, amelynek anno Kazahsztán is része volt; az ország az utóbbi időben már több afrikai országnak anyagi és technikai segítséget nyújtott.
- Kazahsztán álláspontja és érdekei a nemzetközi ügyekben, ideértve a nemzetközi békekezdeményezéseket, az ENSZ és a Biztonsági Tanács reformját, a nemzetközi

terrorizmus elleni küzdelmet, nukleáris fegyverkezés elleni kezdeményezéseket stb., közel áll a legtöbb afrikai országhoz. E tekintetben meg kell jegyezni, hogy az ENSZ erről döntő Közgyűlésén ülésein az afrikai államok több mint 70%-a támogatta Kazahsztán ideiglenes tagságát az ENSZ Biztonsági Tanácsában.

- Afrika számos országa új partnernek tekinti Kazahsztánt az üzleti kapcsolatok fejlesztése, a beruházások vonzása és az import növekedése szempontjából.

Tekintettel az ambiciózus kazah exportcélokra, számos hozadéka lenne egy szabadkereskedelmi megállapodás létrehozásának az Eurázsiai Gazdasági Unió és Afrika gazdaságilag potens és feltörekvő országai között. Ez növelhetné Kazahsztán feldolgozott termékeinek kivitelét azáltal, hogy megnyitja ezen országok piacait, egyszerűsíti a kereskedelem vámeljárait, megszünteti a vám- és nem vámjellegű akadályokat, és elmélyíti az együttműködést számos kiemelt gazdasági ágazatban.

Zárógondolatok

Kazahsztán aktív afrikai kapcsolatépítésének erős gazdasági alapjai egyelőre nincsenek, sokkal dominánsabb viszont a kölcsönös előnyök elvén alapuló multilaterális diplomáciai tevékenység, a békefenntartásban és konfliktusok elsimításában játszott szerep és a segélyezési programok. Jóllehet a virágzó gazdasági kapcsolatokhoz a puha diplomácián keresztül vezet az út, kérdés, Kazahsztán esetében ezek az erőfeszítések mikor fordulnak termőre. Azt valószínűsítem, hogy Kazahsztánnak nincsenek hiú ábrándjai az afrikai gazdasági kapcsolatok felfutását illetően; viszont a kontinens kulcsfontosságú országaival és az Afrikai Unióval fenntartott baráti kapcsolat elősegítheti nemzetközi politikai céljainak elérését. Ebben az esetben a magas szintű látogatások, a felajánlott ösztöndíjak, az UNDP együttműködés, a felajánlott segélyek már bőven megtermelték költségeiket.

Mindamellet fontos dimenziója a kazah Afrika-politikának a térségbeli elsőség kérdése is. A fentiekben bemutatott, nemzetközi reputáció erősítése iránti erős vágyon túlmenően Kazahsztán domináns, térségi vezető szerepre törekszik a közép-ázsiai régióban. A térség országainak afrikai jelenlétét, kapcsolatait tekintve a kazah törekvések sikeresnek mondhatók, még a kontinensen relatíve aktívan, egyetlen kairói külképviseletével jelen lévő Üzbegisztán szerepvállalása is messze elmarad Kazahsztánétól és az is csupán a gazdasági kapcsolatokra irányul.

Jegyzetek

- 1 <https://astanatimes.com/2013/08/foreign-ministry-notes-2013-achievements-reveals-plans-for-second-half-of-year/>
- 2 <https://astanatimes.com/2013/12/fm-idrissov-says-relations-traditional-partners-important-new-regions-come-focus/>
- 3 <https://atameken.kz/en/articles/26912-gana-gotova-k-biznes-sotrudnichestvu-s-kazahstanom>
- 4 <https://astanatimes.com/2015/06/kazakhstan-steps-up-its-courtship-of-africa/>
- 5 <https://astanatimes.com/2014/07/deputy-fm-visits-africa-meets-government-officials/>
- 6 <https://astanatimes.com/2019/10/kazakhstan-rwanda-need-direct-flights-that-can-strengthen-bilateral-relations-through-trade-industry-says-envoy/>

- 7 <https://www.thebusinessyear.com/kazakhstan-2017/this-time-for-africa/focus>
- 8 <https://en.trend.az/casia/kazakhstan/2211648.html>
- 9 <https://astanatimes.com/2015/06/kazakhstan-seeks-stronger-african-ties-during-25th-assembly-of-au-leaders/>
- 10 <https://www.igd.org.za/infocus/11327-kazakhstan-s-observer-status-at-the-african-union-what-does-it-mean-for-africa>
- 11 <https://astanatimes.com/2015/07/nazarbayev-university-holds-training-for-african-healthcare-officials/>
- 12 <https://astanatimes.com/2015/05/undp-seeks-stronger-kazakh-partnership-says-country-key-to-south-south-cooperation/>
- 13 <https://astanatimes.com/2016/06/representatives-of-35-african-countries-discuss-role-of-diplomacy-civil-service-in-sustainable-development-in-addis-ababa/>
- 14 <https://www.africanews.com/2018/11/15/how-and-why-eritrea-s-sanctions-were-lifted/>
- 15 <https://www.africanews.com/2018/07/30/eritrea-demands-justice-over-unlawful-2009-un-sanctions/>
- 16 <https://astanatimes.com/2016/03/heat-mobility-among-challenges-facing-kazakh-military-observers-in-africa/>
- 17 <http://laht.com/article.asp?ArticleId=2367035&CategoryId=13936>
- 18 https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKewjnj_2Vv7voAhUawsQBHd6xCooQFjABegQIAhAB&url=https%3A%2F%2Fwww.nepad.org%2Ffile-download%2Fdownload%2Fpublic%2F15310&usg=AOvVaw0l6Iwxq6Nx08D_uYsea51V
- 19 <http://mfa.gov.kz/en/content-view/kazakstan-men-afrikalyk-odak-somalige-gumanitarlyk-kmek-krsetu-zninde-uagdalaryktarga-kol-zetkizdi>

Felhasznált irodalom

- Aneschi, L. (2014): “Regime-building, identity-making and foreign policy: neo-Eurasianist rhetoric in post-Soviet Kazakhstan”. *Nationalities Papers*, 42(5), 733–749.
- Cummings, S. N. (2003): “Eurasian bridge or murky waters between east and west? Ideas, identity and output in Kazakhstan’s foreign policy”. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 19(3), 139–155.
- Hanks, R. R. (2009): ‘Multi-vector politics’ and Kazakhstan’s emerging role as a geo-strategic player in Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(3), 257–267.
- Kassen, M (2018): “Understanding foreign policy strategies of Kazakhstan: a case study of the landlocked and transcontinental country”. *Cambridge Review of International Affairs*, 31:3-4, 314-343, DOI: 10.1080/09557571.2018.1520809
- Lakner, Z; Kiss, A; Popp, J; Máté, D; Oláh, J. (2019): “From Basic Research to Competitiveness: An Econometric Analysis of the Global Pharmaceutical Sector”. *Sustainability*, 11 (11), 3125, 1-17.p. <https://doi.org/10.3390/su11113125>; <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/11/3125>
- Olcott, M. B. (1996): “Central Asia’s new states: independence, foreign policy, and regional security”. Washington, DC, USA: United States Inst of Peace Press.
- Popp, J., Oláh, J., Kiss, A., Lakner, Z. (2019): Food security perspectives in Sub-Saharan Africa. *Amfiteatru Economic*, Volume 21. No. 51. 361-376. <https://doi.org/10.24818/EA/2019/51/361>
- Presidential Decree # 741 (2014): The Foreign Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2014–2020. Effective since January 21, 2014. <http://mfa.gov.kz/en/content-view/kontseptsiya-vneshnoj-politiki-rk-na-2014-2020-gg>
- Rywkin, M. (2005): “Stability in Central Asia: Engaging Kazakhstan”. *American Foreign Policy Interests*, 27(5), 439–449.

Internetes hivatkozások

- <https://astanatimes.com/2013/08/foreign-ministry-notes-2013-achievements-reveals-plans-for-second-half-of-year/>
- <https://astanatimes.com/2013/12/fm-idrissov-says-relations-traditional-partners-important-new-regions-come-focus/>
- <https://atameken.kz/en/articles/26912-gana-gotova-k-biznes-sotrudnichestvu-s-kazahstanom>
- <https://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en>
- <https://astanatimes.com/2015/06/kazakhstan-steps-up-its-courtship-of-africa/>
- <https://astanatimes.com/2014/07/deputy-fm-visits-africa-meets-government-officials/>
- <https://astanatimes.com/2019/10/kazakhstan-rwanda-need-direct-flights-that-can-strengthen-bilateral-relations-through-trade-industry-says-envoy/>
- <https://www.thebusinessyear.com/kazakhstan-2017/this-time-for-africa/focus>
- <https://en.trend.az/casia/kazakhstan/2211648.html>
- <https://astanatimes.com/2015/06/kazakhstan-seeks-stronger-african-ties-during-25th-assembly-of-au-leaders/>
- <https://www.igd.org.za/infocus/11327-kazakhstan-s-observer-status-at-the-african-union-what-does-it-mean-for-africa>
- <https://astanatimes.com/2015/07/nazarbayev-university-holds-training-for-african-health-care-officials/>
- <https://astanatimes.com/2015/05/undp-seeks-stronger-kazakh-partnership-says-country-key-to-south-south-cooperation/>
- <https://astanatimes.com/2016/06/representatives-of-35-african-countries-discuss-role-of-diplomacy-civil-service-in-sustainable-development-in-addis-ababa/>
- <https://www.africanews.com/2018/11/15/how-and-why-eritrea-s-sanctions-were-lifted/>
- <https://www.africanews.com/2018/07/30/eritrea-demands-justice-over-unlawful-2009-un-sanctions/>
- <https://astanatimes.com/2016/03/heat-mobility-among-challenges-facing-kazakh-military-observers-in-africa/>
- <http://laht.com/article.asp?ArticleId=2367035&CategoryId=13936>
- https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKewjnq_2Vv7voAhUawsQBHd6xCooQFjABegQIAhAB&url=https%3A%2F%2Fwww.nepad.org%2Ffile-download%2Fdownload%2Fpublic%2F15310&usg=AOvVaw016Ixwq6Nx08D_uYsea51V
- <http://mfa.gov.kz/en/content-view/kazakstan-men-afrikalyk-odak-somalige-gumanitarlyk-kmek-krsetu-zninde-uagdalastyktarga-kol-zetkizdi>

English Abstract

Kazakhstan-Africa Relations: Peace Activist or Good Trader?

Kazakhstan is a thirty-year-old state, which, along with its nation-building, has been ambitious in establishing its international relations. Balancing with the major and emerging powers, over the last ten years, priority has been given to building relations with the countries of the African continent, but this is by no means limited to bilateral relations; Kazakhstan is actively involved in the work of the African Union and is trying to mediate in conflicts. The question is, what are the interests of an oil-rich, vast but relatively low-populated, economically consolidated country, which is not one of the largest economies in the world in its relations with African countries? In this article, I would like to explore the background and connections of this with the hypothesis that the interests of Kazakhstan in the region are not necessarily economic, but rather aim to increase its international recognition and reputation.

A szerzőről

A Külügyi és Külgazdasági Intézet vezető kutatója és főtanácsadója, a Széchenyi István Egyetem kutatóprofesszora; több külföldi egyetem vendégprofesszora Kazahsztánban és Japánban, a Külügyi Szemle felelős szerkesztője.

About the Author

Senior researcher and chief advisor of the Institute for Foreign Affairs (Hungary) and research professor of the Széchenyi István University; visiting professor of Kazakh and Japanese universities, acting editor-in-chief of the *Külügyi Szemle* (Foreign Policy Review).

laszlo.vasa@ifat.hu

Erdősi Ferenc

A Közel-Kelet közlekedése

Miközben a sajtóban a Közel-Kelet politikai konfliktusairól szóló hírek vannak többségben, a térség minden vonatkozásban létfontosságú közlekedéséről vajmi keveset tudunk. Ezt az adósságot törleszti az első magyar nyelvű könyv, mely részletes ismereteket ad a közlekedéshálózat geopolitikai/geoökonómiai tényezők által erősen befolyásolt kialakulásáról, az egyes közlekedési alágazatok mai infrastrukturális és forgalmi jellemzőiről, az országok közötti fejlettségbeli különbségéről.

Sok szempontú elemzésre alapozva mutatja be a szerző a távolsági olajszállításban bekövetkezett technológiaváltás okait, továbbá a „Dubaj-szindrómát”, az olajországok bámulatos légiközlekedés-fejlesztését és a kontinensek közötti forgalmi „fordítókörong” megvalósításából származó hasznot.

A MEGEGYZÉS GÁTJA: VÍZELOSZTÁSI KÉRDÉSEK EGYIPTOM, SZUDÁN ÉS ETIÓPIA KÖZÖTT

DAHER RASHED

Bevezetés

Bár a vízelosztási kérdések és a vízhiány már évtizedek óta meghatározza a mindennapi életet a Közel-Keleten és Afrikában, az érintett kormányok politikai válaszai és általában a kormányzati érdeklődés gyakran háttérbe szorítja ezeket a kérdéseket. Ennek következtében az egyes országok gyakran szervezeti szinten sem építettek ki megfelelő kapacitásokat a vízügyi kérdések és kihívások megválaszolására és kezelésére, kormányzati szervezeteik pedig csak rövid távú megoldásokat kínálnak, és híján vannak a sikeres és konzekvensen végig vitt stratégiai vízióknak. Ez a szervezeti szinten jelentkező kihívás a közel-keleti és afrikai országokban még demográfiai kihívással is párosul, amely egyre növekvő lakosságot jelent általában, illetve még sűrűbben lakott városi területek kialakulását eredményezi. Az ennek eredményeképp megvalósuló extenzív és intenzív vízhasználat nemcsak a természetes környezet pusztulásához, hanem az emberi életfeltételek romlásához is hozzájárul. Összességében tehát a fenntarthatatlan vízgazdálkodási formák és a növekvő mértékű vízfogyasztás a klímaváltozás okozta károkkal kiegészülve tömeges mértékű elvándorlást jelez előre – főképpen azokban az országokban, melyek számára az alapvető emberi igények kielégítése már amúgy is komoly politikai és gazdasági kihívást jelent.

A szaharai és szubszaharai országokat különösen érzékenyen érintik ezek a gyors változások. A Nílust a Föld leghosszabb folyójaként tartják számon, ehhez képest mellékfolyóinak száma meglehetősen csekély. A folyó különösen nagy hatást gyakorol az alsó szakasznál Egyiptomra (ahol a völgyében élő emberek számára szinte az egyetlen vízforrást jelenti), a középső szakasznál Szudánra és a felső szakasznál fekvő Etiópiára.¹ Ezen országok Nílustól való függőségének mértéke jól látható abból, hogy a folyóval kapcsolatosan (egymással konfrontálódva) milyen politikát alakítanak ki. Egyiptom, Szudán és Etiópiá folyóhoz való hozzáállását általánosságban a biztonságiasítás politikája határozza meg, minthogy a folyóra ezen társadalmak a létfenntartás alapvető feltételeként tekintenek. Ebben az amúgy is feszült helyzetben, ahol szűkös és véges forrásokat kell a növekvő igények szolgálatába állítani, Etiópiá egyoldalú kezdeményezése, hogy 2011-től gátat épít a Nílus etiópiai szakaszán², szó szerint vízválasztó pillanatként értékelhető. A gát – melyet a Nagy Etiópiai Reneszánsz Gát (a továbbiakban NERG, illetve Gát) névre kereszt-

teltek – felépítését követően otthont ad majd Afrika legnagyobb vízierőművének, melyet a Gát mögötti hatalmas mennyiségű víz mozgási energiája táplál majd. Bár még csak 2011 óta épül, és a vízierőmű még nem állt szolgálatba, máris láthatók a projekt geopolitikai következményei, melyek Szudánra és a távoli Egyiptomra is hatással vannak. Úgy tűnik, hogy a Gát inkább pozitív hatással lesz Szudánra, ezzel szemben Egyiptomban a Gát az ország létét fenyegető kihívásként jelenik meg a politikusok és a társadalom fejében, ami kétségkívül hozzájárul a két távoli ország közötti feszültségekhez.

▲ Kép 1. A Nilus-medence térképe és a Nilus gátjai.
 Forrás: Abteu, Wossenu – Dessu, Shimelis Behailu (2018) *The Grand Ethiopian Renaissance Dam on the Blue Nile* (Springer) 3.

A NERG hatása tehát jóval túlmutat közvetlen környezetén, minthogy kihívást intéz a Níluson érvényben lévő hagyományos, határon átívelő vízhasználati szokások és szabályozás ellen, gyengítve a hagyományos kedvezményezettek, Szudán és Egyiptom pozícióit. A projekt eredményeképpen Egyiptom és Etiópia immáron összeköttetésbe kerültek egymással a határon átívelő vízhasználati jogok kérdéséről, melyre korábban nem volt precedens. Tekintve a legújabb fejleményeket, miszerint pár éven belül teljes egészében elkészül a Gát, és megkezdődik a Gát mögötti víztározó feltöltése, Egyiptom kiszolgáltatottsága ebben a helyzetben rendkívül nagy: tulajdonképpen a kairói kormánynak nagyon szűk a mozgástere, melyen belül a lehető leroszabb és a kevésbé rossz forgatókönyvek közül választhat.

Ebben a cikkben annak a feszült légkörnek a bemutatására fókuszálok, mely az utóbbi kilenc évben alakult ki Egyiptom, Szudán és Etiópia belpolitikai és külpolitikai színterén egyaránt. Feltételezésem szerint Egyiptom – mint a leginkább negatívan érintett ország – részéről bármiféle egyoldalú kísérlet arra vonatkozóan, hogy a Gát építését tevőlegesen megakadályozza, rendkívül költséges lépést jelentene a Nílusparti ország számára. Így Kairó számára az egyetlen reális külpolitikai cél az lehet, hogy megegyezik Etiópiával arról, hogy az a Gát mögötti leendő víztározót Etiópia a lehető leghamarabb töltsön fel vízzel – ezzel elegendő és folyamatos vízáramlást biztosítva a Níluson a folyó alsóbb szakaszán fekvő országok számára. Ez persze nem jelenti azt, hogy a folyó vízállásában nem lesznek változások. A problémát az jelenti, hogy Etiópiának az Egyiptomnak tett engedményei saját kárként jelentkeznek, minthogy a lassabb feltöltési időszak késést okoz a vízierőmű munkába állításában. Ennek a dinamikának köszönhetően tehát mindkét ország kompenzációt követelhet a másiktól akkor, ha tényleges vagy feltételezett kára származik a másik érdekének való megfelelés révén. Úgy tűnik, a Nílus vízének elosztását szavatolandó az érintett országok együttműködése és potenciális kompenzációs mechanizmusok kiépítése elkerülhetetlen. Mégis ezek az erőforrásokban szegény, gazdasági és társadalmi problémáktól sújtott országok a Gát kérdését érintő tárgyalások során súlyos nézeteltérésekbe keveredtek, így a mai napig nem sikerült dűlőre jutni a felmerült vízügyi kérdések szabályozását illetően – mindezt úgy, hogy a Gát átadását eredetileg 2017-re tervezték. Egyiptomnak és Szudánnak a Nílus felső szakaszán fekvő Etiópiától való függősége jól illusztrálja azt, hogy környezeti kérdések milyen komoly politikai és gazdasági függéssé alakulhatnak át. A környezeti kormányzás része a koppenhágai iskola által meghatározott biztonsági csomagnak, amely túlmutat az országhatárokon és az állami szuverenitás hagyományos határain. Még ha e feszült helyzet negatív hatásai egyértelműek is, a felmerülő problémákra pragmatikus megoldást csak békés és kölcsönösen előnyös (tárgyalásos) úton lehet elérni, e célból pedig a lehetséges forgatókönyveket fel kell tárni, és keresni kell a konfliktusmegoldás lehető legkedvezőbb módját.

A Nílus-folyó völgye

A Nílus a leghosszabb folyó a világon; a 6670 km hosszú folyó az afrikai térség területének egytizedéről gyűjti össze a vizet (területe csaknem 3.370.000 km²).³

A folyó éghajlati szempontból rendkívül változatos területeket érint: a Nílus völgye trópusi, szubtrópusi és sivatagi zónákat fog át, melyek erősen ki vannak téve az erdőirtásnak, a talajban zajló negatív folyamatoknak (szikesedés, aprózódás, mállás) és az általános hőmérséklet-emelkedésnek (a globális éghajlatváltozás és a szélsőséges az időjárási viszonyok miatt). A kedvezőtlen „külső körülmények” ismeretében még inkább problémás az a tény, hogy a világ egyik legnagyobb vízgyűjtő területén tizenegy ország osztozik.⁴ Ezek az országok nagyban eltérnek egymástól abban, hogy milyen mértékig hasznosítják a Nílus vizét, de általánosságban jellemző rájuk a népesség szélsőséges emelkedése,⁵ ezért a helyiek egyre komolyabb mértékben függenek a folyótól. A népesség növekedése azt jelenti, hogy egyre nő az élelmiszer-, víz- és energia iránti kereslet, úgy, hogy a folyó csak korlátozottan képes megfelelni ezeknek az igényeknek. Egy másik kedvezőtlen feltétel a régió „belső körülményeit” illetően az, hogy a Nílus-völgy tele van konfliktusövezetekkel, és általában is komoly mértékű politikai és társadalmi instabilitás jellemzi (részben a szűkös erőforrások és a növekvő szükségletek miatt).⁶ Ezek az erőforrás-harcok pedig sajnálatos módon hozzájárulnak az értékes erőforrások további pazarlásához, és összefüggésben állnak azokkal az ökológiai konfliktusokkal, melyek Afrika-szerte komoly nyomás alá helyezik a bioszférát.⁷

Egyiptom a Nílus vizének legnagyobb fogyasztója; vízellátásának 96%-a függ a folyótól. Az egyiptomi vízkészlet fennmaradó 4%-a felszín alatti vizekből származik, minimális vízellátást a Sínai-félsziget és a sivatagok is biztosítanak, és a kevés csapadék is nyújt némi vízforrást.⁸ A víz hasznosítása sokrétű: ivóvíz, háztartási fogyasztás (mosás, főzés, tisztítás), mezőgazdaság, horgászat, turizmus, szállítás és energia-termelés.

Etiópia folyói a Nílus vizének 85%-át adják (a Kék-Nílus és az Atbara folyók révén). Ez azonban csak egyik forrása a Nílusnak: az ettől délibb ág, a Fehér-Nílus vize Közép-Afrikából származik (részben a Viktória-tóból, részben pedig a Bahr Al-Ghazal mocsárvidékének vízforrásaiból Dél-Szudánban).⁹ Mire azonban Kartúmnál összefolyik az etiópai Kék-Nílussal, vízhozama a párolgás következtében jelentősen lecsökken (a teljes vízhozam mintegy 15%-ára).

A vízgazdálkodás és a nemzetközi szabályozási környezet

Etiópia mint felvízi ország és a Nílus vízhozamának legfőbb forrásországa egy növekvő gazdasági és demográfiai hatalom, mely az utóbbi évtizedben kihívást intéz a Nílus-völgyében levő status quo ellen, mely a hagyományos part menti országok, Egyiptom és Szudán érdekeit sérti. Történelmileg ez a két ország élvezte azt a jogot, hogy a Nílus vizét szinte kizárólagosan használja, és ez a helyzet nagyban hozzájárult ahhoz, hogy politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális szempontból Egyiptom és Szudán területén alakultak ki a legfejlettebb civilizációk. Jelenleg a Nagy Etiópai Reneszánsz Gát része annak a folyamatnak, amely a Nílus mindeddig háttérbe szorult, felvízi országait bekapcsolja a Nílus vízmegosztási rendszerébe. A változás mozgatórugója nemcsak a növekvő népesség, hanem a Nílus felső folyásánál fekvő országok technológiai fejlődése és tőkefelhalmozása is, amelyek immáron

lehetővé teszik, hogy ezek az országok is egyre intenzívebb és extenzívebb módon hasznosítsák a birtokukban lévő természeti erőforrásokat. A Nílusra vonatkozóan ez a változás azt jelenti, hogy egyre több vízre van szükség az öntözéshez, a közvetlen lakossági fogyasztáshoz és az energiatermeléshez. A szűkös erőforrások arra kényszerítik ezeket a gyorsan fejlődő nemzeti gazdaságokat, hogy határozott, olykor agresszív lépéseket tegyenek az eleve feszült helyzetből, illetve az intézményes kapcsolatok és a bizalomépítő mechanizmusok hiányából adódóan.

A nemzetközi szokásjog magában foglalja azt az elvet, miszerint a felvízi országoknak tilos a területükön áthaladó vizek lefolyását megakadályozni. Az Etiópia és a Brit Birodalom között 1902-ben kötött szerződés jogi nyelven is megfogalmazta ezt az elvet a Nílus vonatkozásában. A szerződés szerint Etiópia jogosult a Kék-Nílus vizét öntözésre hasznosítani mindaddig, amíg ez a tevékenység nem okoz „jelentős kárt” a többi Nílus-parti országnak (Szudán és Egyiptom).¹⁰

Az 1929-ben Egyiptom és a Nílus-parti, brit protektorátus alatt álló országok között jött létre egy szerződés, mely a Nílus vizének használatában Egyiptomnak kiemelt szerepet biztosít. Etiópia nem volt részese ennek a szerződésnek, amely telje-

▲ Kép 2. A NERG környezete és alapvető adatai.
Forrás: <https://mg.co.za>

sen érthető, mivel Etiópiának nem volt jelentős gazdasági és demográfiai súlya abban az időben, és mint független állam nem tartozott az afrikai brit protektorátusok közé. Ma viszont már – megváltozott körülmények között – az a tény, hogy Etiópia kimaradt e szerződésből, komoly következményekkel jár a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozóan a Nílus három fő parti országa (Etiópia, Szudán és Egyiptom) közti viszonyokat tekintve.

1959-ben az immáron független Szudán és Egyiptom között egyezményben osztották fel a Nílus vízhozamát, így a felek Szudán részére évi 18,5 milliárd köbméter, Egyiptom számára pedig 55,5 milliárd köbméter víz lehetséges felhasználását irányozták elő (a vízmennyiséget az egyiptomi Asszuánnál mérve). Etiópia ebben a megállapodásban sem vett részt, így Egyiptom és Etiópia között jelenleg nem létezik a vízmegosztás helyzetét tisztázó nemzetközi szerződés.¹¹ További problémát jelent, hogy az Egyiptom és Szudán közti osztozkodás miatt Etiópia és a többi nyolc Nílus-parti ország számára tehát nem maradt releváns vízmennyiség, melyet a folyó felső szakaszainál maguk használhatnának fel. A gyakorlatban persze a két kedvezményezett ország nem tudja a felvízi országoknak megtiltani, hogy azok – eddig kisebb mértékben – hasznosítsák a rendelkezésükre álló víz egy részét.

2010-ben a Nílus-medence államai tárgyalásokat kezdtek az úgynevezett Nílus-medence Együttműködési Keretrendszer (Nile Basin Cooperative Framework) létrehozásáról. Az előkészítő folyamat során Egyiptom ragaszkodott a Nílusra vonatkozó „történelmi jogához”, valamint ahhoz, hogy pontosan meghatározott vízmennyiség révén biztosítsák Egyiptom vízellátását. Ezekre az elvekre az egyiptomiak úgy is hivatkoznak, mint a szokásjogból adódó használat. A többi résztvevő ezzel szemben a teljes medencére vonatkozóan próbált meg közös érdeket kialakítani, nem pedig országokra lebontva.¹²

Tekintettel arra, hogy az egész Kék-Nílus-völgyre vonatkozóan, az Egyiptom, Szudán és Etiópia közötti vízelosztás és -felhasználás terén nem létezik intézményes és jogi keret, az említett országok csak néhány általános útmutatásra támaszkodhatnak, melyek közül a helsinki egyezmény a több ország területét érintő tavakra és folyóvizekre vonatkozóan emelhető ki. Ennek negyedik cikkelye kimondja, hogy a nemzetközi folyóvizek racionálisan és arányosan használhatók az adott folyót a területükön bíró országok között. A tizedik cikkely tiltja a szándékos vízszennyezést. Kairó erre a cikkre utal, amikor elutasítja Etiópia arra vonatkozó jogát, hogy gátat építsen a Kék-Níluson. Azonban a negyedik cikk Etiópia érdekeit szolgálja, mivel Addisz-Abeba a rendelkezésére álló vizet az ország mérete és lakossága arányában kívánja hasznosítani. Mindezen törekvés teljesülése azonban kétségtelenül kevesebb vizet hagy Szudán és Egyiptom számára.

A Gát jellemzői és Etiópia diplomáciai lépései

Etiópia 2011. április 2-án kezdte meg a NERG építését a Benishangul-Gumuz régióban, 40 km-re a szudáni határtól, valamint 750 km-re északnyugatra a fővárostól, Addisz-Abebatól.¹³ Az építkezés megkezdése előtt az etióp vezetés nem folytatott tárgyalásokat az alvízi országokkal. Mi több, Etiópia valószínűleg éppen azt a lehe-

tőséget használta ki 2011-ben, hogy az arab tavasz eredményeképpen Egyiptomban megdőlt a Mubarak-rendszer, és Egyiptom általános bizonytalanság elé nézett. A helyzet hasonlóan intenzív volt Szudánban is, ahol ezekben a hónapokban indult meg Dél-Szudán (Dzsuba) és Szudán (Kartúm) kettéválása. Meg kell azt is jegyezni, hogy Etiópia számára az ún. „határgát” felépítésének gondolata már a ’60-as években megfogalmazódott, ám annak megvalósítása mostanáig gazdasági és pénzügyi akadályokba ütközött.¹⁴

A Gáttal együtt Afrika legnagyobb vízierőműve is megépül, melynek költsége több mint ötmilliárd dollár (eredetileg 4,7 milliárd dollár költséget kalkuláltak).¹⁵ Hogy a turbinákat meghajtsák, a NERG víztározója 1874 km² nagyra nő majd, és teljes kapacitáson 640 méterrel a tengerszint felett helyezkedik majd el. Így a víztározó összesen 74 milliárd köbméter vizet fog tárolni.¹⁶ Teljesen kész állapotában a duz-

zasztógát 1780 m hosszú és 155 m magas lesz. A NERG – csakúgy, mint egyiptomi párja, az Asszuáni-gát – képes lesz a Kék-Nílus vízáramlásának mértékét szabályozni az alvízi országok számára – ez főleg Szudánnak lesz előnyös, minthogy az ország súlyos árvizeknek és vízszintingadozásnak van kitéve. Ez a folyamat előreláthatólag viszont a termékeny sár és a hordalék mennyiségét ugyancsak csökkenti Szudánban és Egyiptomban, amely a mezőgazdaságban fejti ki negatív hatását.

A Gátat a tervek szerint 2017-ben adták volna át, ám ez várhatóan 2023-ra csúszik. A Gát mögötti víztározó már egy év, három hónap feltöltési idő után használatba helyezhető, a turbinák ekkor már képesek lesznek a minimális kapacitáson működni.¹⁷ A teljes felöltéshez azonban évek szükségesek – erről viszont komoly viták folynak. A késés részben a projekt méretének tudható be, részben pedig a helyi építőipari cégek számlájára írható, amelyek nem rendelkeznek elegendő tapasztalattal ilyen méretű projektek irányításában. 2018-tól azonban a korábbi fő kivitelezőt (az etióp hadsereget) egy olasz cégre, a Salini Costruttori-ra cserélték. Mivel a projekt komoly nemzetközi vita tárgyát jelenti és bizonytalan politikai és földrajzi környezetben található, csak néhány nemzetközi cég vállalta azt a kockázatot, hogy támogatásáról biztosítsa az építkezést. A gyenge nemzetközi finanszírozás miatt tehát a Gát építéséhez szükséges tetemes összeget etióp kormányzati kötvényprogram révén gyűjtik össze, melyben az etiópai állampolgárok (illetve a diaszpóra tagjai) egyéni hozzájárulásukat adhatják az ország történetének legnagyobb közös projektjéhez.

2010-ben a Nílus-medence államai tárgyalásokat kezdtek az úgynevezett Nílus-medence Együttműködési Keretrendszer létrehozásáról. Az előkészítő folyamat során Egyiptom ragaszkodott a Nílusra vonatkozó „történelmi jogához”, valamint ahhoz, hogy pontosan meghatározott vízmennyiség révén biztosítsák Egyiptom vízellátását.

A Gát és a vízierőmű eredményeképpen a vízenergia-kapacitás a 6450 MW-ot fogja elérni (ezt eredetileg 6000 MW-re tervezték); ezt az erőműben tizenhat turbina termeli majd, mindegyik egyenként 375 MW áramot szolgáltatva. (Összehasonlításképpen, a Nagy Asszuáni-gát Egyiptomban 2100 MW áramot képes termelni.)¹⁸ Ez az összkapacitás a becslések szerint hatmillió háztartás számára elegendő áramot jelent majd. Jelenleg Etiópiában a villamosenergia-termelés teljes kapacitása 4000 MW, ami azt jelenti, hogy a lakosság 43%-a nem jut villamos energiához, és az egész országra jellemzők az időszakos áramkimaradások. A Gát teljes kapacitásából 2000 MW-ot exportálni terveznek; ez különösen fontos a projekt pénzügyi megtérülése szempontjából, és a közeljövőben lehetővé teszi, hogy Etiópia az áramért cserébe külföldi valutát szerezzen.

A projekt anyagi vonzatán túl az etióp vezetésnek fontos lépéseket kellett tennie a nemzetközi közösség és az alvízi országok felé annak érdekében, hogy azok elfogadják és jóváhagyják a Gát és az erőmű üzembe helyezésének technikai részleteit. Ennek érdekében Etiópia a Gátról mint afrikai fejlesztési projektről beszél; ennek a narratívának a központi üzenete, hogy a Gát megszünteti a szegénységet nemcsak Etiópiában, hanem a szomszédos országokban is (a villamosenergia-értékesítés révén). Etiópia azt állítja, hogy szándéka nem az, hogy ellenőrzést gyakoroljon az alvízi országok vízkészletei felett, hanem hogy gyakorolja azon jogát, hogy kihasználja a saját területén található természeti erőforrásokat.¹⁹

Mindemellett Etiópia gyakorta azt is kommunikálja, hogy a NERG miatt – a víztározó feltöltései időszakát leszámítva – végső soron nem csökken a víz mennyisége a Níluson.²⁰ Még akkor is, ha ez az állítás helytálló (bár minden bizonnyal jelentősebb lesz a párolgás a Gát mögötti tározó felületén, mint anélkül), a legfontosabb kérdés jelenleg nem a Nílus kapacitása a vízierőmű teljes üzembe helyezését követően, hanem az a folyamat, amely során az erőmű eddig eljut. A víztározó ugyanis hatalmas mennyiségű vizet fog visszatartani, és a kulcskérdés az, hogy ez a felöltési periódus milyen hosszú. Ezt pedig Etiópiának egyeztetnie kell az alvízi országokkal.²¹

Diplomáciai lépések Egyiptom részéről

Egyiptom már a kezdetektől a projekttel szemben foglalt állást, azonban az első nyilvános ellenvélemények a Gáttal kapcsolatosan csak 2013-tól jelentek meg, amikor a Gát építése Etiópiában már látványos fázisba lépett. Kezdetben az egyiptomi stratégia az volt, hogy Etiópiát kényszerítsék a Gát méretének csökkentésére. Eközben Etiópia időhúzásos taktikát folytatott. Ez azt jelentette, hogy amíg Egyiptom, Etiópia és a partnereik arról vitáztak, hogy milyen hatással lesz a Gát a környezetre és a Nílus vízhozamára, addig Addisz-Abeba az építkezés látványos haladásával kész helyzet elé akarta állítani a nemzetközi közösséget, így a későbbiekben már nem a NERG maga, hanem az általa „elhasznált” vízmennyiség kérdése került fókuszba. 2015 márciusára Egyiptomnak, Etiópiának és Szudánnak sikerült meghatároznia a tárgyalások alapjait (tíz elv),²² és ettől kezdve Egyiptom már nem magára az építkezés

létjogosultságára, hanem inkább a leendő gáthoz kapcsolódó technikai kérdésekre és a kivitelezés mikéntjére helyezi a hangsúlyt a tárgyalások során.

A politikai lehetőségek tekintetében Egyiptomnak végül is három lehetősége van:

1. a Gát lerombolása valamilyen katonai beavatkozás révén – ennek politikai és környezeti költsége hatalmas, mindenesetre 2013-ban az egyiptomi vezetés még ezt a lehetőséget fontolgatta.
2. a Gát építésének akadályozása (késleltetése) – ez egy közvetett lépés, mellyel Egyiptom például bizonytalanságot okozhat a nemzetközi befektetők számára és magát az építkezés körülményeit illetően Etiópiában, és így próbálja Addisz-Abebat nemzetközileg, az etióp kormányt pedig belpolitikailag elszigetelni. Ez azonban nem vezet tartós megoldáshoz.
3. a fentieknél jelenleg realisabb cél az, hogy Kairó arra kényszerítse Etiópiát, hogy a Gát mögötti víztározó a lehető legkisebb méretű legyen és azt a lehető leglassabban töltsék fel – mindeközben pedig lehetőség nyílhat arra, hogy egy közös, nilusi vízgazdálkodási keretrendszer létrehozásáról tárgyaljanak, mely szabályozza ezt, illetve az ehhez hasonló (jövőbeni) kérdéseket. A tárgyalások során előtérbe kell kerülnie a felek közti bizalomépítés politikájának, hogy vég eredményben mindkét fél győztesen kerüljön ki a tárgyalási szituációból (vagy legalábbis azok, akiknek csorbult az érdeke, kompenzációt kapjanak).

A valóságban Egyiptom tárgyalási pozíciója ebben a vitában meglehetősen gyenge: az ország számára a kérdés az egyik legnagyobb téttel bír, mégis rendkívül kevés eszköze van arra nézve, hogy Etiópia számításait keresztülhúzza. Egyiptom számára a több ezer éve tartó status quo, úgy tűnik, véget ér, és ebben a helyzetben csak rossz vagy még rosszabb lehetőségek állnak rendelkezésére.

A probléma lényege részben abban rejlik, hogy hiányoznak azok a jogi keretek, amelyek a NERG-projektrel kapcsolatos részletek meghatározásában vezérfonalként szolgálhatnának. Ebben a hiányos jogi környezetben tehát Egyiptom hiába utal állandóan a Nílus vízéhez kapcsolódó „történelmi jogára”, ezt a történelem folyamán Etiópia vagy annak bármilyen jogelődje soha nem szentesítette. Mivel nem létezik olyan nemzetközi szerződés, mely magában foglalja az összes Nílus-parti államot, az az egyiptomi kísérlet, hogy az etiópiai gátépítést mint jogi problémát tárja a nemzetközi közösség elé, nem célravezető, még akkor sem, ha az egyiptomi alkotmányban van arra vonatkozóan utalás, hogy a Nílushoz Egyiptom népének „joga van”.²³ Következésképpen, Egyiptom számára az elsődleges cél az Etiópiával folytatott vitában az, hogy a Gát kérdésének politikai aspektusát kell előtérbe helyezni (ellentétben Etiópia megközelítésével, amely a projektre mint kizárólag fejlesztési ügyre hivatkozik). Egyiptom számára az elsődleges érdek, hogy a vitát politikai síkon tartsa, a belföldi és külföldi kormányzati diskurzusban a Gát regionális veszélyeire hívja fel a figyelmet (az Arab Ligában, az Afrikai Unióban, az ENSZ-ben, az IGAD-ban), így próbálva meg delegitimálni a gátépítést, és ezzel együtt széles körű támogatást szerezni maga számára.

Jelenleg Egyiptom szövetséget épít az Öböl-országokkal és Izraellel, melyek stratégiai szempontból fontosak Etiópia biztonsága és gazdasága szempontjából. Ezenkívül a szudáni politikai változások is Egyiptom pozícióját javítják az Etiópiával folytatott stratégiai egyensúlyozásban, mivel a szudáni fordulatot Egyiptom és szövetségesei is támogatják (főleg Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek). Izrael azonban úgy tűnik, a Gát létjogosultsága mellett foglal állást, ami jelzi, hogy Egyiptom szövetségi körén belül a Gát kérdésében repedések mutathatók ki.

2019. július 25-én Abdel Fattah el-Szíszi egyiptomi elnök az etióp külügyminiszterrel való tárgyalásán kijelentette, hogy „Egyiptom és Etiópia számára fontos, hogy gyakorlati intézkedésekről egyezzenek meg, melyek révén a megállapodás elvei a két ország között nyilvánvalóvá válnak. A leendő megegyezésnek tekintettel kell lennie arra, hogy Egyiptom vízforrásai kiemelt jelentőségűek az egyiptomi nép és jövője számára csakúgy, mint az etióp nép fejlődési törekvései szempontjából. Mindezen elveknek a közös tisztelet és közös érdekek mentén kell eleget tenni, amely révén lehetővé válik a két ország erőforrásainak optimális kiaknázása a két nemzet és a jövő nemzedékek javára”.²⁴

Ez a nyilatkozat arra utal, hogy az egyiptomi kormány előnyben részesíti a tárgyalásokat. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy a tárgyalások során – legalábbis az egyiptomi kormány szemszögéből – Egyiptom vízbiztonsága nagyobb súllyal esik a latba, mint az etióp nép fejlesztési erőfeszítései. El-Szíszi elnök kijelentését úgy lehetne értelmezni, mint egy ajánlatot arra vonatkozóan, hogy Egyiptom Etiópiát befektetések révén kompenzálja a lehetséges jövedelem-kiesések miatt (a befektetéseket egyiptomi vállalatok és valószínűleg Egyiptom Öböl-menti szövetségesei fizetnék). A gyakorlatban ez azt is jelentheti, hogy valójában Egyiptom addig késlelteti a tárgyalások eredményességét, míg új politikai helyzet elő nem áll – akár helyi, regionális vagy globális szinten.

Egyiptomi diplomáciai források alapján kijelenthetjük, hogy az ország jelenlegi célja a tárgyalásokon az, hogy a Nílus-medence Együttműködési Keretrendszer részeként létrejött entebbei megállapodás (2010) – melyet Egyiptom és Szudán nem írt alá²⁵ – érvényre jutását megakadályozza, illetve nyomást helyezzen Etiópiára, mely az utóbbi időben gőzerővel dolgozik a Gát mihamarabbi befejezésén.²⁶ A tárgyalások tehát Egyiptom számára keretként szolgálnak ahhoz, hogy Kairó megfogalmazza maximális követeléseit, anélkül azonban, hogy közvetlenül kellene konfrontálnia Etiópiával. Ekképpen Egyiptom a tárgyalások fenntartásával az egyeztetések alól teljesen nem vonja ki magát.

A NERG-ről szóló legújabb tárgyalások során, úgy tűnik, Egyiptom célja az, hogy érdekeltté tegye a globális hatalmakat az egyiptomi álláspont képviseletében. A 2019. október 22–25. között zajlott orosz–afrikai kapcsolatokról szóló, Szocsiban megrendezett találkozón Putyin elnök az Etiópia és Egyiptom közötti közvetítés iránt érdeklődését fejezte ki.²⁷ Az utóbbi időben az Egyesült Államok is részt vett a tárgyalásokon azzal a céllal, hogy a legsürgetőbb kérdésekben segítse a megegyezést, és garantálja, hogy a megegyezéseket a felek tiszteletben tartják.²⁸ Ezen idealista szerepkörön túl azonban az amerikai érdekeket Oroszország és Kína növekvő egyip-

▲ Kép 3. Abij Ahmed és Abdel Fatah el-Sziszí Kairóban, 2018 júniusában.
Forrás: AFP

tomi jelenlétének ellensúlyozása is motiválja (geopolitikai ok). Gazdasági érdekek között említhetők a lehetséges befektetési lehetőségek Egyiptomban és Etiópiában (mind államközi, mind magán, mind pedig szervezeti alapon, az IMF és a Világbank által). Azt sem szabad elfelejteni, hogy az etióp lobbí a második legnagyobb afrikai lobbí az Egyesült Államokban, ezért Trump elnöknek nem lehet mellékes az sem, hogy nagyobb aktivitást mutasson az Afrika Szarvát illető politikai és gazdasági kérdésekben a 2020-as választási kampány részeként.

A NERG potenciális hatása Egyiptomra

Egyiptom számára a Gáttal kapcsolatosan a legkritikusabb kérdés, hogy a mögötte elhelyezkedő víztározó feltöltése milyen hosszú időszak alatt megy végbe: ennek során ugyanis biztosra vehető, hogy a Nílus vízének szintje Egyiptomban is csökkenni fog. Ezt követően azonban a Gátnak akár pozitív hatásai is lehetnek, így például képes lesz a folyó áramlását szabályozni. Ez különösen fontos lehet Szudánban, de jóval kisebb szerephez jut majd Egyiptomban, ahol a Nílus vízhozamát az Asszuáni-gát már amúgy is szabályozza.

Becslések szerint a Gát mögötti víztározó feltöltésére legalább három év szükséges, számításba véve azt is, hogy Etiópiában az éves csapadékmennyiség 817 mm.²⁹ Mégis, ha ilyen rövid idő alatt teljesen feltöltenék a víztározót, az minden bizonnyal katasztrofális hatást gyakorolna Egyiptomra; így az ország érdeke, hogy ezt az időszakot – amennyire csak lehetséges – meghosszabbítsa.

Mulat szerint³⁰ a hat éves feltöltési időszak minimális hatást gyakorol Egyiptomban az Asszuáni-gát (a vízierőmű) működésére, valamint fenntartható környezetet biztosít az általános vízszükséglet (mezőgazdaság, háztartások) kielégítéséhez. Az etiópai feltöltés gyorsaságától függően Egyiptomnak az Asszuáni-gát mögötti Nasszer-tavat kell hasznosítania a kieső mennyiség pótlására. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a NERG következtében kieső vízmennyiség közvetve az Asszuáni-gát vízierőművének a kapacitását is csökkentheti majd, ami az egyiptomi energiatermelés számára kedvezőtlen fejlemény. Becslések szerint az Asszuáni-gát vízienergia vesztesége elérheti akár a 20–30%-ot is.³¹ Az így kieső energiamennyiség azonban egyéb forrásból (például a felfutó hazai földgáztermelésből) pótolható lehet.

Shady Ibrahim, az Egyiptomi Tanulmányok Intézete (Egyptian Institute for Studies) elemzője azt állítja, hogy „a legnagyobb probléma és fenyegetés Egyiptom számára az, hogyha a megművelhető földek elsivatagosodnak. Becslések szerint ez a folyamat akár 2–4 millió hektár szántóföldet is érinthet úgy, hogy Egyiptom számára jelenleg 8–10 millió hektár művelhető terület áll a rendelkezésére. Ez jelentős hatással lesz az egyiptomi gazdaságra, különösen az élelmiszertermelésre és a mezőgazdasági munkavállalókra, és valószínűleg a vidéki-városi migráció, a munkanélküliségi ráta és az élelmiszerárak növekedését eredményezi”.³² A sivatagosodás megállításához – többek között – növekvő vízmennyiségekre lenne szüksége az egyiptomi mezőgazdaságnak. Más számítások szerint, a mezőgazdaság földterület Felső-Egyiptomban 29,47%-kal fog csökkenni, míg a deltavidéken pedig 23,03%-kal.³³ Dr. Muhammad Abdel Aty, az egyiptomi víz- és öntözésügyi miniszter úgy nyilatkozott, hogy az ország vízigényei elérték a rendelkezésre álló készletek 140%-át, ami azt jelenti, hogy minden egyiptomi állampolgár átlagosan csak 600 m³ vízhez jut hozzá, ami lényegesen kevesebb mint az ENSZ által egy főre ajánlott 1000 m³ víz.³⁴ Mindeközben az Egyiptomi Víz- és Öntözésügyi Minisztérium egyre gyakrabban ad számot a folyó vizének ciklikus változásán túlmutató csökkenéséről. Ez jelentős hatással van az ország vízigényeire, különösen pedig az ivóvíz-ellátásra.³⁵ Egyiptomnak tehát a NERG-projekt közeljövőben várható negatív hatásaitól függetlenül is szembe kell néznie az állandó vízhiány okozta problémákkal. Hamarosan pedig a NERG következtében a vízellátás csökkenése „több millió egyiptomi gazdát fenyeget, valamint az élelmiszer-ellátásban is súlyos problémákat okozhat az országban”.³⁶

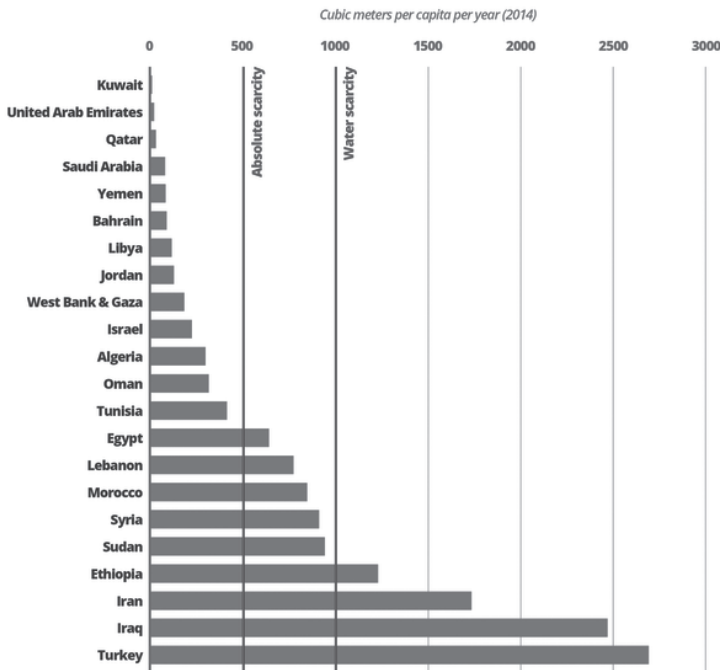
A Nagy Etiópai Reneszánsz Gát felépítése és üzembe helyezése alapvetően két politikai következményt hordozhat magában Egyiptomra nézve. Először is, várhatóan komoly belpolitikai következményekkel szembesül majd az ország, miután a társadalmi nyugtalanság megnő a vízhiány által sújtott vidéki térségekben (és itt lehetőség nyílik a radikális iszlám mozgalmak térnyerésére is). A Gát kérdésének megoldatlansága és a vízkészletek elégtelensége komoly veszélyt jelent el-Sziszí elnök legitimitására és hatalmára nézve.

Ezenfelül a migrációs mozgások várhatóan a jelenlegi tendenciát követve felerősödnek. A 2007–2017 időszakban a hivatalos becslések szerint 460 000 egyiptomi illegálisan vándorolt Európába, köztük 90 000 Olaszországba.³⁷ Az elvándorlás nő-

vekvő tendenciájának a megfékezésére a migrációs és a külföldi egyiptomiak ügyeiért felelős államtitkár tájékoztatási kampányt kezdeményezett 2018 júniusában az illegális kivándorlás veszélyeiről. Ennek során az egyiptomi tartományokat hangosbemondókkal felszerelt járművekkel járták végig, és figyelmeztették a lakosságot a csempészek és az illegális migráció jelentette veszélyekre.³⁸ A hivatalos erőfeszítések ellenére az Arab Barométer 2019-es migrációs jelentése megállapította, hogy a megkérdezett egyiptomiak 17%-a fontolgatja az Európába távozást.³⁹

Szudán helyzete⁴⁰

2011 óta Szudán pozíciója a közvetlen szomszédságában épülő gáttal kapcsolatban meglehetősen pragmatikusnak mondható, mivel Kartúmban az etióp kezdeményezésre úgy tekintenek, mint amely a szudáni gazdaság fejlődéséhez hozzájárul (az áramellátás révén), hasznosítható az árvizek szabályozásához, valamint általánosságban stabilizálja a Nílus vízállását mind víztöbblet, mind -hiány esetén. Mindez lökést adhat ahhoz, hogy Szudán a közeljövőben kihasználja hatalmas mezőgazdasági potenciálját, melyet a több évtizede tartó polgárháborúk, vallási és etnikai konfliktusok, valamint a gyenge állami intézményrendszer eddig nem tett lehetővé.⁴¹ Szudán Etiópiához közelebbi álláspontja mögött azonban politikai megfontolások

Source: FAO Aquastat 2014

▲ Kép 4. Vízhiány a MENA régióban.
 Forrás: <https://mena-forum.com>

is vannak: Kartúm stratégiai partnerségre törekszik feltörekvő keleti szomszédjával, már csak amiatt is, mivel Egyiptommal területi vitája van a Halá'ib háromszög kapcsán. A Gát támogatása azonban nem jelent teljes szakítást Egyiptommal: északi szomszédjával továbbra is összeköti az az érdek, mely az 1959-es szerződés értelmében Szudán számára – Egyiptom után – a Nílus vízének felhasználásában kiemelt pozíciót jelöl ki. Ugyanakkor Szudán a számára maximálisan felhasználható 18,5 milliárd köbméter vizet a valóságban nem használja ki, így a NERG mögötti víztározó feltöltése során keletkező vízveszteség a szudániak Nílus-menti tevékenységeit nem befolyásolja érdemben.

Ekképpen a 2019-es rezsimváltás idején Szudánban a NERG felépítésének politikai következményei sokkal kisebb hangsúlyt kapnak a szudáni belpolitikában, mint Egyiptomban. Abdel Mahmúd Abdel Halim, Szudán kairói nagykövete szerint „Szudán Egyiptom és Etiópia között helyezkedik el véleményével, és a két fél közti kiegyezést, illetve saját érdekeit szolgálja”. Arra vonatkozóan, hogy mi jellemzi a szudáni álláspontot Omár al-Basír elnök eltávolítása után (2019 áprilisától), Abdel Halim azt mondta: „Szudán vízügyi és stratégiai érdeke egy és ugyanaz, ez pedig nem változik a vezetés lecserelésével. És bár az ország [hivatalosan] nem közvetít Egyiptom és Etiópia között, azt az elvet egyértelműen vallja, hogy a folyónak nem a konfliktushoz, hanem az együttműködéshez kell utat mutatnia, és hogy a gátépítés legitim joga Etiópiának, de ezt természetesen nem teheti mások kárára”.⁴²

Vagyis Szudán álláspontja 2013-at követően nem változott a főbb vonalait tekintve: még mindig tárgyalásra nyitott, és a projektben a gazdasági és stratégiai előnyöket látja, melyek révén az együttműködés erősödhet Etiópiával. Azonban megfigyelhető egy olyan változás is a nyilatkozatokban, hogy a szudáni politikai tisztviselők az egyiptomi álláspontot egyre inkább beillesztik saját mondandóik közé. A szudáni nagykövet Kairóban gyakorlatilag az egyiptomi álláspontot visszhangozza, amikor úgy érvel, hogy az etióp fejlesztés nem okozhat kárt az egyiptomi vízellátásra nézve. Ez úgy hangzik, mintha Szudán támogatásáról biztosítaná az egyiptomi partnereit. Ez az új politikai vezetés egyiptomi támogatásának ismeretében nem meglepő.

Szudán álláspontja 2013-at követően nem változott a főbb vonalait tekintve: még mindig tárgyalásra nyitott, és a projektben a gazdasági és stratégiai előnyöket látja, melyek révén az együttműködés erősödhet Etiópiával. Azonban megfigyelhető egy olyan változás is a nyilatkozatokban, hogy a szudáni politikai tisztviselők az egyiptomi álláspontot egyre inkább beillesztik saját mondandóik közé.

Ezt a támogatási hajlamot fejezte ki a közelmúltban a szudáni rezsim erős embere, Mohamed Hamdan Dagalo, az Átmeneti Katonai Tanács alelnöke, aki az el-Szíszi elnökkel való találkozó során azt mondta: „nem fogjuk veszélybe sodorni Egyiptomnak a Nílus vizéből való részesedését; az egyeztetések Egyiptommal a Gát körüli válsághelyzet kapcsán folytatódik, és ez az ügy az egyik legfontosabb az elkövetkező időszakban”.⁴³ Nyilvánvaló, hogy a szudáni rezsim célja – ebben a jelenlegi, politikailag bizonytalan időben –, hogy erős támogatókra tegyen szert Egyiptom és az Öböl-országok képében, akik segíthetnek a jelenlegi katonai vezetésnek a politikai hatalom megtartásában. Emiatt lehetséges, hogy a szudáni vezetés nagyobb aktivitást mutat majd Egyiptom irányában, hogy közösen gyakoroljanak nyomást az etiópokra. Mindazonáltal van rá esély, hogy Szudán ezen ígérete, mivel a gyakorlatban komoly elköteleződést jelentene Kairó mellett, a valóságban nem fog megvalósulni, mivel az országnak nem érdeke, hogy nyíltan szembeforduljon Etiópiával. Etiópia szerepet játszik Szudán belső stabilitásának fenntartásában is, minthogy az etióp kormány a legfőbb közvetítő a Szabadság és Változás Erői szövetség (a tüntetéseket kirobbantó szudáni ellenzék) és az átmeneti katonai kormány között.

A legújabb fejlemények Szudánban (rendszerelváltás), azonban természetesen bonyolítják a helyzetet, mivel az etióp terv szerint NERG erőművének teljes kapacitása 6500 MW villamos energia lesz, amelyből 2000 MW-ot exportra szánnak ahhoz, hogy a projekt költségei megtérüljenek. Ezen többletenergia első számú felvevője a tervek szerint Szudán, de a jelenlegi politikai és társadalmi bizonytalanság közepette van esély arra, hogy az ország nem lesz képes megvásárolni ezt a mennyiséget, ha majd a vízierőmű üzembe áll.

▲ Kép 5. A NERG építése.

Forrás: <https://constructionreviewonline.com>

Szudán vízügyi és politikai stabilitása különösen fontos: az ország egyszerre migrációs kibocsátó, tranzitország és lakóhelyüket elhagyni kényszerült menekült milliónak otthona. 2015-ben a szudáni menekültök száma becslések szerint elérte az 1 890 861-et, és ezen emberek legfőbb úticélja mindaddig az Öböl-országok és a szomszédos afrikai országok voltak.⁴⁴ Több forrás alapján a Szudánban élő szíriai menekültök számát 100 000-re tehetjük.⁴⁵ A szíriaiak Szudán területét használják arra, hogy Európába menjenek, mivel Szudánban nincsenek számukra a beutazással kapcsolatos korlátozások. Ráadásul Szudán földrajzi elhelyezkedésénél fogva is „gyűjtőhelye” az Európa felé igyekvő embereknek, minthogy Eritreával, Etiópiával, Dél-Szudánnal, a Közép-afrikai Köztársasággal, Csáddal, Líbiával és Egyiptommal is határos. A szíriai kérdésen túl a szudáni menekültügyi helyzet meglehetősen drámai. A Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) szerint „megközelítőleg 2,2 millió belső menekült, 695 000 menekült, 105 000 hazatelepülő élt Szudánban 2018-ban”.⁴⁶

Mindezek következtében a migrációs kihívás súlyosan érinti Szudánt. A vízbiztonságban bekövetkező negatív változások – még ha a kormány nem is foglalkozik olyan mértékben az üggyel, mint Egyiptom – potenciálisan a vidéki lakosságot érinthetik közvetlenül, ami viszont migrációs mozgásokat válthat ki. A 2019 májusában például a Szudán déli részén fekvő Kúsztibban, mely hónapokig vízhiányban szenvedett, tüntetések robbantak ki.⁴⁷ Az ENSZ-nek az arab világon belüli vízügyi kormányzásra vonatkozó jelentése szerint akárcsak máshol a világon, a szárazság a migráció komoly kiváltójaként jön számításba, mivel az emberek a mezőgazdaságon túli alternatív munkalehetőségek és jövedelemszerzés végett elhagyják otthonukat, és a városokba és külföldre áramlanak. Ezért elmondható, hogy az aszály és vízhiány – bár szűkebb értelemben ezek környezeti kérdésnek minősülnek – egyik legfontosabb politikai következménye a tömeges migráció.⁴⁸

Előremutató utak

Az egyiptomi vezetés számára szükséges felismerni azt, hogy a Nílus-medencében a hatalmi, gazdasági és demográfiai helyzet az évtizedekkel ezelőtti egyértelmű egyiptomi fölényhez képest megváltozott, egyiptomi szempontból negatív irányban. Ennek megértése és elfogadása újszerű gondolkodást kíván, ami együtt jár a korábbi külpolitikai elvek feladásával (például Egyiptom hagyományos „történelmi jogának” feladásával, melyet a Nílus vízének felhasználásához társít). A bezárkózás, a tárgyalásoktól való elzárkózás, a nemzetállami érdekekhez való görcsös ragaszkodás hosszú távú fenntartása ebben a környezetben kontraproduktív eredményhez vezet. Egy ilyen, Egyiptom számára komoly kihívásokat rejtő szituációban, minél előbb zajlik le ez a váltás az egyiptomi vezetők fejében, és kezdenek el egy új, kompromisszumkész szemléletet a gyakorlatba átültetni, az országnak annál több ideje lesz arra, hogy a NERG negatív hatásaira idejében felkészüljön.⁴⁹

Egyiptomi szempontból szükséges annak megértése, hogy Etiópiának szuverén joga, hogy használja a területén levő vízforrásokat, és így Kairónak a következő években arra kell koncentrálnia a tárgyalások során, hogy a víztározó feltöltése miatt bekövetkező „túlzott” etióp vízfelhasználásért valamiféle kompenzációt kap-

jon. Ugyanakkor a víz méltányos felhasználása és a kölcsönös bizalom megtartása érdekében az etióp kormánynak biztosítania kell arról az alvizi országokat, hogy a tározók feltöltésének folyamata ne veszélyeztesse az alapvető vízellátást a száraz időszakban.

Sem Szudán, sem pedig Egyiptom számára nincsenek eszközök ahhoz, hogy közvetlen kihívást intézzenek a Gát felépítése ellen. A tárgyalások szükségessége tehát nyilvánvaló, és az egyetlen járható utat jelenti. Szudán azonban kevésbé fajsúlyos szereplő most a vitában, minthogy az ország olyan belső politikai válságon megy keresztül, amelyben a kormány az irányításra és a hatalom konszolidációjára koncentrál. A vízellátás biztonságát szavatoló nagyszabású tervekre most tehát nem irányul kellő figyelem, bár a szárazság a következő években is fontos tényező marad abban, hogy szudániak tömegei döntenek az elvándorlás mellett. Egyiptom viszont, amely politikailag viszonylag stabilnak mondható, és komoly támogatókkal bír az Öböl-országok körében, megpróbál nyomást gyakorolni az etiópokra, hogy saját vízbiztonságát maximálisan figyelembe vevő megegyezés születhessen az erről folyó tárgyalásokon. Egyiptomban a vízbiztonság kérdése abszolút prioritás, a jelenleginél is nagyobb mértékű vízhiánynak drámai következményei lehetnek a közel százmilliós országra nézve. Mint ahogy ez az esettanulmány is mutatja, a nemzetközi vízügyi vitákban az együttműködés jelentheti az egyetlen kevésbé költséges megoldást, amelyet a korlátozott vízkészletek elosztásának szükségessége kényszerít ki. Megnyugtató politikai megoldás híján viszont mind az érintett felek, mind a nemzetközösség felmérhetetlen társadalmi és politikai hatásokkal és költségekkel lesz kénytelen szembenézni. ☀

Végjegyzetek

- 1 Ez a hármas felosztás a Kék-Nílusra vonatkozik; a témából adódóan (etiópiai gátépítés) a Nílusnak ez a szakasza van az elemzés középpontjában, a Nílus másik, hosszabbik, de kisebb vízhozamú ágát, a Fehér-Nílust jelen tanulmány nem tárgyalja.
- 2 Bár 2011-ben Etiópia valóban egyoldalúan cselekedett, mivel előzetesen nem konzultált az érintett országokkal (Egyiptom és Szudán), a NERG megvalósítása valójában egy több évtizedes egyeztetési periódus szakaszhatárának tekinthető.
- 3 Neszmélyi György Iván (2014): A Nílus vízhozamának megosztása – regionális együttműködés vagy konfliktus? *Tér és Társadalom*, 28. évf., 1. 101.
- 4 Ezek pedig Burundi, Kongói Demokratikus Köztársaság, Egyiptom, Eritrea, Etiópia, Kenya, Ruanda, Dél-Szudán, Szudán, Tanzánia és Uganda. Újabbán Csád területének egy minimális részét is a Nílus vízgyűjtőterületének tartják.
- 5 Azok száma, akik közvetlenül a Nílus völgyében élnek, nagyjából 160 millióra tehető.
- 6 Neszmélyi György Iván (2014): A Nílus vízhozamának megosztása – regionális együttműködés vagy konfliktus? *Tér és Társadalom*, 28. évf., 1. 108.
- 7 Glied Viktor (2011): Vízkonfliktusok Afrikában: A Nílus megosztásának kérdései és a szudáni népszavazás. *Sereg Szemle: a magyar honvédség összhaderőnemi parancsnokság folyóirata*, IX 3-4. 208.
- 8 Walaa Y. El-Nasha and Ahmed H. Elyamany (2018), “Managing risks of the Grand Ethiopian Renaissance Dam on Egypt”. *Ain Shams Engineering Journal* 9: 2383.
- 9 Wossenu Abtew and Shimelis Behailu Dessu, *The Grand Ethiopian Renaissance Dam on the Blue Nile* (Springer, 2018), 1.

- 28 “US mediation raises Egypt’s hopes of deal over Ethiopia’s Grand Renaissance dam”. *The National*, <https://www.thenational.ae/world/mena/us-mediation-raises-egypt-s-hopes-of-deal-over-ethiopia-s-grand-renaissance-dam-1.935703>
- 29 Walaa Y. El-Nasha and Ahmed H. Elyamany (2018): “Managing risks of the Grand Ethiopian Renaissance Dam on Egypt”. *Ain Shams Engineering Journal* 9: 2383.
- 30 Moges Mulat, “Assessment of the impact of the Grand Ethiopian Renaissance Dam on the performance of the high Aswan Dam,” *J Water Resource Protection* (2014); 6:583–98. Other estimates 17% loss of the irrigated lands in Egypt in case of a 6-year filling up period. According to calculations, each billion cubic meter water lost results in a loss of 200.000 hectares agricultural land equivalent of living for one million people. “Milyun ‘usrat misriat fi khatr.. sada al-nahda yuhduduha”. *Aljazeera*, shorturl.at/ILUX3
- 31 *Implications of Bridging the Ethiopian Renaissance on Egypt*, Conference organized by Nile Basin Group, Cairo University (CU), 16 April 2013 Cairo.
- 32 Shady Ibrahim, “Ethiopian Renaissance Dam & Its implications on Egypt.” *Egyptian Institute of Studies*, <https://en.cipss-eg.org/ethiopian-renaissance-dam-its-implications-on-egypt/> (Letöltés: 2019.12.30.).
- 33 *Implications of Bridging the Ethiopian Renaissance on Egypt*, Conference organized by Nile Basin Group, Cairo University (CU), 16 April 2013 Cairo.
- 34 “Milyun ‘usrat misriat fi khatr.. sada al-nahda yuhduduha,” *Aljazeera*, shorturl.at/ILUX3
- 35 “Tawaquqat bi-inkhifad 9% min hissata miah al-Nil”. *Mada Masr*, <https://madamasr.com/ar/2019/07/28/feature/sada-al-nahda-9-f-i-inkhifad-9-m-m-hissat-miah-al-nil> (Letöltés: 2019.12.30.).
- 36 “8 ‘awam ‘ala tadshin ‘sadd al-Nahda”. *Independent Arabia*, <https://www.independentarabia.com/node/18886/sada-al-nahda-8-awam-‘ala-tadshin-‘sadd-al-nahda>
- 37 “al-Hukuma tuharib al-hijra ghayr al-shar‘iyya bi-sayyara tajub al-muhafazat”. *Tahrir News*, <https://www.tahrirnews.com/posts/897331> (Letöltés: 2019.12.30.).
- 38 Ibid.
- 39 Arab Barometer V Migration Report (2019), 7. <https://www.arabbarometer.org> (Letöltés: 2019.12.30.).
- 40 Ezen rész megírásában való közreműködéséért szeretnék köszönetet mondani Abdessamad Belhajnak.
- 41 Glied Viktor (2011): Vízkonfliktusok Afrikában: A Nílus megosztásának kérdései és a szudáni népszavazás. *Sereg Szemle: a magyar honvédség összhaderőnemi parancsnokság folyóirata*, IX 3-4. 210-211.
- 42 Ibid.
- 43 “Hmidti fi al-Qahira,” *Independent Arabia*, <https://www.independentarabia.com/node/44951/hmidti-fi-al-qahira>
- 44 Katrin Marchand, Julia Reinold and Raphael Dias e Silva, *Sudan: Migration Profile: Study on Migration Routes in the East and Horn of Africa* (Maastricht Graduate School of Governance, August 2017), 2. <https://www.merit.unu.edu/publications/uploads/1517475164.pdf> (Letöltés: 2019.12.30.).
- 45 “al-Suriyyun fi al-Sudan: tafasil ma‘ishiywa wa istithmariyya”. *Al-Nilin*, <https://www.alnilin.com/12915344.htm> (Letöltés: 2019.12.30.).
- 46 “Sudan 2018: Humanitarian Compendium”. *International Organization for Migration*, <https://humanitariancompendium.iom.int/appeals/sudan-2018> (Letöltés: 2019.12.30.).
- 47 “Azmat miah fi al-Khartum wa-l-aqalim tuthir ihtijajat sha‘biyya”. *Al-Araby*, <https://www.alaraby.co.uk/economy/2019/5/12/azmat-miah-fi-al-khartum-wa-l-aqalim-tuthir-ih-tijajat-sha-biyya> (Letöltés: 2019.12.30.).
- 48 Ibid. 84.
- 49 Nile Water Conflict: Who owns it? TRT World, Roundtable, YouTube, Nov 13, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=5uEXJL7UBYS&t=628s>

Felhasznált irodalom

- Abteu, Wossenu – Dessu, Shimelis Behailu (2018): The Grand Ethiopian Renaissance Dam on the Blue Nile (Springer)
- Al-Araby (2019a): “aistinfar misriun limuajahat bad’ mil’ sadi al-nahda.” <https://www.alaraby.co.uk/politics/2019/4/29/ايسنتفنر-مصريون-لمواجهات-بدا-ميل-سادي-النهدا> (Letöltés: 2019.12.30.)
- Al-Araby (2019b): “Azmat miah fi al-Khartum wa-l-aqalim tuthir ihtijajat sha’biyya,” <https://www.alaraby.co.uk/economy/2019/5/12/امزات-مياي-في-مصر-واقاليم-تؤثر-احتياجات-شعبية> (utolsó hozzáférés: 2019.12.30.)
- Al-hadag, “Ta’aththur mubahathat sadd al-Nahda... ittisalat misriyya li-‘arqalat taf’il ittifaqiyyat ‘Entibi”. https://www.alhadag.com/article.php?_l=48487 (utolsó hozzáférés: 2019.12.30.)
- Aljazeera (2019a): “Ijtima’ murtaqab bi’adis ‘ababaan lihasm fatrat mil’ watashghil sadi al-nahda,” shorturl.at/qrHKU
- Aljazeera (2019b): “Milyun ‘usrat misriat fi khatr. sada al-nahda yuhdiduha,” shorturl.at/ILUX3
- Al-Nilin, “al-Suriyyun fi al-Sudan: tafasil ma’ishiyya wa istithmariyya”. <https://www.alnilin.com/12915344.htm> (utolsó hozzáférés: 2019.12.30.)
- Arab Barometer V Migration Report (2019): <https://www.arabbarometer.org> (utolsó hozzáférés: 2019.12.30.)
- BBC News (2018): “The Grand Renaissance Dam. Why Egypt Will Go to War with Ethiopia”. <https://www.youtube.com/watch?v=mVdbiQC0Ick> (utolsó hozzáférés: 2019.12.30.)
- Cairo University (2013): “Implications of Bridging the Ethiopian Renaissance on Egypt”. Conference organized by Nile Basin Group
- CGTN Africa (2014): “Talk Africa – The Grand Ethiopian Renaissance Dam”. <https://www.youtube.com/watch?v=RD72UStS-yI&> (utolsó hozzáférés: 2019.12.30.)
- Egypt Independent, “Sisi arrives in Sochi for Russia-Africa Summit”. <https://www.egyptindependent.com/sisi-arrives-in-sochi-for-russia-africa-summit/>
- El-Nasha, Walaa Y. – Elyamany, Ahmed H. (2018): “Managing risks of the Grand Ethiopian Renaissance Dam on Egypt”. Ain Shams Engineering Journal 9.
- Glied Viktor (2011): Vizkonfliktusok Afrikában: A Nílus megosztásának kérdései és a szudáni népszavazás. Sereg Szemle: a magyar honvédség összhaderőnemi parancsnokság folyóirata, IX 3-4. 208-218.
- Horn Affairs (2014): Abiy Chelkeba Worku: “What is next for Ethiopia and Egypt?” <https://hornaffairs.com/2014/02/12/next-ethiopia-egypt/> (utolsó hozzáférés: 2019.12.30.)
- Ibrahim, Shady (2019): “Ethiopian Renaissance Dam & Its implications on Egypt”. Egyptian Institute of Studies, <https://en.eipss-eg.org/ethiopian-renaissance-dam-its-implications-on-egypt/> (Letöltés: 2019.12.30.)
- Independent Arabia (2019a) “8 a’wam ‘ala tadshin “sadd al-Nahda”. <https://www.independentarabia.com/node/188886/8-اسابيع-مواصلة-لشيد-سد-النهضة-على-مصر> (Letöltés: 2019.12.30.)
- Independent Arabia (2019b), “Hmidti fi al-Qahira”. <https://www.independentarabia.com/node/44951/حمدي-في-القاهرة-مطقت-انسان-مصري-في-بنت-دي-مصر> (utolsó hozzáférés: 2019.12.30.)
- International Organization for Migration, “Sudan 2018: Humanitarian Compendium”. <https://humanitariancompendium.iom.int/appeals/sudan-2018> (Letöltés: 2019.12.30.)
- Kimenyi, Mwangi S. – Mbaku, John Mukum (2015): Governing the Nile River Basin: The Search for a New Legal Regime (Brookings Institution Press)
- Mada Masr, “Tawaqu’at bi-inkhifad 9% min hissata miah al-Nil”. <https://madasmasr.com/ar/2019/07/28/feature/الانساي/28-دحال-انساي-9-من-حصة-مياه-النيل> (Letöltés: 2019.12.30.)

- Marchand, Katrin – Reinold, Julia – Dias e Silva, Raphael (2017): Sudan: Migration Profile: Study on Migration Routes in the East and Horn of Africa (Maastricht Graduate School of Governance) <https://www.merit.unu.edu/publications/uploads/1517475164.pdf> (Letöltés: 2019.12.30.)
- Mulat, Moges (2014): “Assessment of the impact of the Grand Ethiopian Renaissance Dam on the performance of the high Aswan Dam”. *J Water Resource Protection*; 6:583–98
- Neszvényi György Iván (2014): A Nílus vízhozamának megosztása – regionális együttműködés vagy konfliktus? *Tér és Társadalom*, 28. évf., 1.
- Ramadan, Negm – Smanny, Helmy (2013): Environmental Impacts of Great Ethiopian Renaissance Dam on the Egyptian Water Resources Management and Security, Conference Paper
- Tahrir News, “al-Hukuma tuharib al-hijra ghayr al-shar‘iyya bi-sayyara tajub al-muhafazat,” <https://www.tahrirnews.com/posts/897331> (Letöltés: 2019.12.30.)
- The National, “US mediation raises Egypt’s hopes of deal over Ethiopia’s Grand Renaissance dam,” <https://www.thenational.ae/world/mena/us-mediation-raises-egypt-s-hopes-of-deal-over-ethiopia-s-grand-renaissance-dam-1.935703>
- TRT World (2018): “Nile Water Conflict: Who owns it?” <https://www.youtube.com/watch?v=5uEXJL7UBYS&t=628s> (Letöltés: 2019.12.30.)
- UNDP Report (2014): “Hawkamat al-miyah fi al-mintaqa al-‘arabiyya,”
- Yihdego, Zeray – Rieu-Clarke, Alistair – Cascão, Ana Elisa (2019): *The Grand Ethiopian Renaissance Dam and the Nile Basin. Implications for Transboundary Water Cooperation* (Routledge)
- Youm7, “al-Sisi yatalaqa risala min ra’is wuzara’ Ithyubia li-isti’naf mufawadat sadd al-Nahda,” <https://www.youm7.com/story/2019/7/25/السياسي-يسري-قللت-سياسة-سيسى-توافق-م-فان-تس-ال-اي-بوي-ث-اء-ارزو> (Letöltés: 2019.12.30.)

A szerzőről

Ph.D., az Eötvös Loránd Tudományegyetem adjunktusa és a Közép-európai Egyetem arab nyelvtanára arab-angol-magyar fordító és tolmács

Kutatási területei közé a biztonsággal kapcsolatos kérdések tartoznak, úgy mint: migráció, társadalmi és gazdasági konfliktusok, környezeti kérdések, vízbiztonság; ezeket leginkább közel-keleti, kimondottan pedig egyiptomi, libanoni és szíriai fókusszal vizsgálja.

About the Author

Ph.D., lecturer of Arabic language at Eötvös Loránd University, Budapest and Central European University.

Arabic-English-Hungarian interpreter in Hungary

His main field of interest concerns security-related issues (migration, population dynamics, social and economic conflicts, environmental degradation, water security) in the Middle East, especially in Egypt, Lebanon and Syria in both historical and contemporary perspective.

@

rashedd@caesar.elte.hu

English Abstract

A barrier of peace: Egyptian and Sudanese perceptions of the Grand Ethiopian Renaissance Dam

Recent developments of the Grand Ethiopian Renaissance Dam aiming to utilize the River Nile's water for electricity production sparked serious debates in Africa. Under construction since 2011, the project has severe geopolitical consequences not only in its immediate neighbourhood but also in the downstream countries such as Sudan and Egypt that are almost exclusively reliant on the river's water for industrial, agricultural, and household purposes. Although the Nile is the longest river on Earth, its water is shared by tens of millions of users in a region characterized by water scarcity. Therefore, the Ethiopian dam, with its potentially negative consequences, is considered an existential threat for Egypt and contributes to the political tensions between the two distant countries.

This analysis aims to present the political choices behind this megaproject focusing on Egypt, Sudan, and Ethiopia and the impacts that different scenarios of water usage (how fast the reservoir behind the Dam is filled) may have on the downstream countries. In this sense, negotiations on the completion of the Dam and the hydroelectric power plant are crucial for Egypt's water resources. My analysis tries to shed light on the importance of this topic in the Egyptian political discourse and show the changes in the political leeway of Egyptian leadership since 2011. As the case provides yet another illustration of interconnected environmental issues, my research also highlights the political and economic dilemmas embedded in similar situations.

ÉSZAK-AFRIKA ÉS A FÖLDKÖZI-TENGER TÉRSÉGÉNEK GEOPOLITIKAI KIHÍVÁSAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MEZŐGAZDASÁGRA ÉS AZ ÉLELMEZÉS-BIZTONSÁGRA¹

SOMOGYI NORBERT

Bevezetés

Egy adott donor ország nemzetközi fejlesztéspolitikai stratégiájának alakításakor a legfontosabb megválaszolandó kérdés, hogy miként lehet a fejlesztési célú kutatások – ezen belül hangsúlyosan az agrárkutatások – elismertségét a politika és a társadalom irányában növelni, a mindenkori kormányzat szempontjából fölértékelní ezek gazdaság- és tudomány-diplomáciai szerepét vagy igazolni azt, hogy szerepük nagyon fontos a politikai és gazdasági expanzióban. Egyértelmű, hogy a fejlesztéspolitika határozott gazdasági megfontolásokat is érvényesít. Ezt kell a fejlett országokban – így Magyarországon is – tudomásul venni és követni, mert a fejlesztési célú együttműködések valójában közös gazdasági előnyökön alapuló partnerségek építését jelentik, erre alapozva lehet valóban hosszú távon eredményes projekteket indítani. Elsősorban a laikus közvéleménnyel kell megértetni, hogy a „klasszikus” vagy „adományozó” segélyezésen túllépett az idő, legnagyobb hátránya, hogy kiváltja a segélyezett részéről az önállóság hiányát, így az még inkább kiszolgáltatott lesz (a segélyek állandó elfogadása nem más, mint a „gyámoltalanná válás” tanulása), holott a cél az ellenkező lenne, azaz fokozatosan önállóvá kellene válnia. A migráció viszont egyértelműen összefügg az adott térség élelmezési, egészségügyi, gazdasági és kulturális helyzetével, amit csak fejlesztési programokkal lehet javítani és ezen keresztül csökkenteni a migrációs hajlandóságot. A médiában látható tudósítások azt sejtetik, hogy az egyik legnagyobb migrációs veszély Afrika felől (Maghreb és a szubszaharai övezet) jelentkezik (1. kép), ám Thomas Mélonio, a francia fejlesztési ügynökség (AFD) kutatási és innovációs igazgatója a 2020. január 28-án Párizsban az afrikai gazdaság jövőjéről „*L'économie africaine en 2020: enjeux et perspectives*” címen az AFD által szervezett konferencián ezt árnyalta. Az AFD munkatársainak saját vizsgálatai szerint – bármennyire is úgy tűnik – az afrikai kontinens nem a legjelentősebb kibocsátó a migrációt tekintve, csupán 15%-át adja a globális népvándorlásnak, amit alátámaszt az Mo Imbrahim Foundation 2019-es konferenciájának összefoglalója is. Abban viszont mindenki egyetért, hogy

▲ 1. kép. Alkalmi munkára váró, nagy valószínűséggel Nigerből vagy Maliból illegálisan érkezettek a dél-algériai Tamanrasset városában.

a migrációs hajlandóság erősödésében a kulcsszerep az élelmezésbiztonságé, ami elválaszthatatlan a víz- és talajvédelemtől, ahogy erre többek között tunéziai kutatók is rávilágítanak. Taghouti és munkatársai (2017) szerint rendkívül fontos a mezőgazdasági termelés gerincét és a vidéki térségek népességmegtartó erejének kulcsát jelentő családi kisgazdaságok jövedelemtermelő képességét, jövedelembiztonságát és fenntarthatóságát növelni, hiszen így munkahelyeket lehet teremteni és csökkenteni lehet az elvándorlást országon belül vagy külföldre egyaránt.

A tét ezzel együtt is hatalmas, hiszen egy olyan, a klímaváltozás által negatívan érintett, ugyanakkor gyorsan növekvő lakosságú régióban kell az élelmiszerimport-függőséget legalább szinten tartani, de ha lehetséges, csökkenteni, aminek geopolitikai stabilitása kulcsfontosságú nem csak a Földközi-tenger medencéje, de a teljes európai kontinens számára is. Nyilvánvaló, hogy a helyzet kulcsa *agronómiai szempontból* a talajok és a vízbázis védelmét, fenntartható használatát biztosítani képes környezetkímélő mezőgazdaság alkalmazása minél nagyobb területen, a minél hatékonyabb vízhasznosítással természetű gabonafélék és takarmánynövények nemesítése és termesztésbe vonása (ideértve az ellenőrzött származású, minőségi vetőmag előállítását és széles körű hasznosítását). *Szocio-ökonómiai téren* a legfontosabb a fenntartható talajhasználatot fékező konfliktushelyzetek föloldása, a nyugdíjba vonuló gazdálkodók helyébe lépő fiatalok pályakezdésének (azaz a *gazdálkodói generációváltás*) biztosítása. Az oktatás szerepe megkerülhetetlen, hiszen elsősorban a mezőgazdasági termeléshez szakmailag szorosan nem kapcsolódó

területeken (pl. szociológia) hiányoznak kutatók, nagyon nehéz a társadalmi változások, átalakulások integrálása (pl. a fiatalok bevonása, generációváltás). Az idősebb korosztályhoz (50+) tartozó a gazdálkodók rendszerint elutasítják a változásokat, ellenállnak azoknak, nagyon nehéz a fenntartható gazdálkodáshoz szükséges új technológiák adaptálása. Ezért a fejlesztési programok sikere szempontjából nagyon fontos a „*célközönség*” *aktív részvétele* az egyes projektekben, hogyan tudnak ők maguk részt vállalni ezekben, ugyanis ott, ahol már kialakult a *segélyfüggőség*, nagyon nehéz a helyzet.

Kihívások az agrárkutatás előtt

Valószínűsíthető, hogy a jövőben a klímaváltozás jelenti a legfontosabb, az ember által rövid időn belül meg nem változtatható tényezőt, ami a mezőgazdaságra gyakorolja az egyik legnagyobb hatást. Ezen keresztül nem csak a helyi, de a globális élelmezés-biztonságot is veszélyezteti, ezért ennek kutatását kell az agrárkutatásban a középpontba helyezni. Tekintettel arra, hogy a demográfiai folyamatokkal párhuzamosan mind markánsabban érezhető a klímaváltozás számos, így a mezőgazdaságot is érintő negatív hatása, a bekövetkező, egyre gyakoribb időjárási szélsőségek és Afrika lakosságának növekedése fényében *a természeti erőforrások fenntartható használata a kontinens talán legégetőbb problémája*. E a fenyegetés azonban a világban jelentős földrajzi egyenlőtlenségeket mutat, mivel elsősorban a déli, fejlődő országokat fogja érinteni. Olyan, hosszú távon is fenntartható megoldásra van szükség, ami egyszerre ad választ a társadalmi egyenlőtlenségek kezelésére, a természeti erőforrások és a környezetvédelem problémáira. Ennek szükségességét jól mutatja, hogy ha ez nem sikerül, a jövőben minden évtizedben az élelmezés gerincét jelentő szántóföldi kultúrák (kalászosok, kukorica) összes termésének 2%-os csökkenésével kell számolni, miközben tízévente 14%-kal kellene növelni a termelésüket ahhoz, hogy ki lehessen elégíteni a globális igényeket (Blanfort, Demenois, 2019). A helyzet azonban semmi esetre sem biztató, hiszen a 2050-ig készülő klimatikus forgatókönyvek szerint legjobb esetben is a jelenlegi termelési szint stabilitása várható, ám nagyobb esélye van annak, hogy a Földközi-tenger déli partvidékén legkevésbé 10-20%-os termésdepresszióval kell számolni, ez alól esetleg Törökország lehet

Valószínűsíthető, hogy a jövőben a klímaváltozás jelenti a legfontosabb, az ember által rövid időn belül meg nem változtatható tényezőt, ami a mezőgazdaságra gyakorolja az egyik legnagyobb hatást. Ezen keresztül nem csak a helyi, de a globális élelmezés-biztonságot is veszélyezteti, ezért ennek kutatását kell az agrárkutatásban a középpontba helyezni.

kivétel, ahol akár növekedés sem zárható ki. A művelhető területek nagysága a MENA-régióban 15%-kal csökkenhet a mind melegebbé és szárazabbá váló klíma miatt, azonban ez nagyon komoly egyenlőtlenségeket takar – míg a Maghreb-országokban a csökkenés akár 50%-os is lehet, Törökország esetében 10-15%-os növekedés sem zárható ki. A GlobAgri-Pluriagri modell szerint Egyiptom, a Maghreb, a Közel-Kelet Közép-Kelet élelmiszer-importja 50-70%-ra nőhet, a leginkább érintett térség pedig a Maghreb lesz, ahol a jelenlegi 50%-os importfüggőség 70% közelébe emelkedhet. A MENA-térség átlagában mintegy 10 százalékpontos növekedés prognosztizálható, az élelmiszerimport-függőség 49%-ra nő a rosszabb forgatókönyv esetén 2050-re – a kivétel Törökország, ahol 11%-os lehet a csökkenés (Le Mouél-Schmitt, 2017). Az élelmiszer-importnak való kitettség a szubszaharai Afrikára is jellemző, és egyelőre nem látszik valós jele annak, hogy ez csökkenne. A helyzetet bonyolítja, hogy sok esetben az import élelmiszer – elsősorban gabona – ára alacsonyabb, mint a helyben termelté, így viszont a helyi gazdák nem jutnak piachoz, nem biztosítható a vidéki lakosság megélhetése (Rochery, 2019a). A mezőgazdasági termelés bővülése az Egyenlítőhöz közeli területeken nem tűnik megoldhatatlannak, ám ahogy ettől észak felé távolodunk, a klímaváltozás egyre komolyabb akadály lehet ennek. Guichard és munkatársai (2015) szerint a fölmelegedés a Száhel-övezetben és Nyugat-Afrikában annál intenzívebb, minél északabbra vagyunk az Egyenlítőtől, sőt a jelenség nem újkeletű, az 1950-es évek óta tetten érhető.

Ami a növénytermesztést illeti, egyértelműen a klimatikus szélsőségek mind gyakoribbá válása és a természeti erőforrások egyre korlátozottabb rendelkezésre állása (elsősorban víz és talaj) jelenti a legfőbb problémát, de nagyon komoly termésvesztéseket jelentenek az újonnan megjelenő kórokozók és kártevők is, mivel ellenük nincsenek sem rezisztens, sem legalább toleráns fajták, vagy kidolgozott és környezetbarát védekezési módszerek. Erre példa az időről-időre visszatérő saskajárás, ami ellen a mai napig nincs jó megoldás, miközben az ennek nyomán föllépő élelmiszer-hiány hatalmas térségeket taszít teljes bizonytalanságba.

A fönnttartható állattenyésztés legalább akkora fontossággal bír Afrikában (is), mint a növénytermesztés, a helyzetet alapvetően meghatározza a népesség folyamatos növekedése, ami mind nagyobb kihívásokat jelent az élelmezés-biztonság területén. Afrika ezzel együtt szerencsés helyzetben van az állat-genetika területén, hiszen számos értékes őshonos fajtával bír, amire alapozni tud (2. kép). Ezek közös jellemzője, hogy szinte elhanyagolható a negatív környezeti hatásuk, nagyon jól alkalmazkodnak a különböző tartási körülményekhez és nagyon jó hatásfokkal tenyészthetők. Láthatóan jelentős paradigma-váltás történik az állattenyésztésben: míg korábban bizonyos, ideálisnak mondott fenotípusok előállítására volt a tenyésztőmunka célja, napjainkban a gének/genotípusok kutatásán van a hangsúly.

Dave Turner (2016) szerint a fönnttartható termelés szempontjából a talajok megkülönböztetett szereppel bírnak, esetükben pedig nemcsak fiziko-kémiai tulajdonságokról kell beszélnünk, hanem mikro- és makrobiológiai életről, valamint a talajok és a növények összetett kapcsolatrendszeréről is. Ideális esetben ezek nem,

▲ 2. kép. A teve számos afrikai országban szinte az egyetlen olyan állatfaj, ami egyes helyeken biztosítani tudja a helyi lakosság állati fehérjével (hangsúlyosan tejjel és hússal) történő ellátását, tenyésztése pedig megélhetést biztosít sokak számára, mint történik ez Dél-Tunéziában, Tataouine kormányzóság sivatagos vidékein.

vagy csak nagyon lassan változnak, ami lehetőséget ad a talajokon élő flórának és a faunának az alkalmazkodásra. Az általában állattartással hasznosított, természetes vegetációval borított területeken (*rangeland*) és természetes csapadékra alapozott² (*rain-feed*) mezőgazdasági rendszerekben ez gyakorlatilag biztosított, így hosszú távú ökológiai és ökonómiai fenntarthatóságról beszélhetünk, míg az emberi beavatkozás következtében (urbanizáció, bányászat, egyéb humán tevékenység) a rendszerek megbomlanak (3. kép). A klímaváltozás még a jelenlegi egyensúlyi rendszereket is megbonthatja, a Dél-Afrikai Köztársaságban például az ország északi és nyugati részén fölmelegedést prognosztizálnak, ami minden bizonnyal az időjárás megváltozásán keresztül ki fog hatni a talajok állapotára, végső soron pedig a művelhető terület csökkenésére kell számítaniuk. Ennek fényében a jövőben minden korábbinál nagyobb fontosságot kell tulajdonítani a talajok egy komplex és fenntartható rendszer elemeként történő kezelésére, lehetőség szerint a talajmegőrző mezőgazdaság (*conservation agriculture*) ajánlásait minél nagyobb mértékben figyelembe véve.

A fejlesztési célú együttműködésekben érintettek körében konszenzus van arra nézve, hogy az ilyen – azaz rendszerint egy fejlődő országban vagy annak egy jól meghatározott, hátrányos helyzetű – térségében agrárkutatásokra fordított külföldi források pozitív hatást fejtenek ki a helyi lakosság életminőségére, élelmezésbiztonságára, fékezik az elvándorlást, munkahelyeket teremthetnek és közvetve

3. kép. A természetes ökoszisztémák egyensúlyára az egyik legnagyobb veszélyt a túllegeltetés jelenti, ami mögött egy összetett szoci-ökonómiai problémahalmazt találunk. A túlzott állattartás szinte a legtöbb, zömmel szemi-arid, arid klímájú területen jelen van, a kecske pedig nem kímél semmit (Tazekka Nemzeti Park, Észak-Marokkó).

vagy közvetlenül csökkentik a migrációs hajlandóságot. Amennyiben ez utóbbi teljesül, úgy kimondható, hogy a fejlesztési célú agrárkutatások támogatásával a donor országok eredményesen lépnek föl a migrációval szemben, továbbá ezzel és a helyi lakosság életminőségének javításával növelhető az adott térség geopolitikai stabilitása is. Magyarország, tágabb értelemben véve pedig a közép-európai régió és a mediterrán térség, ezen belül Észak-Afrika (Marokkó, Algéria és Tunézia) viszonyára kivetítve a kérdést azt kell vizsgálni, hogy a különböző együttműködési formák keretében a célterületre jutó források általában és típusokra bontva (pl. segély, projekt támogatás, pályázati forrás, mobilitási támogatás, stb.) jártak-e pozitív hatással? Olyannal, ami alapján kijelenthető, hogy ezen források bármelyike – vagy közülük néhány jól meghatározott – a jövőben is alkalmazandó annak érdekében, hogy az adott térségek szociális és gazdasági stabilitása még inkább erősíthető legyen. Elengedhetetlen annak láttatása, hogy miként hasznosulnak az erre a célra fordított források, van-e érdemi különbség az egyes finanszírozási formák és a projektek nagysága között, mennyiben elégitik ki ezek a programok az érintettek várakozásait, inkább rövid, vagy közép, esetleg hosszú távú célokat szolgálnak? (4. kép). Mindezt annak ellenére meg kell tenni, hogy sok esetben nyilvánvaló, olyan először alapvető föltételeknek kell teljesülniük a kutatási eredmények gyakorlati alkalmazásához, mint az iskolázottság színvonalának javítása a fejlődő országok gazdálkodóinak körében (Somogyi, 2007).

4. kép. A mezőgazdasági kutatás-fejlesztésre a legnagyobb hangsúlyt Észak-Afrikában Marokkó helyezi – kalászosgabona-kísérleti parcellák az INRA kísérleti állomásán Marchouch közelében.

Az agrár K+F geostratégiai szerepe

Napjainkban a mezőgazdaság egykori bölcsőinek is tartott Észak-, Közép- és Kelet-Afrika szempontjából hatalmas problémát jelent, hogy a mezőgazdasági termelés messze nem képes biztosítani a régió élelmiszer-önellátását (Somogyi, 2016a), ez pedig negatívan hat a mediterrán-térség és Európa stabilitására és biztonságára. Az okok nagyon sokrétűek, a politikai megoldásban a civil szféra azzal tudja kivenni a részét, hogy támogatja a kutatást és minden rendelkezésére álló eszközzel igyekszik befolyásolni a mindenkori politikát. A problémát jelentősen súlyosbítja a vízhiány, aminek megoldása egy rendkívül összetett és költséges folyamat, viszont sokszor még a rendelkezésre álló, létező eszközöket sem tudják az érintettek rendeltetészerűen működtetni, használni, ugyanakkor kormányzati szinten is tetten érhetők irreális vállalások. A jelenlegi helyzet egyértelműen mutatja, hogy a mezőgazdaság finanszírozásában szerepet vállalók száma csökken, így ennek kompenzálását csak a kutatás és az innováció, valamint *a kistermelők számára is egyszerűen alkalmazható technológia-transzfer* erősítésén keresztül lehet megoldani. A finanszírozás problémáit jól mutatja az a sajnálatos tény, hogy a mezőgazdasági termelés bővítésében legnagyobb szerepet vállalni képes fiatal munkavállalók elhelyezkedésének, ambíciói kiteljesedésének legnagyobb gátja az afrikai kontinensen a mikro- és kisvállalkozói hitelezés szinte teljes hiánya, állítja Frost és Sawa (2017). A szerzők adatai szerint annak ellenére, hogy Afrikában a mezőgazdaság foglalkoztatja az aktív népesség 65%-át és adja a GDP 32%-át, a kihelyezett banki hitelek 1%-a sem kapcsolódik a mezőgazdasághoz. Enélkül viszont a gazdálkodók – és hangsúlyosan a fiatal gazdák – képtelenek az előrelépéshez, fejlesztéshez elengedhetetlen eszközöket és termelési segédanyagokat (pl. minőségi tanúsítvánnyal ellátott vetőmagot, eredeti – azaz nem hamisított – növényvédőszer) beszerezni. Az élelmiszer-önellátás megteremtését, az agrárium ehhez nélkülözhetetlen fejlesztését szolgáló pénzügyi csomagok hasznosulását is nehezíti, hogy a termelés alapvetően mikro-gazdaságokban folyik, amelyek hatékonysága messze elmarad a minimálisan elvárhatótól, ami a legtöbb afrikai országra igaz (Cessac, 2019a). Ezt a helyzetet úgy lehet föloldani, ha egyszerre juthatnak a gazdálkodók olyan hitelekhez, amikkel a termeléshez szükséges forgóeszközöket beszerezhetik, valamint hozzáférnek azokhoz a gyakorlati kutatási eredményekhez, amikkel a termelés hatékonyságát képesek növelni és így, lassan, de biztosan fölfelé ívelő pályára állhatnak.

Az élelmiszer-önellátás minél nagyobb arányú elérése érdekében a mezőgazdasági kutatás fő célja nem csupán a terméshozam a növelése, hanem ezzel párhuzamosan olyan termelési rendszerek kidolgozása – például a hüvelyesek és más fajok vetésforgóba illesztésével –, amik jobban ellenállnak a klímaváltozás kihívásainak. Galland (2019) álláspontja is az, hogy szinte minden kultúra esetében megkerülhetetlen a vízhasználat kérdése és a vizet hatékonyabban hasznosító fajták előállítására, a víztakarékos agrotechnikák kidolgozása, de nem lehet megkerülni az agrárium szocio-ökonómiai kérdéseit sem, ami igaz a búzatermesztésre is. Ehhez igyekszik többek között hozzájárulni a francia CIRAD által koordinált „Massire” projekt is, ami az öntözés hatékonyságának és fönntarthatóságának növelésével

kívánja javítani az élelmezés-biztonságot Észak-Afrikában (Rochery, 2019b). Egyértelmű, hogy a *konzervációs* vagy magyar kifejezéssel környezetkímélő, azaz a talajvédelemre, vízmegtartásra, szénmegkötésre és -raktározásra egyaránt hangsúlyt helyező mezőgazdaságnak, gazdálkodói gyakorlatnak megkerülhetetlen szerepe van a régióban.

Az agrárkutatásnak mindinkább a globális élelmezés-biztonság és a klímaváltozás, a fenntartható gazdálkodás felé kell fordulnia és ezt kell követnie magának a mezőgazdasági termelésnek is – a klímaváltozás fenyegetését jól mutatja, hogy egyes források szerint ennek következményei a teljes afrikai GDP 3%-ába is kerülhetnek (Garreau, 2017). A jövő kihívásait az afrikai termelők is fölismerték, a nagy gazdálkodói szervezeteket tömörítő pánafrikai szervezet (PAFO)³ is azon munkálkodik, hogy érdemben alakítani tudja a gazdálkodók jövőképét. A szervezet képviselője szerint viszont nagyon fontos, hogy ne csak többet és jobban fordítsanak az agrárkutatásra, az oktatásra, a kompetencia-fejlesztésre, hanem hogy a kutatás elsősorban a gazdák szükségleteire igyekezzen választ adni. Ez viszont csak akkor lehet igazán eredményes, ha a gazdálkodói oldal is meg tudja fogalmazni, milyen problémákra vár gyorsan és lehetőleg egyszerűen alkalmazható, jó megoldásokat. A kutatás önmagában viszont biztosan nem fogja tudni megoldani a problémákat, a kontinens szintű élelmezés-biztonság érdekében mélyreható átalakuláson kell átesnie a kereskedelmi, logisztikai rendszereknek is (Lacirignola, 2014). Nem lehet megkerülni a táplálkozási szokások megváltozásának problematikáját sem – Észak-Afrikában például a klasszikus mediterrán étrendről a nyugati fogyasztási szokásokra való átállással hozzávetőlegesen 20%-kal nő a napi kalória-bevitel és ennek nyomán az élelmiszer-szükséglet, ami jelentős élelmezés-biztonsági kockázatok forrása (Mombiela, 2012). Az élelmezés-biztonság erősítésében megkerülhetetlen szerepe van az élelmiszer-pazarlás visszaszorításának, ami – ellentétben a fejlett országokkal, ahol ez a jelenség a fogyasztói oldalon érhető elsősorban tetten (azaz a végfőlhasználó dobja a szemétkébe az élelmiszer akár egyharmadát is) – a fejlődő országokban, így Afrikában is, a logisztikai lánc elején, azaz a szántóföldtől a földolgozóig terjedő szakaszban a legjelentősebb, termékpályától függően nagyjából 30-50%-ra tehető (5. kép). Ha a hűtőláncot és a hűtőipart fejleszteni lehet, ez nagyon jelentős előrelépést jelenthet ezen a területen (Perrin, 2017). Nagyon fontos továbbá, hogy a kutatási eredményeket minél hatékonyabban és a leghamarabb lehessen a gyakorlatban hasznosítani, valamint minél több fiatal lehessen a mezőgazdaságnak megnyerni. A FAO nemzetközi mezőgazdaság-fejlesztési alapjának (IFAD) afrikai regionális igazgatója szerint a fejlett országok adataival összehasonlítva Afrikában jóval alacsonyabb az egységnyi népességre vetített agrárkutatói létszám, amin mindenképpen változtatni, javítani kell minél előbb. A másik nagy kihívás, hogy a fejlesztési célú agrárkutatá-

A klímaváltozás fenyegetését jól mutatja, hogy egyes források szerint ennek következményei a teljes afrikai GDP 3%-ába is kerülhetnek.

^ 5. kép. Az út szélére kitett banán vevőre vár valahol Kamerunban, 50-60 kilométerre a legközelebbi, már nagyobb forgalmú és szilárd burkolatú úttól. Ha nem jön erre senki, akinek ez értéket jelent, az erdőben lakók ettől a kis bevételtől is elesnek.

sokra fordított pénzek egyrészt minél jobban hasznosuljanak, másrészt minél több kapcsolódó forrást tudjanak mobilizálni ezeknek a támogatásoknak köszönhetően.

A megoldások keresésében nem szabad figyelmen kívül hagyni a társadalmi innováció szerepét, fontosságát sem, mivel sok esetben ez legalább olyan jelentőségű hozzáadott-értéket jelenthet az egyes projektek, sőt kormányzati programok megvalósításában, mint a klasszikus kutatás-fejlesztés. Észak-Afrikában, ahogy a szubszaharai Afrikában is ez két területen nagyon markánsan megmutatkozhat: az egyik a fiatalok munkához juttatása (elsősorban a mezőgazdaságban), a másik pedig a mezőgazdasági tevékenység szocio-ökonómiai szervezethez való erősítése. Frost és Sawa (2017) a fiatalok kapcsán megállapította: az afrikai kontinens lakossága a legfiatalabb a világban, évente 11 millió fiatal lép be a munkaerőpiacra. Ez a szám csak viszonyrendszerben értelmezhető helyesen: 2019-ben Afrika fiatal népessége (15-34 éves korosztály) 447,1 millió főt tett ki, ami a kontinens teljes lakosságának 33,9%-a, miközben Európában a mintegy 500 millió főt számláló népességből csak 23,6% ez a réteg. A munkaerőpiac előtt álló kihívásokat jól érzékelteti, hogy a jelenlegi demográfiai előrejelzések szerint az afrikai fiatal népesség 2100-ra +181,4%-kal fog nőni, miközben az európai 21,4%-kal fog csökkenni. Ez azt jelenti, hogy csak a fiatal afrikaiak létszáma az évszázad végére kétszerese lesz az európai kontinens teljes népességének (Ibrahim Forum Report, 2019, UNDESA⁴-adatok alapján)! Ám nagy a fiatalok között a munkanélküliek aránya, a Dél-Afrikai Köztársaságban például 55%. Mivel ez a réteg már készségszinten használja a digitális technológiát (Roy, 2017), érdemben növelhetné az innováció hatékonyságát és ezen keresztül hozzá tudna járulni a mezőgazdaság átalakításához. Ezzel szemben az afrikai fiatalok 72%-a napi 1,85 euróból kénytelen megélni, noha a mezőgazdaság a kontinensen a legjelentősebb munkaadó, az aktív népesség 65%-a ebből él és ez az ágazat adja a földrész GDP-jének 32%-át (6. kép). A szektornak a becslések szerint 2020-ig legalább 8 millió új munkahelyet kellene teremtenie, de a mezőgazdasági termelés vártnál erőteljesebb bővülése esetén akár 14 millió új munkavállalóra is szüksége lehet a szektornak. Afrikában a munkahelyteremtésben hatalmas a felelőssége és a szerepe a magánszférának, mivel az egyes államoknak nem áll rendelkezésére olyan eszköztár, amivel érdemi munkahely-teremtésre lennének képesek. Ezt jól mutatja, hogy a kontinensen az új munkahelyek 90%-a magánszektor által tulajdonolt vállalkozásoknál létesül és nem a költségvetési szférában. Szocio-ökonómiai szempontból jó megoldás lehet a másutt már bevált, jól működő mezőgazdasági szövetkezetek létrehozása és a szervezeten, pontosabban összehangoltan folyó, a kereslet-kínálat-összhangban lévő termelés beindítása, majd – lehetőség szerint – az erre épülő földolgozó infrastruktúra megteremtése annak érdekében, hogy a hozzáadott-érték minél nagyobb hányada maradjon a termelőknél (Levy, 2017). A frankofón afrikai országokban ehhez jó támpontot adhat a franciaországi mezőgazdasági szövetkezeti rendszer, aminek adaptálását több francia szakmai vagy érdekképviseleti szervezet (pl. AFDI⁵, FARM⁶, FNSEA⁷) is segíti (Somogyi, 2014).

Rendkívül fontos a jól átgondolt, hosszú távú mezőgazdaság-fejlesztési stratégia, amire a marokkói „Zöld Marokkó Terv” (*Plan Maroc Vert*, PMV) a legjobb példa.

6. kép. Ezek a gyerekek a család által művelt kis parcellára mennek dolgozni, valahol a kameruni erdőben. A legközelebbi iskola 40-50 kilométerre van, kérdés, mihez kezdenek, ha iskolázatlanul nőnek föl?

Aziz Akhannouch marokkói mezőgazdasági miniszter egy 2019-es interjúban úgy fogalmazott: a 2008–2020-as programnak köszönhetően 2019-re a mezőgazdaságból származó GDP 67%-kal nőtt, évente 5,25%-kal bővült, szemben az általános gazdasági növekedés 3,2%-os mutatójával. Az agrárium modernizációja 250 ezer új munkahelyet teremtett, az ország önellátóvá vált zöldségből, gyümölcsből, tejből és húsból, de továbbra is 50% körüli az import gabonából és cukorból. Célul tűzték ki a „mezőgazdasági középréteg” megteremtését, amihez a vidéki térségek fejlesztésén keresztül vezet az út (7. kép). A PMV lehetővé tette például, hogy a gabonatermelők támogatott formában a lényegesen nagyobb értéket teremtő – és sokkal több embert foglalkoztató – gyümölcsstermesztésre álljanak át, aminek köszönhetően árbevételük nyolcszorosra nőtt (Soudan és Iráqi, 2019). Kradi (2012) a marokkói mezőgazdasággal szemben jelentkező szocio-ökonómiai kihívások fényében leszögezi: az élelmiszer-importtól való függőség csökkentése, a vidéki területek fejlődése és általában a társadalmi stabilitás szempontjából a fenntartható, volumenében folyamatosan bővülő mezőgazdasági termelés jelenti a kulcsot, ez pedig csak következetesen fölépített és megvalósított kutatás-fejlesztési stratégiával valósítható meg. Az innováció napjainkban egyre fontosabb szerepet kap a vidéki, alapvetően mezőgazdasági termelésből élő és mindenekelőtt az önellátásra törekvő és csak a fölösleget értékesítő népesség körében, ahol megjelent a társadalmi innováció fogalma is. Ugyanis a folyamatosan változó szocio-ökonómiai feltételek

▲ 7. kép. A Zöld Marokkó Terv megvalósításának részeként készül az országban hat alkalmazott mezőgazdasági és élelmiszer-ipari kutatási pólus, ezek egyike a Qualipôle Meknès-ben.

mellett, amit a természetföldrajzi oldalról a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás kényszere is befolyásol, az egyetlen lehetséges megoldás a kisgazdaságokban alkalmazott agronómiai eljárások átalakítása, még hozzá a jövőre is gondolva. Ami azért okoz sok, elsősorban idősebb gazdálkodó számára nagyon komoly nehézséget, mert amellett, hogy túlságosan is kötődnek a hagyományokhoz, a „tervezés” számukra leginkább a máról-holnapra élést, de legfőljbbe az éves természeti ciklushoz való igazodást jelenti (Kosmowski et al., 2015).

A mezőgazdasági termelés fejlesztése és ennek érdekében az agrár K+F erősítése Marokkóban és Tunéziában az export bővítése szempontjából is kiemelt fontossággal bír, különösen annak fényében, hogy más exportcikk a foszfáton kívül (ami elsősorban Marokkó esetében hangsúlyos) nem sok van. Algériának pedig a minél nagyobb arányú élelmiszer-önellátás okán kell az agráriumot fejlesztenie, ami hangsúlyosan igaz annak fényében, hogy az ország szinte kizárólagos exportbevételei csak kőolajból és földgázból származnak, ebből tudja finanszírozni az élelmiszer-importot. Ennek van egy nagyon komoly kockázata – ha az olajár esni kezd, úgy csökken az ebből származó és élelmiszer-behozatalra szolgáló bevétel, ami egy kritikus határ alatt már ellátási bizonytalanságot és növekvő társadalmi feszültséget jelent. Az ország költségvetését rendszerint 50 USD/hordó olajár mentén tervezik, ám 2020. márciusában ennek felére csökkent az ár – Algéria szempontjából ez katasztrofális következményekkel járhat, míg a szénhidrogéneket importáló Tunézia esetében

ez hatalmas segítség a gazdaságnak. Mindhárom országra igaz, hogy az utóbbi években – és főleg a Krím Oroszország általi annektálása és azt követő, az uniós agrártermékeket érintő embargó óta – egyre inkább fölértékelődtek az orosz kül- és gazdaságpolitika számára, de míg Marokkó és Tunézia főként exportörként, addig Algéria importörként jelenik meg. Az elsősorban atlanti elkötelezettségű Marokkó esetében az orosz kapcsolatok 2016-tól, VI. Mohamed moszkvai látogatása óta erősödnek. Az ország elsősorban citrusfélékből (*a legnagyobb külföldi beszállító lett*), de más kertészeti termékből is egyre nagyobb mennyiséget szállít az orosz piacra (8. kép). Tunézia is főleg citrusféléket szállít Oroszországba, megnyílt egy közvetlen tengeri szállítási útvonal is, de volumenben messze elmarad Marokkótól. Algéria viszont az orosz gabona egyik meghatározó importőre lett, miután 2016-ban a rossz termés miatt Franciaország nem tudott eleget szállítani, ezért alternatív megoldást kellett találni, és ezt Oroszország jelentette, még hozzá a franciánál olcsóbb áron. Ez olyan jól sikerült, hogy az orosz partnerek meg tudták őrizni beszállítói pozícióikat, ami Algéria számára nagyon komoly geopolitikai előnnyel jár: csökkenteni tudta az e téren (is) fennálló függőségét a korábbi gyarmattartó Franciaországtól. Az orosz-észak afrikai kapcsolatokban a legszorosabb viszony továbbra is az orosz-algériai, Algéria az orosz fegyverek első három legnagyobb vásárlójának egyike, Oroszország elengedte a vele szemben fennálló, 4,7 milliárd dolláros adósságot, cserébe egy 7,5 milliárd USD értékű fegyverszállítási megállapodásért (Crétois és Gillon, 2019).

▲ 8. kép. A marokkói nemzeti mezőgazdasági kutatóintézet (INRA) kifejezetten a citrusfélék kutatására szakosított állomást működtet Kenitra közelében.

A mezőgazdasági termékek kereskedelméhez szorosan kapcsolódik, hogy az elmúlt öt évben érdemben nőtt a nagy, külföldi tulajdonú vetőmag-forgalmazók afrikai aktivitása, a multinacionális cégek elsősorban Dél- és Kelet-Afrikában vannak jelen. Észak-Afrikában viszont főleg – és hangsúlyosan a zöldségnövényeknél – francia, egyes kultúrák esetében (pl. burgonya) holland piaci hegemonia figyelhető meg (9. kép). Ez az adott ország élelmiszer-önellátását is veszélyeztetheti, viszont nincsenek kellő források arra, hogy az állami kutatóintézeteket olyan szinten megerősítsék, hogy érdemi szereplők legyenek a fajtanemesítésben. Különösen aggasztó a nagy cégek (pl. Bayer-Monsanto, Limagrain, Syngenta, Technisem) térnyerése a szántóföldi kultúráknál, olyan hibridekkel látva el a helyi termelőket, amik többszörösét képesek termésben adni, mint a gazdálkodók által szaporított tájfajták. Ez ugyanis komoly függőségi helyzetbe hozza a kistermelőket, hiszen a drága – igaz, minőségi – vetőmagban rejlő genetikai potenciált csak akkor lehet kihasználni, ha hozzá megveszik a technológiát is, aminek okszerű és eredményes alkalmazásához viszont szaktudás is kell, ennek viszont csak nagyon kevesen vannak birtokában (Cessac, 2019b).

A nagy nemzetközi szervezetek, alapítványok és más, a fejlesztési célú agrárkutatás finanszírozásában jelenlévő szereplők elsődleges, sőt szinte kizárólagos célja olyan kutatások támogatása, amik gyakorlatilag kivétel nélkül a termelői

▲ 9. kép. Egész Észak-Afrika néhány, főleg holland burgonyafajtaát termeszt, a vetőmagot szinte kizárólagosan a franciák szállítják – mindegyik országban cél a szaporítóanyag-önellátás megteremtése, de ez nem olyan egyszerű, hiszen az európai vetőmagó-előállítók üzleti érdekeit sérti. A képen az algériai ITCMI kutatóhelyen igyekeznek burgonya-mikrovetőmagot előállítani.

közösségek által megfogalmazott szükségletekre akarnak választ adni, lehetőleg a gyakorlatban azonnal hasznosítható eredményt produkálva. Ez bizonyos szempontból érthető, hiszen a gazdálkodókat a jobb gazdálkodás, magasabb bevétel és ezen keresztül az életszínvonal-emelkedés szándéka motiválja, a finanszírozók pedig így – legalábbis rövidtávon – érdemi eredményeket tudnak fölmutatni a szegénység elleni küzdelemben. Félő viszont, hogy a rövid távú, gyakorlati célok mellett nem kapnak elegendő támogatást a főleg az állami fönntartású kutatóintézetek által folytatott azon programok, amik olyan hosszú távú kérdésekre keresik a választ, mint a fönntarthatóság vagy a klímaváltozás. Sőt az a veszély is reális, hogy a kevésbé látványos (és politikailag kétségtelenül kisebb marketing-értékkel bíró) témák és rajtuk keresztül az intézetek alulfinanszírozottsága miatt a költségvetési fönntartású agrárkutatás egy része ellehetetlenül, aminek valójában beláthatatlan következményei lehetnek a társadalomra nézve. Ezért mindenképpen paradigma-váltásra van szükség a nemzeti és a nemzetközi nagy kutatás-finanszírozási rendszerekben, a célok meghatározásakor pedig a finanszírozó-termelő kapcsolatrendszerbe érdemi beleszólást kell adni a társadalom más szereplőinek és tekintetbe kell venni a hosszú távú, globális kihívásokat is.

A demográfiai folyamatok, a mezőgazdaság és a migráció kapcsolata

A Földközi-tenger medencéjének déli partvidékén az elmúlt évtizedekben hatalmas társadalmi változások történtek, amik a demográfiai folyamatokkal együtt önmagukban is nagyon nagy kihívások elé állítják a mindenkori helyi politikai vezetést, ám ezekhez napjainkban még a klímaváltozás hatása is társul (Hervieu, 2006., 2008). A 41 millió lakost számláló Algéria például méreteinél fogva mindenképpen Észak-Afrika egyik legjelentősebb országa (népességben csak Egyiptom múlja fölül), ugyanakkor geopolitikai helyzete kevésbé stabil, mint nyugati szomszédjái, Marokkóé (Somogyi, 2016b). A Maghreb-országok egyszerre kénytelenek szembenézni a népesség jelentős ütemű növekedésével, a klímaváltozás következményeivel, valamint a kettő eredőjeként az egy főre vetített természeti erőforrások – ezen belül elsősorban a víz és a termőföld – jelentős csökkenésével (Le Mouél-Schmitt, 2017; Bergouignan, 2016). A CIHEAM⁸ FAOSTAT-adatokra támaszkodó elemzése szerint az egész mediterrán térségben 1980 óta folyamatosan csökken a mezőgazdaságban dolgozó aktív munkavállalók száma, ami alól három kivétel van: Szíria, Algéria és Tunézia.⁹ Algériában és Szíriában az 1980-as szinthez képest több, mint duplájára nőtt a népesség ezen része, Tunéziában „csak” szűk 20%-kal. A CIHEAM előrejelzése szerint ez a trend Algériában és Tunéziában csak 2020-ra fog megfordulni, akkorra már ebben a két országban is várhatóan csökkenni fog az aktív mezőgazdasági népesség száma, Szíriában viszont nagyjából a jelenlegi szinten fog maradni. Marokkóban a csökkenés a kétezres évek elején elkezdődött, de eddig alig volt érezhető, az elkövetkezendő években viszont jelentősen gyorsulni fog – Jordániára nagyjából ugyanez jellemző, ám a csökkenés mértéke itt egyelőre nem fog erősödni. Mindez azért érdekes, mert a népesség lélekszáma a mediterrán térség déli részén mindenütt meredeken emelkedik, ezzel párhuzamosan folyamatosan nő a munka-

erőpiacra újonnan belépni kívánók száma – a számokból érezhető, hogy Algéria és Tunézia esetében a mezőgazdaság nagyon jelentős szerepet töltött be a munkavállalók elhelyezkedésében. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a művelhető területek nagysága érdemben nem nőtt, így a jelenség mögött ezekben az országokban a birtokméretek csökkenése is tetten érhető. Algériai szakemberek nem biztosak abban, hogy a mezőgazdasági munkavállalók számának csökkenése valóban meg fog indulni az elkövetkezendő években, mivel sok százezer hektár művelésbe vonása – ami jelenleg igen aktív folyamat – csak akkor lehetséges, ha ehhez kellő számú munkaerőt is társítanak (*gépesítéssel ugyan sok mindent meg lehet oldani, de ettől még munkaerőre is szükség van*). Ez szociális szempontból is nagyon fontos, mivel a munkaerőpiacra frissen kikerülő körében magas munkanélküliségi ráta ennek segítségével valamilyen mértékben csökkenthető – ez különösen fontos annak fényében, hogy a jelenlegi negyvenmillió lakosság évente több százezer fővel nő (Somogyi, 2016b). Hervé Mahicka (2019) meglátása szerint az afrikai országoknak – és hangsúlyosan a szubszaharai térségben – újra kell gondolniuk a családmodellt és radikálisan csökkenteniük kell a népszaporulatot annak érdekében, hogy a gazdasági növekedés képes legyen ezzel lépést tartani, és elkerüljék a felfelé húzó szegénység-spirált. Kifejtette: bármilyen furcsa, a jelenlegi sokgyerekes családmodell a XX. század elejét megelőzően nem volt része az afrikai hagyományoknak, a gyarmatosítás következtében javuló egészségügyi ellátás miatt drasztikusan csökkenő gyermekágyi halálozás és csecsemőhalandóság miatt ugrott meg jelentősen a gyermekszám, ami a mai napig tartó tendencia. Meglátása szerint, ha minden nőre csak 2,1 gyerek jutott volna az elmúlt évtizedekben, az egy főre jutó GDP ma a jelenleginek ötszöröse lenne, azaz a portugállal azonos életszínvonalon élnének az afrikaiak. Az alacsony gyerek számnak ugyanis az a legnagyobb érdeme, hogy ebben az esetben a szülői generáció által megtermelt javak örökléskor nem forgácsolódnak szét és a gyerekek által végzett munka ezt gyarapítja tovább, míg nagy gyerek szám esetében egy-két generáción belül már egyetlen gyereknek sem lesz vagyona, így lép ki a munkaerő-piacra – ami nem képes őket fölvenni. A helyzetet súlyosbítja, hogy az oktatási rendszer hiányosságai miatt képzettséget sem tudnak szerezni, így háromnegyedük eleve esélytelenül indul az életben (10. kép).

A demográfiai folyamatokból következik, hogy egyre több fiatal jelentkezne a felsőoktatásba, ám az afrikai rendszerek messze nincsenek fölkészülve az egyre nagyobb számban érkező fiatalra. Franciaország az elsők között ismerte föl az ebben rejlő lehetőségeket, az oktatási intézményeket maga a kormányzat is ösztönzi, hogy minél több kihelyezett képzést indítsanak, kampuszokat létesítsenek az afrikai kontinensen, a hangsúly pedig a minél több afrikai hallgató franciaországi fogadásáról egyre inkább átkerül a képzések „helybe vitelére”. Az afrikai szakemberek képzésében 1990 előtt komoly szerepet töltöttek be a kelet-európai blokk országai, ezen belül is elsősorban a Szovjetunió, ahol annak fölbomlásáig legalább négy-öt-száz-ezer hallgató fordult meg Afrika valamelyik országából, köztük olyanok is, mint a későbbi államfők, João Lourenço és Eduardo dos Santos (Angola), Hifikepunye Pohamba (Namíbia), Thabo Mbeki (Dél-Afrikai Köztársaság). Ők nem mellékesen

10. kép. Egy forgalmasabb útkereszteződésben áruló gyerekek Kamerunban... – aki gyerekként dolgozni kényszerül, ahelyett, hogy iskolában lenne, milyen eséllyel indul az életnek?

a szakmai mellett politikai képzést is kaptak és a szovjet rendszer barátaiként tértek vissza hazájukba. Ma viszont egy tanévben alig ötezer afrikai tanul Moszkvában, miközben Franciaországban 115 ezer, Szaúd-Arábiában 33 ezer (Marbot, 2019). Az elégtelen – elsősorban felsőoktatási – kapacitások miatt az afrikai fiatalok oktatásában még sokáig megkerülhetetlen lesz a külföldön szerzett diploma, ehhez azonban elengedhetetlen az idegen nyelvek ismerete. Elméletileg ez nem lenne probléma, hiszen szinte mindenütt hivatalos (vagy legalábbis általánosan használt) a korábbi gyarmatosító ország nyelve (francia, angol, spanyol, portugál), ám pontosan a gyarmati múlt terhes öröksége miatt nem mindenütt tartják fontosnak ennek oktatását. Ennek ékes példája a három észak-afrikai ország, mivel egészen más a francia nyelvvel szembeni hozzáállás Algériában, Marokkóban és Tunéziában, azzal együtt, hogy elsősorban a nemzeti identitás erősítése miatt mindenütt végbement az oktatás arabizálása, lehangsúlyosabban Algériában. Mindenütt napi szintű vita, mennyire célszerű/kell a francia nyelvnek teret engedni, nem lenne-e célszerűbb inkább az angolt előnyben részesíteni, mint idegen nyelvet? Erre leginkább Algéria hajlik, amiben minden bizonnyal szerepet játszik az, hogy esetében sokkal nagyobb áldozatokat követelt a Franciaországtól való függetlenné válás, mint a másik két országban. A helyzetet tovább árnyalja, hogy a természettudományi területeken a felsőoktatás nyelve a mai napig a francia (még Algériában is), ha viszont az általános- és középiskolai francia nyelvoktatás elégtelen, akkor nem meglepő, hogy az egyetemeken az első évfolyamnál 60%-os az évismétlők aránya – mert nem tudnak rendesen franciául. A társadalmon belül is látható egy szakadék, létezik egy olyan elit, ami a gyerekeit eleve a francia oktatásba íratja, és van a társadalom „másik része”, ami gyakorlatilag csak arabul tud, ami a gyakorlatban komoly hátrányt jelent, elsősorban a gazdasági életben. Franciaország számára ebben a helyzetben a francia nyelv adott környezetben való megmaradása stratégiai és kulturális érdek, nem véletlen, hogy a francia kormány nagyon jelentős anyagi erőforrásokat mozgósít a kulturális és tudomány-diplomáciai hálózaton keresztül a francia nyelv észak-afrikai (és általában külföldi) oktatásának erősítésére. Jelenleg Tunéziában beszéli a lakosság legnagyobb hányada elfogadható szinten a franciát (52%), ezt követi Marokkó (35%), Algéria (33%), a „sereghajtó” a térségben Mauritánia (13%) (Crétois, 2019). (11. kép)

Általában igaz, hogy az afrikai felsőoktatás színvonala messze nem elég magas, ám vannak – elsősorban magántőkével működő – kivételek. A kis számú, de piac-képes, minőségi oktatást nyújtó intézményekből kikerülő, arányaiban kevés, viszont valóban jól képzett fiatalnak – akik a jövőben komoly vezetői beosztásokban fognak dolgozni – nagy kihívás a munkaerőpiaci elhelyezkedés egy olyan környezetben, ahol a népesség több mint fele 25 év alatti, a 15-24 éves korosztály aránya 20%. Ezek a fiatalok nem akarnak bármilyen munkát elvállalni, nemzetközi tapasztalatszerzésre és a munkában autonómiára vágnak, elsősorban a nagy multinacionális cégeket veszik célba, nem pedig az afrikai tulajdonú, rendszerint családi irányítású vállalatokat, ahol még generációs ellentétek is nehezítenék a helyzetüket. Kevesen vannak azok, akik rögtön az elején saját vállalkozást indítanak, sőt már a múlté az is, ami-

▲ 11. kép. Mauritániában beszélnek arányaiban legkevésbéen a franciát, ez pedig eleve elzárja az utat nagyon sok lehetőség elől, legyen szó a tanulásról és később a munkaerőpiacon való elhelyezkedésről.

kor az állami szféra, ezen belül hangsúlyosan az államigazgatás biztos („élethosszig tartó”) állást kínálna. Az állandóság még talán meglenne, de mivel a közszféra nem tud olyan béreket adni, mint a magán, nem tudja kellően tehetséges és dinamikus fiatalokkal betölteni a helyeket, ennek következtében működésének hatékonyságát sem tudja javítani (Le Bec, 2019). A multinacionális cégeknél (pl. Total, Nestlé, BAT) már bevett gyakorlat, de egyre inkább terjed a valóban nagy afrikai cégeknél (és főleg a bankszektorban) az ún. „graduate program”-ok gyakorlata, ahol részben vagy egészben külföldön képzik ki a későbbiekben az afrikai érdekeltségekben dolgozó fiatal szakembergárdát, ami viszonylag kisszámú, de nagyon tehetséges fiatal afrikai számára jelent korábban elképzelhetetlen karrier-lehetőséget (Diallo, 2019). Amíg azonban a jelenlegi oktatási rendszerekben nem történik szerte Afrikában (talán kevésbé markáns ez Észak-Afrikában) mélyreható változás, húzza alá Yann Gwet (2019), addig továbbra is egy rendkívül kétarcú folyamatnak leszünk tanúi. Ebben egy kisszámú, rendszerint a mindenkori gazdasági és politikai elithez köthető fiatal számára a zömében magántulajdonú oktatási intézmények európai fogalmak szerint is minőségi oktatást – és ezzel majdani karriert – biztosítanak, a hatalmas többség számára pedig marad az alulfinanszírozott, jobbra félanalabétákat kibocsátó, jelentős hányadban eleve munkanélkülieket nevelő állami rendszer.

Vajon ilyen körülmények mellett a migráció esélyt jelenthet-e a vidéki térségek jövője számára? Yasmine Seghirate, a CIHEAM kommunikációs igazgatója és Axelle Thibault szerint a migráció (egyik) alapvető kiváltó oka a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése, ami szinte kivétel nélkül elválaszthatatlan a mezőgazdaság helyzetétől, a vidéki lakosság életkörülményeinek alakulásától, közvetve pedig a természeti erőforrásokhoz (termőföld, édesvíz) való hozzáféréstől (12. kép). Vizsgálataik szerint a migráció alapvetően regionális jelenség, a lakhelyüket elhagyók kilencven százaléka a szomszédos országokban állapotodott meg¹⁰ (2020). A Bergeret és munkatársai (2019) által hivatkozott adatok szerint: míg 2017-ben a 15-24 éves korosztály körében a szubszaharai Afrikában 14% volt a munkanélküliség, Észak-Afrikában és a Közel-Keleten 28%, a nők esetében ugyanez 8 és 18% (*ebben nincsenek benne azok, akik valamilyen, ugyan nem hivatalos, de kereső tevékenységet azért folytatnak, őket a helyi hivatalos statisztikák már nem kezelik munkanélküliként*). Megjegyzik, hogy 2045-re a helyzet még rosszabb lehet, hiszen addigra a mostaniak kétszerese, mintegy 400 millió fiatal lép ki a munkaerőpiacra. Ha nem találnak olyan munkát, amivel a helyben, elfogadható életszínvonalon történő megélhetésüket biztosítottnak látják, egyedüli boldogulási lehetőségüket a migrációban fogják látni. A mezőgazdaság megoldást jelenthet, hiszen a szerzők szerint Tunézia példája is azt mutatja, hogy különösebb pótlólagos befektetések nélkül is nagyon komoly munkahely-teremtési potenciál mozgósítható a tunéziai mezőgazdaságban, ha erre van politikai akarat és hatékony decentralizációs képesség, a vállalatok pedig – és hangsúlyosan a kkv-k – megkapják azt a támogatást, ami szükséges stabilitásukhoz, kiszámítható működésükhöz. A mezőgazdaság munkahelyteremtő képességében bíznak a szubszaharai Afrikában is, Szenegálban például, ahol az aktív munkavállalók 60%-a mezőgazdaságban dolgozik, a munkaerő-piacra évente újonnan belépő

200 ezer fiatal jelentős részének valóban az agrárium jelentheti az egyetlen reális lehetőséget a munkára (Oury Diallo és Clémentot, 2019).

Összefoglalás

Algériára, Marokkóra és Tunéziára egyaránt igaz, hogy a fő agrárkutatói prioritások között szerepel a kisgazdaságok támogatása, a termékpályák versenyképességének javítása és a fenntarthatóságuk erősítése, a helyi genetikai erőforrások valorizálása, a jelentős innovációs jelleggel bíró, de nagy befektetést nem igénylő, kisebb projektek ösztönzése és általában az egyes országok élelmiszer-önellátásának megteremtése. Amíg ezeket a programokat finanszírozni tudják és olyan külső hatás nem lép föl, ami a belső politikai stabilitást helyrehozhatatlanul megingatná, jó esély van arra, hogy nem csak a társadalmi béke tartható fenn, de – legalábbis élelmezési szempontból mindenképpen – kezelhetők az egyes országokon átvonuló migrációs folyamatok, a helyi lakosság pedig élelmezési problémák miatt nem fog a migráció mellett dönteni. Ám hogy ez hosszú távon mennyire tartható, az egy rendkívül soktényezős egyenlet eredője, amit teljes bizonyossággal nem lehet kiszámítani. Egyértelmű, hogy a művelésbe vonható új területek nagyságát tekintve Algéria van a legjobb helyzetben, ugyanakkor itt van arányait tekintve a legkevesebb mobilizálható és megújuló édesvíz-tartalék is, mivel a Szahara alatti vízbázis egy része olyan fosszilis édesvíz-készlet, ami természetes úton nem, vagy csak minimális mértékben

▲ 12. kép. Nagyon komoly erőfeszítésekkel, de lehet kertészeti termelést folytatni még a kifejezetten arid vidékeken is, ahogy ezt ez a mauritániai példa mutatja: ha sikerül, nem csak egészséges élelmiszert lehet helyben előállítani, de sokaknak munkát is lehet adni.

újul meg. Összességében Marokkó helyzete a legkedvezőbb, mivel a következetes mezőgazdaság-fejlesztési programnak és az ország egyre erősödő külföldi pozícióinak köszönhetően a gazdaság stabil, ami jelentős politikai stabilitást is eredményez. Tunézia esetében a vízhiány mellett a legnagyobb kockázatot a líbiai helyzet jelenti, amennyiben a konfliktus Líbia határain belül tartható, az ország – ugyan nagy erőfeszítések árán, de – meg tudja őrizni stabilitását, ha a belső feszültségeket kezelni tudják. Mindezek pedig azt jelentik, hogy Európának ezen országok irányából – legalábbis egyelőre – nem kell az eddiginél erőteljesebb migrációs hatással számolnia, az európai gazdaság pedig továbbra is az Afrika felé irányuló gazdasági expanzió hídfőállásaként kezelheti a régiót, ezen belül pedig kiemelten Marokkót – a magyar gazdaságnak viszont a legnagyobb lehetőségei elsősorban Algériában vannak.

Ha az Észak-Afrikát és a Földközi-tenger térségét érintő, elsősorban az élelmezés-biztonságot érintő kihívásokat vizsgáljuk, fölmerül a kérdés, miként lehet az ezekre megoldást kínáló, fejlesztési célú agrárkutatások elismertségét Magyarországon a politika és a társadalom irányában növelni, a mindenkori kormányzat szempontjából fölértékelni ezek gazdaság- és tudománydiplomáciai szerepét, és igazolni azt, hogy az ezekbe történő befektetés minden formája nagyon fontos a politikai és gazdasági expanzióban? A szakirodalmi adatok elemzése és a tapasztalati tudás ugyanis egyaránt azt látszik igazolni, hogy a fejlesztési célú agrárkutatásokra fordított források már középtávon megtérülnek, sőt érdemi gazdasági eredményekkel járnak az ezeket finanszírozó országokra nézve. Ezen keresztül pedig a politikai döntéshozók irányában is igazolható az olyan lépések létjogosultsága, mint pl. a CGIAR¹¹-hoz (azaz a nemzetközi mezőgazdasági kutatások konzultációs központjához) való teljes jogú csatlakozás,¹² vagy hazánk részvétele a mediterrán kutatási és innovációs térséget létrehozó PRIMA¹³-programban. A magyar agrárkutató és -főiskolák elismert és megbecsült szerepet vívott ki magának Afrikában az elmúlt évtizedekben, de ez önmagában nem elég ahhoz, hogy a korábban megszerzett pozíciókat meg lehessen tartani. Látni kell, hogy hatalmas a verseny az afrikai piac megszerzéséért, amiben az egyes szereplők a diplomáciai és pénzügyi eszközök széles tárát alkalmazzák (nem kizárva a nyomásgyakorlás különböző formáit sem), ideértve a kulturális- és tudománydiplomáciát is. Magyarország számára ez utóbbi területeken nagyon komoly lehetőséget jelent a Stipendium Hungaricum-program, de az ebbe befektetett pénz csak akkor térül meg érdemben, ha biztosított a hosszú távú utánkövetés. Azaz a magyarországi intézményekben végzett külföldiekkel folyamatos lesz a későbbi és *hangsúlyosan aktív kapcsolattartás*, ezen keresztül pedig a bevonásukkal megtervezett fejlesztéspolitika megvalósítása. ☀

Egyértelmű, hogy a művelésbe vonható új területek nagyságát tekintve Algéria van a legjobb helyzetben, ugyanakkor itt van arányait tekintve a legkevesebb mobilizálható és megújuló édesvíz-tartalék is.

Jegyzetek

- 1 *Jelen publikáció a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola „Geopolitika, geoökonómia és politikai földrajz közép-európai perspektívából” Geopolitikai Doktori Program képzésén belül és a Pallas Athéné Alapítványok támogatásával készült.*
- 2 Ez sokfelé – pl. Marokkóban – akár csupán 300-350 mm-es éves csapadékot takar!
- 3 Pan African Farmers Organisation / Organisation Panafricaine des Agriculteurs www.paf-africa.org
- 4 <https://www.un.org/development/desa/en/> United Nations Department of Economic and Social Affairs - ENSZ Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztálya
- 5 Agriculteurs français et développement international <https://www.afdi-opa.org/>
- 6 Fondation pour l’agriculture et la ruralité dans le monde <http://www.fondation-farm.org>
- 7 Fédération Nationale des Syndicats d’Exploitants Agricoles <https://www.fnsea.fr/>
- 8 Centre international de hautes études agronomiques méditerranéennes <http://www.ciheam.org/>
- 9 Statistical review – Agriculture, Food Security, Society, Environment. CIHEAM 2015.
- 10 hasonló témában írt publikációja: <https://ideas4development.org/inegalites-accentuent-migrations-rurales/>
- 11 Consultative Group on International Agricultural Research www.cgiar.org
- 12 Ennek bizonyos szempontból megfelelője hazánk már megtörtént csatlakozása az Európai Úrrügynökséghez, az előcsatlakozás során Magyarország által befizetett forrásokat teljes egészében visszapályázhatták a magyar cégek, ezzel nemzetközi úripari pozícióinkat is erősítve.
- 13 Partnership for Research and Innovation in the Mediterranean Area.

Felhasznált irodalom

- Bergeret, P., Stuver, M., De Rooij, B. (2019): L’innovation au service de l’adaptation aux migrations et de leur prévention. *Mediterra. Migrations et développement rural inclusif en Méditerranée.* CIHEAM/AFD, Paris: Presses de Sciences Po, 2019. 219-239. o.
- Bergouignan, C. (2016): Empreintes écologiques et dynamiques démographiques. *Diplomatie.* N°81, 2016. július augusztus. 87-91.o.
- Blanfort, V., Demeois, J. (2019): Changements climatiques et agriculture: quels enjeux, quels impacts aujourd’hui et demain? *Diplomatie - les grands dossiers.* 2019 (49) 85-89. o.
- Cessac, M. (2019a): Bonnes graines. *Jeune Afrique.* N°3060 (2019. szeptember 1.) 100-101.o.
- Cessac, M. (2019b): Des semenciers, qui s’enracinent. *Jeune Afrique.* N°3060 (2019. szeptember 1.) 62-65. o.
- Crétois, J. (2019): Le français de la discorde. *Jeune Afrique.* N°3057-3058 (2019. augusztus 24.) 56-60. o.
- Crétois, J., Gillon, J. (2019): Bons baisers de Russie. *Jeune Afrique.* N°3030 (2019. február 3.) 42-46. o.
- Diallo, F. (2019). Les grands groupes misent sur les jeunes à haut potentiel. *Jeune Afrique.* N°3068-3069 (2019. október 27.) 110-112. o.
- Frost, O., Sawa, P. (2017): Les jeunes, moteurs de la transformation. *Spore.* N°184. Mars-Mai 2017. 4-7. o.
- Galland, F. (2019): La sécurité hydrique, un enjeu majeur pour la sécurité alimentaire. *Diplomatie - les grands dossiers.* 2019 (49) 93-95. o.
- Garreau, L. (2017): Le changement climatique coûtera 3% du PIB africain. *Afrique Agriculture.* N°419. 36-37. o.
- Guichard, F., Kergoat, L., Hourdin, F., Léauthaud, C., Barbier, J., Mougin, É., Diarra, B. (2015): Le réchauffement climatique observé depuis 1950 au Sahel. In: Sultan, B., Lalou, R., Amadou Sanni, M., Oumarou, A., Soumaré, M. A. (szerk.): *Les sociétés rurales face aux changements climatiques et environnementaux en Afrique de l’Ouest.* IRD Éditions. Marseille. 23-42. o.
- Gwet, Y. (2019): L’éducation africaine est à refaire. *Jeune Afrique.* N°3075 (2019. december 15.) 20-21. o.
- Hervieu, B. (szerk.) (2006): *Agri.Med Agriculture, pêche, alimentation et développement rural durable dans la région Méditerranéenne.* Rapport annuel. CIHEAM-Paris, 2006. 1.422. pp.

- Hervieu, B. (szerk.) (2008): *Mediterra 2008. Les futurs agricoles et alimentaires en Méditerranée*. CIHEAM-Paris, Presses de Sciences Po, 2008. 1-368. o.
- Kosmowski, F., Gibigaye, M., Muller, B., Lalou, R. (2015): *Innover en milieu rural ouest-africain. Quels changements dans les pratiques agricoles des exploitants*. In: Sultan, B., Lalou, R., Amadou Sanni, M., Oumarou, A., Soumaré, M. A. (szerk.): *Les sociétés rurales face aux changements climatiques et environnementaux en Afrique de l'Ouest*. IRD Éditions. Marseille, 2015. 359-375. o.
- Kradi, Ch. (2012): *L'agriculture solidaire dans les éco-systèmes fragiles au Maroc*. INRA Éditions. Dépôt légal: 2012 MO 0762. 1-186. o.
- Lacirignola, C. (szerk.) (2014): *Mediterra 2014. Logistique et commerce agro-alimentaires – un défi pour la Méditerranée*. CIHEAM-Paris, Presses de Sciences Po, 2014. 1-556. o.
- Le Bec, Ch. (2019): *Que veulent les jeunes diplômés? Jeune Afrique*. N°3068-3069 (2019. október 27.) 100-104. o.
- Le Mouël, Ch., Schmitt, B. (szerk.) (2017): *La dépendance alimentaire de l'Afrique du Nord et du Moyen-Orient à l'horizon 2050*. Éditions Quae. 1-144. o.
- Levy, W. (2017): *Ensemble pour un avenir meilleur*. Spore. N°184. Mars-Mai 2017. 22-26. o.
- Mahicka, H. (2019): *Réduire la démographie africaine: il faut y penser*. Jeune Afrique. N°3046 (2019. május 26.) 20-21. o.
- Marbot, O. (2019): *Coopération universitaire. Comme neige au soleil*. Jeune Afrique. N°3057-3058 (2019. augusztus 24.) 36. o.
- Mo Ibrahim Foundation (2019): *Africa's Youth: Jobs or migration? Demography, economic prospects and mobility*. 2019 Ibrahim Forum Report
- Mombiela, F. (szerk.) (2012): *Mediterra 2012. La diète méditerranéenne pour un développement régional durable*. CIHEAM-Paris, Presses de Sciences Po, 2012. ISBN 978-2-7246-1247-9. 1-526. o.
- Oury Diallo, A., Clémencot, J. (2019): *Macky Sall à mi-chantier*. Jeune Afrique. N°3029 (2019. január 27.) 58-62. o.
- Perrin, A. (2017): *Renforcer le maillon faible*. Spore. N°184. Mars-Mai 2017. 34-35. o.
- Rochery, L. (2019a): *Les importations alimentaires devraient encore augmenter*. Afrique Agriculture. N°431 (4) 8-9. o.
- Rochery, L. (2019b): *Un projet pour mieux gérer la ressource en eau*. Afrique Agriculture. N°431 (4) 15-15. o.
- Roy, R. (2017): *Les jeunes, moteurs de la transition agricole africaine*. Spore. N°184. Mars-Mai 2017. 18-20. o.
- Seghirate, Y., Thibault, A. (2020): *Migrants: une chance pour les mondes ruraux? Le Déméter 2020*, 229-242. o.
- Somogyi, N. (2007): *Technológiát élelmiszerért (Techforfood) konferencia Párizsban*. Az Európai Unió Agrárgazdasága. 2007. (12) 3. szám. 27-28. o.
- Somogyi, N. (2014): *A mezőgazdasági szövetkezetek múltja, jelene és jövője Franciaországban*. Agroforum: a növényvédők és növénytermesztők havilapja. (25. évf.) 3. sz. 154-157. o.
- Somogyi, N. (2016a): *„No one left behind” – világkonferencia a fejlesztési célú mezőgazdasági kutatásokról (No One Left Behind – Global Conference on Agricultural Research for Development)*. In: Somogyi N., Radó G., Jancsó M., Megyery Sz. (eds.): *Változások kora – Shifting patterns in agricultural research to a changing climate*. Gödöllő, Hungary, National Agricultural Research and Innovation Centre (116 pages) 15-18. o.
- Somogyi, N. (2016b): *Az algériai mezőgazdaság a 21. század globális kihívásaival szemben (The agriculture of Algeria – against the global challenges of the 21st century)*. In: Somogyi N., Radó G., Jancsó M., Megyery Sz. (eds.): *Változások kora – Shifting patterns in agricultural research to a changing climate*. Gödöllő, Hungary, National Agricultural Research and Innovation Centre (116 pages) 89-92. o.
- Soudan, F., Iraqi, F. (2019): *Aziz Akhannouch-interjú*. Jeune Afrique. N°3034 (2019. március 3.) 44-51.pp.
- Taghouti, I., Derbali, Ch., Elloumi, M., Albouchi, L. (2017): *Evaluation de la durabilité et des stratégies d'adaptation des exploitations agricoles familiales: cas de la zone d'El Fahs-Zaghouan*. In: Bedhief Romdhani, S. (szerk.) (2017): *Annales de l'INRAT*. Tunis, Tunisia. Vol. 90. 221-238. o.
- Turner, D. (2016): *The Challenge of Sustainable Soils*. Szóbeli előadás a GCARD3-konferencia (Johannesburg, 2016. április 5-8.) keretében. ARC Day, ARC Roodeplaat Campus, 2016. április 7.

A szerzőről

Ph.D., okleveles agrármérnök, okl.
növénygenetikus szakmérnök,
főiskolai docens, Szegedi
Tudományegyetem
Mezőgazdasági Kar

Jelenleg a Külgazdasági és
Külügyminisztérium tudományos és
technológiai attachéja párizsi
állomáshellyel, a franciaországi
mellett észak-afrikai (Algéria,
Marokkó, Tunézia) regionális
akkreditációval

About the Author

Ph.D., agricultural engineer, plant
genetic engineer, college
associate professor, University
of Szeged, Faculty of Agriculture.

Currently, he is the scientific and
technological attaché of
Ministry of Foreign Affairs and
Trade in Paris, with French and
North African regional
(Algeria, Morocco, Tunisia)
accreditation.

@

somogyi.norbort@mgk.u-szeged.hu

English Abstract

Geopolitical challenges of North Africa and Mediterranean region in particular with regard to agriculture and food safety

Most climate change models clearly indicate that the process will have more serious effects than average in North Africa, particularly on agricultural production. In parallel, current demographic trends show that population growth in Africa, including the Northern African region is continuous and dynamic, which requires more food, especially basic foodstuff, however, despite the fact that the continent has significant agricultural potential, it is not self-sufficient in food. The stake is high, as dependence on food-import has to be at least stabilised or reduced if it is possible, in this region where the population is rapidly growing and climate change has several negative impacts. However, geopolitical stability of the region is essential not only for Mediterranean, but also for the whole European continent.

Due to the effects of complex crises (such as economic, environmental and ecological), the development of proper international development policy strategies is ever more prevalent, in order to recover the economy of countries mostly affected by the migration threat, to create jobs and to reduce young people's willingness to migrate. As agriculture has a vital role in this field, focusing on agricultural development programs is essential. Evidently, application of environmental friendly agriculture which can provide the protection and sustainable use of soils and water on growing areas is a key factor in this situation from an agronomic point of view. In socio-economic aspects the most important issues are eliminating conflicts which hamper sustainable soil management and ensuring generation change within farmer society. Development of infrastructure and trade routes is also necessary, furthermore, questions of water and water use, investments are important to underline. Investing in agricultural projects is initially an expensive, but recoverable solution anyway, and it is clear that development of agriculture research in these countries also serves long-term social objectives.

A NEM KORMÁNYZATI SZERVEZETEK KENYÁBAN

A CIVIL MOZGALMAK ÁTTEKINTÉSE 1991-TŐL NAPJAINKIG

SOLYMÁRI DÁNIEL – JANET MANGERA

Bevezető gondolatok

A jó kormányzást támogató civil vagy nem kormányzati szervezetek működése az egyik legjobban feldolgozott témák egyike. Irodalma mára könyvtárnyi, egyetemen külön szakok, doktori programok keretében tanítják, vizsgálják a hatásukat. A decentralizációs elvek, a helyi kormányzást erősítő módozatok, a civil társadalom, mint az állami és a privát mellett működő harmadik szektor közreműködő ereje, az állam- és közigazgatás-tudományi diskurzus állandó részei, elválaszthatatlanok a neoliberais társadalompolitikától (Frumkin, 2005), valamint az élet mindennapi valóságától, hiszen az NGO-k nemzetközi fejlesztésben, segélyezésben, demokratikus jogok erősítésében betöltött szerepe alapvetővé és hiánypótlóvá vált az elmúlt évtizedekben.

E szervezetek megítélése azonban összetett és szélsőségek között mozog. Áldás és átok – fogalmazott az Africa Report újságírója, amikor a kelet-afrikai NGO-k szerepét elemezte (The Africa Report, 2017). Jennifer N. Brass pedig így ír az *Allies or Adversaries* (Szövetségesek vagy Ellenségek) című monografikus tanulmánykötetében a kenyai civilek hiánypótló szerepével kapcsolatban: „a kormány élet és halál alapvető feltételeit jöllehet megteremti, de azon kívül semmi mást” (Brass, 2016). 2013-ban a kenyai általános választások idején Kenyatta nyugati beavatkozásról („western meddling”) és idegen tervről, cselszövegről („foreign plot”) beszélt a nagy nemzetközi NGO-k aktivitása kapcsán, amelyek „irányítani kívánnák az országot” (BBC, 2013 és WP, 2017). Ugyanis az afrikai fejlesztési segélyezés mindennapi valóságában e szervezetek szerepe kiemelkedően erős.

Az elmúlt húsz évben számuk ugrásszerűen nőtt Kenyában, közreműködésük mára szerves részét képezi az ország oktatással, segélyezéssel, egészségüggyel, oktatással, szemléletformálással kapcsolatos fejlődésének. Megbecsülni is nehéz, hogy az elmúlt évtizedekben hány milliárd egyéni, céges vagy egyházi dollár, euró, jüan, font, dirham vagy jen támogatás került felhasználásra, hány millió helyi és külföldi önkéntes működött közre valamely projekt keretében. A hatásukra végbement pozitív változások tagadhatatlanok, de a rezsím hatékonysága, etikus működése és az elvégzett feladatoknak a folyósított támogatásokkal arányos mértéke kérdéses. Fejlesztési szakemberek egyre gyakrabban teszik fel a kérdést: helyesen működik-e a civil szektor, célt találnak-e a segélyek, nem túlzott-e a politikai vagy donor érdek egy-egy

folyamatban, melynek következtében esetleg nem valósul meg a kitűzött cél vagy célcsoport megsegítése (Cassen, 1994; Frumkin, 2010; Maurice, 2006; Moyo, 2010).

A nem kormányzati szervezetek működésének, szolgáltatásaikkal a közhöz való hozzájárulásuknak számos vizsgálati szempontja és területi vonatkozása lehetséges, amelynek mára alig van olyan része, melyet ne végeztek volna el. Jelen tanulmány a részterületektől némileg eltávolodva, áttekintő, összegző képét kívánja adni a Kenyában működő NGO-knak, az egypártrendszer 1991-es megszűnését követő időszakról napjainkig. A civil szervezetek létrejöttéről szóló rövid kitekintőt követően az NGO-k helyi társadalmon belüli szerepét vizsgáljuk. Összefoglaljuk a civil szervezetek szabályozását, a vonatkozó jogszabályokat és a kormányzat főbb koordinatív szereplőit.

Társadalmi szervezetek a jó kormányzás rendszerében

Az egyének és alkotott közösségeik önkéntes alapú, kezdeményező szerepe, érdekeik és értékeik társadalomban történő megjelenítésében nem új jelenség. Az államtól elkülönült, függetlenül működő „polgári” szerveződések korábban is léteztek, még ha nem is nevezték azokat NGO-knak, civil vagy nonprofit szervezeteknek. Európában (így Magyarországon is) az 1920-as, 30-as években is működtek egyesület, amelyek társadalmi ethoszuk alapján kívántak részt vállalni a köz szolgálatában, az állam működésében: közvetítő szerepet ajánlottak az adminisztráció és a társadalom között, a hatalmi egyensúlyt kívánták a kettő között kiegyenlíteni (White, 1994). De elsősorban olyan egyénekből álló közösséget alkottak, akik a központi adminisztrációtól függetlenül, közösen tettek erőfeszítéseket egy konkrét cél megvalósítása érdekében. A nem kormányzati szervezet elnevezés csak később, 1945-ben említették először hivatalos említésre: az ENSZ 1945-ös alapokmányának 71. cikke használta a kifejezést (ENSZ, 1945), megjelenítve, hogy ezen alakulatokkal egyeztetni, tanácskozni szándékozik, véleményüket és meglátásaikat kéri. Ugyanis a Népszövetség tevékenységi köre 1935-től szűkülni kezdett az Európában növekvő politikai feszültségek okán, a civil szervezetek pedig egyre kevesebbet vehettek részt nemzetközi ügyekben (Charnovitz, 1997). A civil szervezetek száma az 1980-as évek végétől, a neoliberais közpolitikák, decentralizációs elvek megerősödésével kezdtek ismét növekedni. A nemzetközi donorközösség erősítette e szervezeteket, mert azoktól friss, rugalmas és gyorsan kivitelezett megoldásokat várt a hosszadalmas, bürokratikus folyamatok helyett. Ugyanis sok problémát vetett fel a kormányzati hatékonyság hiánya, aminek javítására a civil szervezetek közreműködése hathatós lehetőségként merült fel (Lewis, 2009).

A neoliberais, többszintű kormányzati paradigma (MLG) új politikai programot hirdetett, amely szerint a fejlődés záloga a kormány, a piac és a harmadik szektor kiegyensúlyozott kapcsolatában és decentralizált struktúrájában rejlik (Ezcurra, 2012; Pálné, 2014). E paradigmában a civil szervezetekre is a mindinkább erősödő civil társadalom részeként tekintettek. A szubszaharai Afrikában működő nem kormányzati szervezetekre ekkoriban irányuló figyelem óriási mennyiségű segélyerőforrással járt. Ahogyan Jennifer Brass fogalmaz: az afrikai kormányok nem

voltak képesek a civilekhez hasonló sebességű feladatvégzésre, sem az NGO-khoz hasonló minőségi munkára (Brass, 2016: I). A kilencvenes évekre megerősödtek az afrikai civil szervezetek, feladatkörük jelentősen kibővült. A társadalmi részvétellel, felelősségvállalással kapcsolatos gondolkodás alapjaiban formálódott át. Ez az új helyzet komparatív előnyhöz juttatta a „civileket” (a kormányokkal szemben), amelynek eredményeképpen komplett szektorok, földrajzi térségek kerültek NGO-k „hatáskörébe” (így pl. a WASH ágazat vagy Nairobi és Mombasa szegregátumai).

Fogalomalkotási dilemmák

A civil szervezetek elemzésekor az első, ami feltűnik, az elnevezések gazdagsága. Lewis és Kanji (2009) egyik klasszikus művükben közel ötven elnevezést gyűjtöttek össze; mindegyik megfogalmazás a szervezetek egy-egy aspektusát hangsúlyozza, ragadja meg. Jóllehet az elnevezésbeli eltérések tartalmi különbségekre utalnak, a távolság gyakran nem nagy az egyes formációk között. A civil szervezetek olyan csoportosulások, amelyekben az egyének részben vagy egészben önkéntesen vesznek részt valamely konkrét, közös cél megvalósítása, megjelenítése érdekében. Jellemzőjük, hogy az államtól függetlenül, autonóm módon, elkülönülten működnek. E kezdeményezések általában nonprofit jellegűek, és illeszkednek az adott helyi közösség, társadalom szerkezetéhez, hiszen egy-egy aktuális vagy régebb óta fennálló problémára, hiányra, kihívásra kívánnak reagálni. Esetleg közös érdeküket, érdeklődési területeket jelenítik meg és formálnak aktivitási közösséget (Moeti, 2012).

A civil szervezeteket a velük kapcsolatos gondolkodás kialakulásának kultúrájától és korszakától függően, többféle névvel is illették. A leggyakoribb kifejezések a nem kormányzati vagy nemzetközi nem kormányzati szervezet (NGO vagy iNGO), civil társadalmi szervezet (CSO), nonprofit, önkéntes vagy jótékonyági szervezet. Az elnevezések földrajzilag is különböznek: a nonprofit szervezet elnevezés főleg az Egyesült Államokban használatos, ahol a piac domináns, az állampolgári szervezetek adókedvezményekben részesülhetnek. Az Egyesült Királyságban rendszerint az önkéntes vagy jótékonyági szervezet (charity) a gyakori megnevezés, történelmileg a keresztény értékeken alapuló önkéntesség és az önkéntes munka hagyományainak jegyében, valamint a jótékonyági jogfejlődés eredményeképpen (Lewis, 2009). Ide tartozhatnak még a hit alapú szervezetek (FBO) és az egyházak is, hiszen céljukban és működésükben gyakran a civil szervezetekhez hasonlóan fejtik ki tevékenységüket.

A szubszaharai Afrikában működő nem kormányzati szervezetekre ekkoriban iránuló figyelem óriási mennyiségű segélyerőforrással járt. Ahogy Jennifer Brass fogalmaz: az afrikai kormányok nem voltak képesek a civilekhez hasonló sebességű feladatvégzésre, sem az NGO-khoz hasonló minőségi munkára.

Jelen tanulmányban, ahogyan Balogh Réka is tette, döntően a nem kormányzati vagy a civil szervezet elnevezést használjuk (Balogh, 2019). Részint mert a magyar és angol nyelvben is ez a legáltalánosabb, másrészt pedig ez fejezi ki legjobban azt a fontos alapvetést, miszerint az államtól elkülönült szervezetekről beszélünk. Ugyanis az állam is létrehozhat egyesületet, alapítványt (civil szervezetet), de az nem feltétlenül fog annak érdekeivel ellentétesen működni. A definícióalkotásnak további problémái is felmerülhetnek, mint az elnevezések felcserélhetősége vagy esetleg az azonos „jogállású”, elnevezésű szervezetek közötti működésbeli különbség (például, amíg az egyik fegyvert gyárt, addig másik a fegyverek ellen küzd). Ezeket a lényeges, nevezéktani és tartalmi kérdéseket e munkában nem érintjük.

Dependency school és az NGO-k függősége

A civil szervezetek államtól, donortól függő-független anyagi vagy ideológiai helyzete a rezsिम kulcskérdése. A 1970-es, 80-as évek óta fogalmazódnak meg erős kritikák, hogy a modern fejlesztési gyakorlatok helyesen szolgálják-e a recipiens NGO-k, rajtuk keresztül pedig a segítség haszonélvezőinek érdekeit. Az úgynevezett post-development áramlatába tartozó szakemberek (Haslam et al, 2017: 66-83) azt állítják, hogy az egyes segélykonstrukciókban, NGO finanszírozásokban túlságosan erős a donorok (állam vagy for-profit) politikai és gazdasági céljait szolgáló jelleg. Azaz, nem az történik, amit a helyi szükségletek megkívánnak, hanem amit a forrásadó elképzel (Solymári, 2019). Ez a függőség, kitettség erős sérülékenységet jelent a helyi társadalom számára. Tarrósy István szerint kockázatot, hiszen „maga a kormányzás – amely világos módon a politikai hatalomgyakorlás egyik fő mérceje – továbbra is képes elbukni, illetve még inkább: nem képes oly határozottan váltani, hogy szakítana a múlt módszereivel, gyakorlatával” (Tarrósy, 2019: 129). A helyesen értelmezett fejlesztéspolitika üzenete, hogy addig nem szüntethetőek meg a válságok és az elmaradottság, amíg a segélyek nem szüntetik meg a függést és továbbra is donorérdekeket szolgálnak, szemben a valós szükségletek kielégítésével (Hayter, 1971: 183-193). Teresa Hayter e „dependency school” ellenében fogalmazta meg gondolatait, amelyek a post-development teoretikusainak elveire épülnek, akik azt állítják, hogy a fejlesztési segélyek azért nem tudnak mélyreható változásokat elérni, mert nem tudnak vagy nem akarnak kilépni a felek között hierarchiát építő-fenntartó szemléletből. A post-development szempontjából a fejlesztések gyakran kizárólagosan olyan projektekre fókuszálnak, amelyeket egy „külső” érdek vezérel, nem pedig a valós, helyi szükségletek. Bebbington szerint (2008) a fejlesztési civil szervezetek ereje abban kell megmutatkozzon, hogy sürgető társadalmi problémákra képesek alternatívákat kidolgozni és bemutatni. Nem kormányzati jellegűknél fogva pedig segíteniük kell, hogy az emberek úgy vegyenek részt a fejlődésben és a társadalmi változásban, ahogy kormányzati programok révén nem, vagy csak lassan tudnának. Ezenkívül lehetővé kell tenniük, hogy úgy lehessen gondolkozni a fejlődésről és a társadalmi változásról, ahogyan egy-egy kormányprogram keretében erre nem volna lehetőség.

Civil szervezetek létrejötte Kenyában

Nem kormányzati szervezetek a szubszaharai Afrikában hosszú ideje működnek. Kialakulásuk történetét Kenyában a következőekben négy korszakra bontva mutatjuk be: (1) az első, a gyarmati időszakban létrejött hit alapú szerveződések, európai egyházi missziós mozgalmak időszaka, majd (2) az ország 1963-as függetlenné válást követő periódus az egypártrendszer végéig, 1991-ig, (3) a kilencvenes évek időszaka a 2013-as civil törvény létrehozásáig, majd (4) az ezt követő 2010-2020 közötti periódus.

A gyarmati időszak keresztény misszionáriusai, hittérítő munkájuk mellett jelentős részt vállaltak az oktatás, képzés és egészségügy területén is. Számos fontos, hiánypótló eredményt értek el (Blyden, [1881] 2010: 210): egyetemek, iskolák, árvaházak, kórházak és egészségügyi központok jöttek létre. Munkájuk ugyanakkor sokszor erőszakos hittérítés, prozelitizmus, vagy olyan „missziós támogatás” volt, amelyekben a helyi társadalom sajátossága, kultúrája és érdeke alárendelődött térítő céljaiknak (Crowther, 2010: 199; Fage-Tordoff, 2004: 334). Hivatalosan működő, mai fogalmainkhoz közel álló civil, egyleti, közösségi szervezeti lét, Kenya függetlenné válása előtt nem volt, ugyanis a gyarmati kormány nem támogatta (esetenként tiltotta) az ilyen típusú „gyülekezési és véleménynyilvánítási szabadságot” (Kameri, 2002).

A függetlenné vált Kenyában a szociális szolgáltatásokat (döntően az 1980-as évekig) az állam biztosította (Kingoro és Burja, 2009), civil szerveződéseknek nem adott teret a szociális vagy oktatási feladatok elvégzésében. Fontos megjegyezni, hogy a szubszaharai Afrika országai kapcsán, jóllehet (jelen tanulmányban is) használjuk az állam kifejezést, az nem azonos a nyugati terminológiában használt fogalommal. A dekolonizációt követően nem, vagy torz módon alakultak ki a helyi adminisztrációs rendszerek, amelyet a „nehéz kilencvenes évek” korrump, nepotista, polgárháborúkat hozó politikai vezetői tovább súlyosbítottak (Búr, 2006). Ahogyan Marsai Viktor fogalmazott, „az afrikai kontinens legnagyobb kihívása napjainkban – a népességgrobbanás mellett – a gyenge államiség problematikája” (Marsai, 2019). Az új államformációk nem értették, ismerték az egyre szaporodó nem állami aktorok szerepét, jelentőségét, ezért nem fakadt belőlük igény e hasznos kölcsönhatásokra. Kenya 1964-ben a brit Commonwealth része lett, de Jomo Kenyatta, mint a hazafias érzelmű KCA (Kikuyu Central Association) főtitkára, majd az ország elnöke az újonnan létrejött adminisztráció keretei között kívánta tartani a társadalmi kihívások kezelését. Élesen kritizálta a civilek, misszionáriusok és az európaiak beavatkozását, országa ősi szokásai ellen irányuló támadást, amelynek szerinte az volt a célja, hogy országuk rendjét megbontsák és ezáltal felgyorsítsák annak „európaizálódását” (Kenyatta, 1965 [1938]: 128). A Kenyatta, majd halálát követően Daniel arap Moi által vezetett KANU (Kenya African National Union) 1982-ben alkotmánymódosítást hajtott végre: a baloldali Oginda Odinda (egykori alelnök és luó vezető) alapította ellenzéki KPU (Kenya People’s Union) pártját betiltották, de facto egypártrendszer vette kezdetét, amelyben tiltott volt a civil, polgári szerveze-

tek létrehozása. Annak ellenére is, hogy Kenya 1972-ben ratifikálta az ENSZ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát.

Az 1970-es, 80-es évekre folyamatosan romlott a közhangulat. Josiah Mwangi Kariuki baloldali politikus ebben az időszakban „10 milliomos és 10 millió kéregető országának” nevezte Kenyát (Munene, 2012). A társadalmi szerveződések, különösen a helyi egyházak, hit alapú szervezetek (FBOs) egyre élesebben kritizálták a demokratikus jogok csorbulását, az elnyomó politikát. Ahogyan Von Doep írta, az egyházak hallatták hangjukat, és a társadalmi körök is egyre világosabb alternatívát kínáltak a magát izoláló politikai elit számára (Von Doep, 1996: 40).

1991-ben, részben a fokozódó társadalmi nyomás hatására, a KANU kiemelte az egy pártrendszerre vonatkozó szövegrészt az alkotmányból. A rákövetkező évben új pártok, civil mozgalmak jelentek meg és decemberben megtartották az első, több párt részvételével történő általános választást, amely kampányba már a társadalmi szervezetek is bekapcsolódtak. Erről Tarrósy István így fogalmazott: „az 1990-es évektől egyre világosabbá vált, hogy az afrikai állampolgárok is törvényeket és szabályokat akarnak, amelyek mindenki számára egyformán jelölnek ki viszonyítási pontokat és kereteket a hatalomgyakorlás tekintetében” (Tarrósy, 2019). A helyi keresztény egyházak (társadalmi ethoszuk alapján) a demokratizációs folyamatok legerősebb katalizátorai voltak (Radley, 2008). Ufungamano Initiative néven mélyreható alkotmánymódosítást kezdeményeztek (Mati, 2012), amely folyamat érdekessége, hogy sok, mára nem hit alapúvá alakult jogvédő szervezet nőtt ki ebből az időszakból és vált a demokratikus és emberi jogok védelme az egyik legerősebb civil területté Kenyában. E szervezetek mára jelentős sikereket értek el az jogok szélesebb körű és hatékonyabb érvényesítése terén. Dolgoznak az állampolgári tudatosság erősítésén, perbeli képviseletben, kisösszegű hitelezésben, a női tulajdonú lakásszövetkezetek ügyeiben, a jogalkotási és szociális változások szorgalmazásában és megannyi más területen. Nagyszámú jogvédő és jogi szervezet vezet kiterjedt nyilvántartást az emberi jogokkal való visszaélésekről, és számos ügyvéd képviseli díjazás nélkül a vádlottakat (Radley, 2012).

A civil szervezetek szabályozása

A kenyai „civilek” életében a 1990-es évek eleje fordulópontot jelentett: a politikai korlátozások feloldódtak, a társadalmi szervezetek szabadon alkothatták meg formációikat. Közreműködésük azonban jelentős részben politikai maradt, fő célkitűzésük továbbra is a demokratizálódó többpártrendszer alakítása, erősítése volt. Ez később megváltozott, színesedett, sőt, mára talán át is billent a fejlesztési segélyezés irányába. Jelentősége azonban abban áll, hogy történelmi viszonyítássá lett a politikai elit számára. A később kialakult (majd időről-időre előkerülő) civil-kormányzati feszültségek ősforrásává vált, azok ide vezethetőek vissza. Minderre majd röviden kitérünk.

Az újabb lendületet az IMF és a kenyai kormány Poverty Reduction Strategy Papers (PRSP) szegénységcsökkentési és gazdaságélénkítő folyamata jelentette (IMF-PRSP, 2004), amelybe már a civil és társadalmi szektor széles köre is aktívan

bekapcsolódott (Hughes, 2002). A folyamatot munkacsoportokra bontva (Sector Working Groups), mély társadalmi egyeztetés mentén bonyolították le. Talán ez volt az az időszak (2003–2007), ami a legtöbb kenyai civil szervezet számára megteremtette a közügyekbe való bekapcsolódás egyik legjelentősebb lehetőségét.

1992 újabb fordulópont volt az NGO-k számára, megszületett a Civil szervezetek koordinálásáról szóló 1992. évi törvény (röviden NGOs Co-ordination Act 1992).¹ Rendezte e szervezetek jogállását, működési terét és a bejegyzés korábban bonyolult folyamatát. A törvény 2. §-a szerint a civil szervezet „természetes személyek vagy szervezetek önkéntes magáncsoportja, amely nem nyereségérdekelt, illetve nem gazdasági célokért működik, de nemzeti vagy nemzetközi szinten szerveződik meg az általános értelemben vett közjóért, valamint a társadalmi jólét, a fejlődés, a jólétkonyság vagy a kutatás elősegítése érdekében, különösen olyan területeken, mint az egészségügy, a segélyezés, a mezőgazdaság, az oktatás, az ipar, valamint az ellátás és a szolgáltatás” (GoK, 1992). Az Alapítványok Tanácsa (Council on Foundations) kiegészítő javaslata alapján a civil szervezetekről szóló törvény tovább finomodott: kimondja, hogy bűncselekményt követ el az, aki Kenyában szabályszerű bejegyzés nélkül működtet civil szervezetet. A civil szervezet Kenyában is jogi személy, amely a bejegyzés után pert indíthat, ingóságot és ingatlant tulajdonolhat, szerződéseket köthet; valamint minden olyan feladatot elvégezhet, amelyet jogi személy törvényesen végezhet. A kiegészítés szerint a civil szervezeti jogállás bizonyos adózási előnyökkel is jár.

A közhasznú szervezetekről szóló 2013. évi törvény (Public Benefit Organizations Act, röviden PBO Act) számos ponton módosította a civil szervezetekre vonatkozó jogszabályokat, jöllehet hatálybalépése még nem történt meg (NGO Bureau). A tervek szerint fel fogja váltani a civil szervezetek koordinálásáról szóló törvényt (Council on Foundations, 2018). A PBO célja, hogy egységes, modern jogszabályként új jogi, szabályozási és intézményi keretet teremtsen a Kenyában közhasznú munkát végző civil szervezetek részére. A tervezetet 2012. decemberben fogadta el a parlament, az elnök pedig 2013. januárban hagyta jóvá, de a hatálybalépés ideje még bizonytalan. A PBO meghatározása szerint a közhasznú szervezetek természetes személyek vagy szövetségek önkéntes csoportja, amelyek önállóak, nem tartoznak politikai párthoz, és nem nyereségérdekelték. Helyben, országosan vagy nemzetközileg szerveződnek, és közhasznú tevékenységeket végeznek.

A kenyai „civiliek” életében a 1990-es évek eleje fordulópontot jelentett: a politikai korlátozások feloldódtak, a társadalmi szervezetek szabadon alkothatták meg formációikat. Közreműködésük azonban jelentős részben politikai maradt, fő célkitűzésük továbbra is a demokratizálódó többpártrendszer alakítása, erősítése volt.

A törvény szerint közhasznú az a tevékenység, amely a következőkkel támogatja vagy segíti elő a közhasznót: „fokozza vagy elősegíti a törvényes gazdasági, környezetvédelmi, társadalmi vagy művelődési fejlődést, védi a környezetet, lobbitevékenységet folytat, általános közérdekű ügyekben jár el, valamint természetes személyek vagy szervezetek csoportjaiknak jólétét képviseli” (PBO 5(1), 2(1), Council on Foundations, 2019).

2016-ban tovább finomították a PBO-t (GoK, 2016), amely értelmében már a szakszervezetek, politikai pártok, vallási szervezetek és általában a nem nonprofit szerveződések nem minősülhetnek közhasznúaknak. A PBO 2016-ban új szabályozó testületet hozott létre a közhasznú tevékenységet végző nonprofit szervezetek részére (PBO Authority), amely határidőkhöz és feltételekhez köti a bejegyzést, valamint az olyan előnyöket, mint például az adómentesség. A törvény szintén rendelkezik az önszabályozásról és a szervezetek vitarendezésében illetékes bíróság felállításáról (GoV, 2016, Council on Foundations, 2019).

Az NGO-k és a kormány konfliktusa

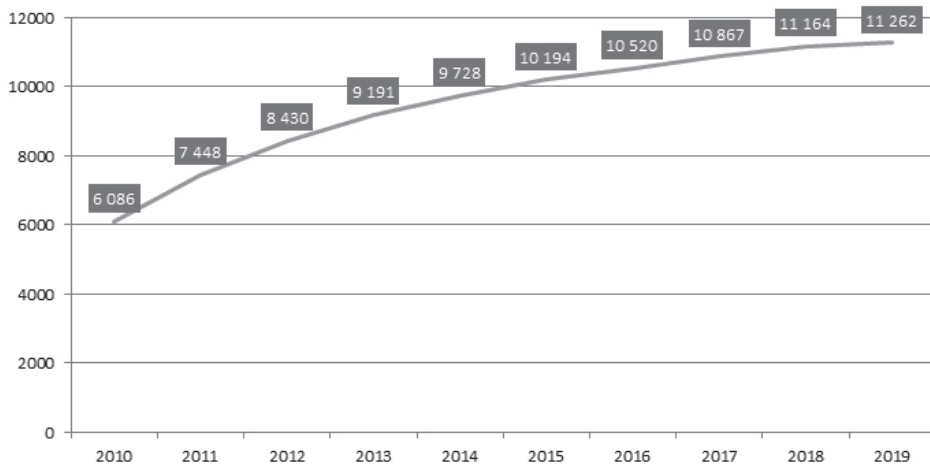
A civil szervezetek mára a kenyai kormányzat fontos partnerei. Részt vesznek a szociális szolgáltatások biztosításában, a szakpolitikák alakításában, a demokrácia építésében és a konfliktusok rendezésében (Riddells, 2007). Jóllehet ez a jó együttműködés ciklusonként változó. Az elmúlt 10-15 évben a pártok, politikusok eltérően viszonyultak a társadalmi szervezetekhez és „szimpátiamutatójuk” a partnerségtől az ellenségképig terjedt. A civilek 1990-es években tett (korábban említett) politikai szerepvállalása az oka talán, hogy időről-időre civil-kormányzati feszültségek merülnek fel. Legutóbb a 2013-as általános választások során, amikor Kenyatta később megválasztott elnök élesen bírálta a Nemzetközi Bíróságot (amely emberiesség elleni bűncselekményekkel vádolta), hogy beavatkozott a választásokba. Még abban az évben a Kenyai Parlament az ICC-ből való kilépésről nyújtott be indítványt. Kenyatta a kampányban nyugati beavatkozásról („western meddling”) és idegen tervről, cselszövésről („foreign plot”) beszélt a nagy nemzetközi NGO-k aktivitása kapcsán, amelyek „irányítani kívánnák az országot”. A 2013-as választásokon kívül is gyakran fogalmazódik meg, hogy e szervezeteket kormányzati kapcsolataik határozzák meg, és legitimációjuk is nagyrészt azokon alapul. És valóban, a civil szervezetek bírálhatják az államot, de nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy mozgásterükben mindig az adott adminisztráció adta keretektől függenek, nemzetközi és helyi szinten egyaránt. Ez leginkább a korábban említett finanszírozás, függőség, döntési szabadság kérdését érinti. De meghatározza azt is, hogy egy civil meddig mehet, menjen el az adminisztrációval való szembenállás vonatkozásában, meddig és milyen mértékben konfrontálódhat az aktuális politikával.

Civil bumm

Az elmúlt tíz évben ugrásszerűen nőtt meg a kenyai vagy Kenyában működő helyi és nemzetközi nem kormányzati szervezetek száma, köszönhetően a szabályozott jogi, működési kereteknek (PBO Act 2013), a kenyai társadalmi erős részvételi kedvé-

nek és azon nemzetközi szervezeteknek, amelyek fejlesztési és segélyprojektjeiken keresztül személyi és anyagi forrást juttatnak az országba. Az NGO-kat koordináló állami hivatal, a Non-Governmental Organizations Co-ordination Board legutóbbi, 2019-ben publikált jelentése szerint, több mint 11 ezer nem állami szervezet dolgozik az országban, amelyből közel 9 ezer aktív, ténylegesen is működik. A 2018-2019-es időszakban 170 milliárd KES (kenyai shilling) forráshoz jutottak (ez cca. 1,6 milliárd USD), amelyből közel 100 milliárd KES-t fordítottak direkt projektvégrehajtásra (NGO Bureau Report, 2019). És valóban, Kenya az utóbbi tizenöt évben humanitárius hubbá vált: a Bureau jelentése szerint 2010 óta a Kenyában bejegyzett vagy ott működő civil szervezetek száma a duplájára nőtt és sok szervezett döntött székhelyük Kenyába költöztetéséről. 2017-ben, az Uhuru Kenyatta elnökkel kötött együttműködési megállapodás eredményeképpen az Oxfam az Egyesült Királyságból Nairobiba helyezte nemzetközi központját (Oxfam Blog, 2016). Később a WHO (WHO press, 2017) valamint az OCHA, az ENSZ Humanitárius Ügyeket Koordináló Hivatala (UN-SPIDER) tett hasonlóan és irányítja kelet-afrikai jelenlétét a kenyai fővárosból.

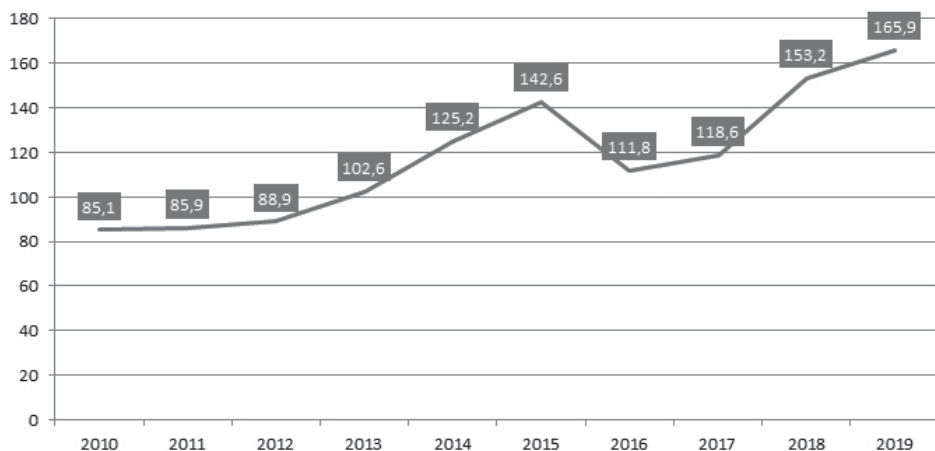
Általánosságban elmondható, hogy a kenyai civil szervezetek felkészültek, minőségi, hozzáértő munkát végeznek. Köszönhető ez a donorszervezetek szigorú szakmai és pénzügyi (projekttervezési és előrehaladási) adminisztratív elvárásainak. Alig van ezért olyan, munkáját komolyabban vevő helyi NGO, amelynek ne lenne szofisztikált vezetősége, board-ja, sok esetben nyilvánosan elérhető organogramja, pénzügyi stábja, részletes éves beszámolója és irodája falán, honlapján mission&vision nyilatkozata. Talán éppen ez az oka, hogy amíg az NGO Bureau 1992 és 2019 között összesen 2468 NGO-t szüntetett meg valamilyen jogszerűtlenség okán, 2010–2019 között egyet sem.

▲ *Ábra 1. A 2010 és 2019 között bejegyzett civil szervezetek számának alakulása Kenyában.
Forrás: NGO Bureau Report, 2019*

Közel 40 ezer kenyai állampolgár dolgozik valamely nem kormányzati szervezetnek és kap bért NGO-któl (NGO Bureau Report, 2019), elsősorban az egészségügyi szektorban (a teljes szektorális bontás 17%-a). Az összesített lista alapján ezt követi a HIV/AIDS megelőzésével, kezelésével foglalkozók köre (13%), majd az oktatással (12%), vészhelyzetkezeléssel (11%), gyermek- és családvédelemmel (10%), mezőgazdasággal (5%), menekültekkel (4%), környezetvédelemmel (4%) majd vízzel, szanitációval foglalkozó szervezetek (4%). Érdekeség, hogy amíg az 1990-as évek elején a demokratikus és állampolgári jogok volt a fő téma, mára ezen területek 2% alatt vannak a megvalósított projektterületek összesítésében. Ez a trend Radley 2008-as összehasonlító vizsgálata óta, amelyben közel hatvan kenyai civil szervezet munkáját hasonlította össze, nem változott.

A segélyek allokálásában a projektek földrajzi megoszlása is lényegi kérdés. Radley az NGO-k területi jelenlétét és projekthelyszíneit a népességszámmal és szegénységi küszöbvel hasonlította össze. Kimutatta (Radley, 2008:7), hogy amíg a legtöbb projektet a középső tartományban (Central Province) hajtják végre, minden más tartományban magasabb (rosszabb) a szegénységi ráta (bizonyos esetekben akár 30%-al). Az NGO Bureau jelentése szerint 2018–2019-ben a legnagyobb projektfigyelem Nairobira jutott (1252 projekttel, ami a teljes lista 15%-a). A listát fővároshoz közeli Kiambu követi (396 db projekt, 5%), majd a nyugat-kenyai Kisumu, Nakuru és Kajiado (mind cca. 4% körül). A további projekthelyszínek 1-2% és ötven-száz projektszám között mozognak. Ez a diszkrépancia máig fennáll, ugyanis a legszegényebb térségek északiak, ahová a legalacsonyabb projektfigyelem jut (NGO Bureau Report, 2019, DI, 2014). Ez a földrajzi és területi egyenlőtlenség nem új jelenség, mutatott rá Máthé László a kenyai „föld és hatalom” elemzéséről is szóló tanulmányában (Máthé, 2017, 46). Okának feltárásához azonban az adott szervezet, adott projektjének finanszírozási és indikátor-feltételeit kellene ismerni, ami kívülről

▲ Ábra 2. A kenyai NGO-k szerzett forrásának alakulása 2010 és 2019 között, milliárd kenyai shillingben. Forrás: NGO Bureau Report, 2019

szinte lehetetlen. És ha ismert lenne, akkor sem biztos, hogy a valóságot tükrözi. Ez ugyanis elvezet a helyi, valós igényekkel szembeni donor érdekek kérdéséhez, amelyről az írásunk elején gondolkodtunk.

Összegzés

Az előbbiekben a kenyai nem kormányzati szektor történetét, szabályozását, létrejöttének újat tekintettük át. Az elmúlt 10 évben számuk ugrásszerűen megemelkedett, működésükkel a kormányzat és a közszolgáltatók fontos, hiánypótló partnereivé, az ország fejlődésének egyik kulcsszereplőjévé lettek. Azé a fejlődésé, amely (ideális esetben) alulról szerveződik, a helyi közösség igényeiből táplálkozik és a helyi közösség bevonásával zajlik. Ahogyan Tarrósy írta, „a fejlődés új paradigmája arról szól, hogy az szorososan kapcsolódik a biztonsághoz, de olyan módon, ahogyan azt maguk az afrikaiak látják relevánsnak saját jelenük és jövőjük szempontjából” (Tarrósy, 2018). Jelentős munkaadók is egyben: közel 40 ezer kenyait alkalmaznak évente (NGO Bureau Report, 2019:34-35). Földrajzi működésük, projekteloszlásuk országon belüli aránya azonban nincs pontos összhangban a szegénységi ráta alakulásával, amely jelenség Radley 2008-as összehasonlítása óta máig fennáll. A szervezetek finanszírozása jelentős mértékben külföldi kormányok fejlesztési ügynökségeitől származik: a teljes felhasználás 26%-a. Jóllehet arra nincs pontos adat, hogy az az 50%-ot kitevő rész, amely társult NGO-któl származik, milyen mértékben ered külföldi vagy kenyai forrásból, a legerősebben finanszírozott NGO-kat szemlélve azonban döntően nem kenyai szervezetek látunk. Mindez a szervezetek túlzott függőségét, kitétségét jelenti. Egyúttal sürgető igényt a helyi, kenyai filantróp források hathatós és jelentős mértékű elérésére, mobilizálására. Kulcskérdés továbbá a közösségi érintettség (community development) helyzete, azaz milyen mértékben valósul meg a haszonélvező, recipiens kör bevonása a projektek tervezésébe és kivitelezésébe. Ezzel összefüggésbe a projektek fenntarthatósága és hatásvizsgálata is kardinális kérdés, amely a külföldi források megszűnése, csökkenése esetén azonnali hatással jár a projektekre nézve. ✨

Jegyzet

1 A vonatkozó jogszabályok az NGO Bureau honlapján összefoglalva elérhetőek. Forrás: https://ngobureau.go.ke/?page_id=633#1575469043263-b338bdf-74fa (2020. 05. 10.)

Felhasznált irodalom

- Amutabi, M. (2006): *The NGO Factor in Africa: The Case of Arrested Development in Kenya*, 57-81. Routledge, Oxon.
- Anderson, M. (2017.11.29.): NGOs: Blessing or curse? in *The Africa Report*, Nairobi.
- Ball, C. – Dunn, L. (1995): Non-Governmental Organisations: *Guidelines For Good Policy and Practice*, *The Common Wealth Foundation*, London, UK.
- Balogh, R. (2019): A civilszervezetek szerepe a nemzetközi fejlesztésben, *Nemzetközi segélyezés a 21. század elején* (szerk. Kiss J.), 81-106. Akadémia Kiadó, Budapest.
- BBC (2013): Did the ICC help Uhuru Kenyatta win Kenyan election?, BBC, 2013.02.11. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-africa-21739347> (Találat: 2020.05.11.)

- Bebbington, A. – Hickey, S. – Mitlin, D. (2008): Can NGOs make a difference? The challenge of development alternatives, 3–37. Zed Books, London.
- Blyden, E. (2010 [1881]): A university for Africa, Africa and The West (szerk. Worger, H – Clark, L.N, - Alpres, E.) 199-215. Oxford University Press, Oxford.
- Búr, G. (2006): Gyenge államok és államkudarok Afrikában, Államok és államkudarok a globalizálódó világban (szerk. Marton, P.), 194–211. Budapest, Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja.
- Brass, J. N. (2016): Allies or Adversaries NGOs and the State in Africa, Indiana University, Bloomington.
- Carrard, N. – Pedi, D. – Willetts, J. – Powell, B. (2009): Non-government organization engagement in the sanitation sector: Opportunities to maximize benefits. *Water Science & Technology*, 60(12):3109–19.
- Cassen, R. (1994): Does Aid Work? Oxford – New York, Oxford University Press.
- Charnovitz, S. (1997): Two centuries of participation: NGOs and international governance. *Michigan Journal of International Law*, 18(2), 183–286.
- Clark, J. (1991): *Democratizing development: The role of voluntary organizations*, Lynne Rienner Publishers, London.
- Council on Foundations (2019): The Non-Profit law in Kenya. Forrás: <https://www.cof.org/content/nonprofit-law-kenya> (Találat: 2020.05.10.)
- Crowther, S. (2010 [1854]): Africa for the Africans, On the Need for African Missionaries, Africa and The West (szerk. Worger, H–Clark, L.N,-Alpres, E.) 199-201. Oxford University Press, Oxford.
- David, D. K. (2013): Regulating Non-governmental Organizations in Kenya, A critical look at the corporate governance system, University of Nairobi, Kenya. Forrás: http://erepository.uonbi.ac.ke/bitstream/handle/11295/101413/Kalii_Regulating%20Non-governmental%20Organisations%20in%20Kenya-%20a%20Critical%20Analysis%20of%20the%20Corporate%20Governance%20System.pdf?sequence=1 (Találat: 2020.05.10.)
- Development Initiatives Index on Kenyan Poverty. Forrás: <https://devinit.org/blog/the-needs-of-kenyans-by-county-exploring-the-latest-poverty-data/> valamint https://devinit.org/data/spotlights-on-kenya-and-uganda/spotlight-kenya/?t=kenya_population&i=spotlight_on_kenya_2017.kenya_total_pop&y=2025 (Találat: 2020.05.10.)
- ENSZ Alapokmánya (1945): Article 71. <https://legal.un.org/repertory/art71.shtml> (Találat: 2020.05.10.)
- Ezcurra, R. (2012): Is There a Link between Globalization and Governance?, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 30(5), 848–870.
- Fage, J.D. (2004): Afrika története, 391-405. Osiris Kiadó, Budapest.
- Frumkin, P. (2005): *On Being Nonprofit: A Conceptual and Policy Primer*, Harvard University Press, Cambridge.
- Frumkin, P. (2010): *Serving Country and Community: Who Benefits from National Service?*, Harvard University Press, Cambridge.
- GoK (1990): The Non-Governmental Organizations Coordination Act, Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)
- GoK (1992): The Non-Governmental Organizations Coordination Regulations, Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)
- GoK (1995): The Non-Governmental Organizations Council Code of conduct, Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)
- GoK (2013): The Public Benefit Organizations Act (not officially commenced) Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)
- GoK (2015): The Companies Act, Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)

- GoK (2015): The Insolvency Act, Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)
- GoK (1998): The Societies Act, Chapter 108 of the Laws of Kenya, Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)
- GoK (1981): The Trustees (Perpetual Succession) Act, Chapter 164 of the Laws of Kenya, Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)
- GoK (1929): The Trustee Act, Chapter 167 of the Laws of Kenya, Government Press, Nairobi, Kenya. Forrás <http://kenyalaw.org> (Találat: 2020. 05. 11.)
- Haslam, P. A. – Schafer, J. – Beaudet, P. (2017): Introduction to International Development, Oxford University Press, Oxford.
- Hayter, T. (1971): Aid as Imperialism, 183-193. Penguin Books, Middlesex.
- Hearn, J. (2007): African NGOs: The New Compradors?, Development and Change, 38 (6), 1095-1110.
- Hearn, J. (1998): The “NGO-isation” of Kenyan Society: USAID and the Restructuring of Health Care, Review of African Political Economy, 25(5), 89-100.
- Hughes, A. (2002): Lessons learnt on civil society engagement in PRSP processes in Bolivia, Kenya and Uganda: a report emerging from the Bolivian-East African sharing and learning exchange, Participation Group, Institute of Development Studies. Forrás: https://www.participatorymethods.org/sites/participatorymethods.org/files/lessons%20learnt%20on%20civil%20society_hughes.pdf (Találat: 2020. 05. 11.)
- IMF – PRSP: Kenya, Poverty Reduction Strategy Papers. Forrás: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Kenya-Poverty-Reduction-Strategy-Paper-17979> (Találat: 2020. 05. 11.)
- Kameri-Mbote, P. (2002): The Operational Environment and Constraints for NGOs in Kenya: Strategy for good Policy and Practice, International Research Law Centre, Geneva. Forrás: <http://www.ielrc.org/content/w0002.pdf> (Találat: 2020. 05. 11.)
- Kenyatta, J. (1965): Facing Mount Kenya: The Tribal Life of the Gikuyu, Vintage Books Edition, New York.
- Lewis, D. (2009): Non Governmental Organizations, Definition and History, International Encyclopedia of Civil Society, 1056-1062. Springer, New York,
- Lewis, D. – Kanji, N. (2009): Non-Governmental Organizations and Development, 71-91. Routledge Perspectives on Development, Oxon.
- Mati, M. J. (2012): Social Movements and Socio-Political Change in Africa: The Ufungamano Initiative and Kenyan Constitutional Reform Struggles (1999–2005), Voluntas International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations 23, 63–84.
- Mangera, J. (2017): Rainwater Harvesting in Semi-Arid Kenya: Practices and Prospects, A Doctoral Thesis, Royal Roads University, Victoria, British Columbia, Canada.
- Marsai, V. (2019): Az államiság problémája az afrikai kontinensen, Afrika a globalizált világban – Lehetőségek és kihívások (szerk. Marsai Viktor), 40-45. Dialóg Campus, Budapest.
- Máthé, L (2017): A kenyai választások margójára: a helyi politikai arisztokrácia jelensége. Külügyi Szemle, 2017/3, 45-56.
- Moeti, K. (2012): Understanding the Differences Between Civil Society and Civil Society Organisations
- Moyo, D. (2010): Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa, 29-47. Farrar, Straus, Giroux, New York.
- Munene, M. (2012): Historical Reflections on Kenya: Intellectual Adventurism, Politics and International Relations, 121-130. University of Nairobi Press, Nairobi.
- NGO Bureau Report 2018-2019. Forrás: <https://ngobureau.go.ke/wp-content/uploads/2020/02/ANNUAL-NGO-SECTOR-REPORT-2018-2019.pdf> (Találat: 2020.05.11.)

- OXFAM Blog, Oxfam International signs historic deal to move to Nairobi. Kenya. Forrás: <https://blogs.oxfam.org/en/blogs/16-07-22-oxfam-international-signs-historic-deal-move-nairobi-kenya/index.html> (Találat: 2020.05.10)
- Pálné Kovács, I. (2014): A jó kormányzás és decentralizáció, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 10-14.
- Radley, B. (2008): The NGO Sector and Civil Society in Kenya: A Literature Review, Overseas Development Institute, London
- Riddell, R. C. (2008): *Does Foreign Aid Really Work?* Oxford University Press, Oxford.
- Solymári, D. (2019): Az újsegélyezés történeti kontextusa: Post-development: régi elvek új köntösben, Embertárs 17. évf. 3. sz., 213-223.
- Tarrósy, I. (2018): Térségi biztonsági kérdések és megoldások az afrikai kontinensen: Az Afrikai Unió és a regionális gazdasági közösségek (RECs) biztonsági architektúrája, Afrika Tanulmányok, XII.1-3, 5-30.
- Tarrósy, I. (2019): Demokratizálódás és regionalizáció a szubszaharai Afrikában, Afrika a globalizált világban – Lehetőségek és kihívások (szerk. Marsai Viktor), Dialóg Campus, Budapest, 127-137.
- Tarrósy, I. (2010): Önkormányzatok és civil társadalom Kelet-Afrikában. Tanzániai és kenyai tapasztalatok, gyakorlatok és reformok, Civil Szemle, VII. évf. I. sz. 113-134.
- UN-SPIDER (2017): United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) in Kenya. Forrás: <http://www.un-spider.org/links-and-resources/institutions/united-nations-office-coordination-humanitarian-affairs-ocha-kenya> (Találat: 2020.05.10.)
- Von Doepp, P. (1996): Political transition and civil society: The cases of Kenya and Zambia, *Studies in Comparative International Development* 31:24-47.
- Washington Post (2017): Kenyans will vote in August. Why are NGO-government relations an issue? Forrás: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/06/16/kenyans-will-vote-in-august-why-are-ngo-government-relations-an-issue/> (Találat: 2020.05.11.)
- White, G. (1994): Civil Society, Democratization and Development: Clearing the Analytical Ground in Democratization, Vol 1. No. 3. 375-390.
- WHO Press (2017): WHO establishes an Emergency Hub in Nairobi. Forrás: <https://www.afro.who.int/news/who-establishes-emergency-hub-nairobi> (Találat: 2020.05.10)

English Abstract

The non-governmental organizations in Kenya. An overview of civic movements since 1991

The role of African civic and non-governmental organizations has grown exponentially over the past ten years. Their number in Kenya has reached eleven thousand, with annual revenues in excess of one and a half billion dollars. However, the country has come a long way since the “difficult 1990s”, Kenya’s period of democratization. Fostering cooperation between NGOs and the government continues to have its problems, but without “civilians” there would be a huge gap in the field of development aid. In our article, we have reviewed the history and regulatory framework of the non-governmental sector in Kenya and its re-emergence.

Solymári Dániel

Solymári Dániel teológiát és nemzetközi kapcsolatokat tanult és szerzett MA fokozatot Magyarországon és az Egyesült Királyságban, majd a Nemzetközi Vöröskeresztnél. Szakterülete a nemzetközi segélyezés, migráció, nagyvárosi szegregátumok, elsősorban a szubszaharai Afrika vonatkozásában. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat nemzetközi kapcsolatainak vezetője. A Pécsi Tudományegyetem BTK IDI Politikatudományi Program PhD hallgatója.

Daniel Solymári studied Theology and International Relations in Hungary and in the United Kingdom and holds MA degrees. He has received an advanced degree in Humanitarian Diplomacy at ICRC. He researches and writes on a number of issues in the area of international aid, Sub-Saharan Africa and migration, urban slums, WASH and re-settlement initiatives. Daniel is currently a PhD student at the University of Pécs, Political Science Doctoral Programme, Faculty of Humanities.

Janet Mangera

Janet Mangera a kenyai Nairobi Egyetemen szerzett MA fokozatot szociológiából, majd a kanadai Royal Roads Egyetemen doktorált 2017-ben. Közel tíz évet dolgozott a kenyai Caritasnál, aminek kezdetben országos nemi esélyegyenlőségi programkoordinátora, majd 2010–2012-ig igazgatója volt. Ezt követően nagyvárosi szegregátumok vízügyi és társadalmi felzárkóztatásával kezdett foglalkozni. 2018-tól a Multimedia University of Kenya egyetemen tanít.

Janet Mangera studied in Nairobi University and holds MA degree in sociology. She has completed her PhD studies at the Royal Roads University in Applied and Social Sciences in 2017. She worked at the Caritas Kenya as its national gender coordinator, then, as a director. She has been teaching teaching Sociology and Development Studies at the Multimedia University of Kenya.

@

solymari.daniel@maltai.hu

Szarka Evelin

EGYSÉG A SOKFÉLESÉGBEN

A TÁVOLI INDONÉZIA KÖZELRŐL

Indonézia. Mitől olyan különleges az itt élők által beszélt nyelv? Hogyan viselkedünk vendégségben? Milyen furcsaságokkal vagy mulatságos helyzetekkel találkozhatunk, ha elvegyülünk a helyiek között? Mit jelent a gumiidő? Hogyan él ez a rendkívül színes indonéz közösség több ezernyi szigeten, és miként villantja fel identitásának egy-egy különleges elemét közmondásaiban, szimbólumaiban és mesevilágában?

A tudományos megalapozottsággal és ismeretterjesztő igénnyel megírt kötetben mindenki megtalálja az érdeklődésének megfelelő fejezetet – legyen szó izgalmas történelmi, politikai vagy gazdasági tényekről, a mezőgazdaság és a környezet jelenlegi állapotáról, vallási kérdésekről, a kisebbségek együttélését érintő aktuális témákról, a balinéz hagyományos építészeti elvekről vagy innovatív egészségügyi kezdeményezésekről.

A jórészt indonéz nyelvű forrásokra, helyszíni tapasztalatokra és interjúkra épülő, gazdagon illusztrált kiadvány közelebb hozza ezt a távoli országot, segítségével bepillantást nyerhetünk egy változatos és számos meglepetést tartogató ázsiai nép mindennapjaiba: hogy elolvasása után Indonéziára ne csupán a komodói sárkány, az óriási – gyakran iszonyú büzt árasztó, de színpompás – egzotikus növények, az ínycsiklandó fogások, az aromás fűszerek, a jávai előember, valamint a széles mosolyok és a lenyűgöző táncmozdulatok hazájaként gondoljunk.

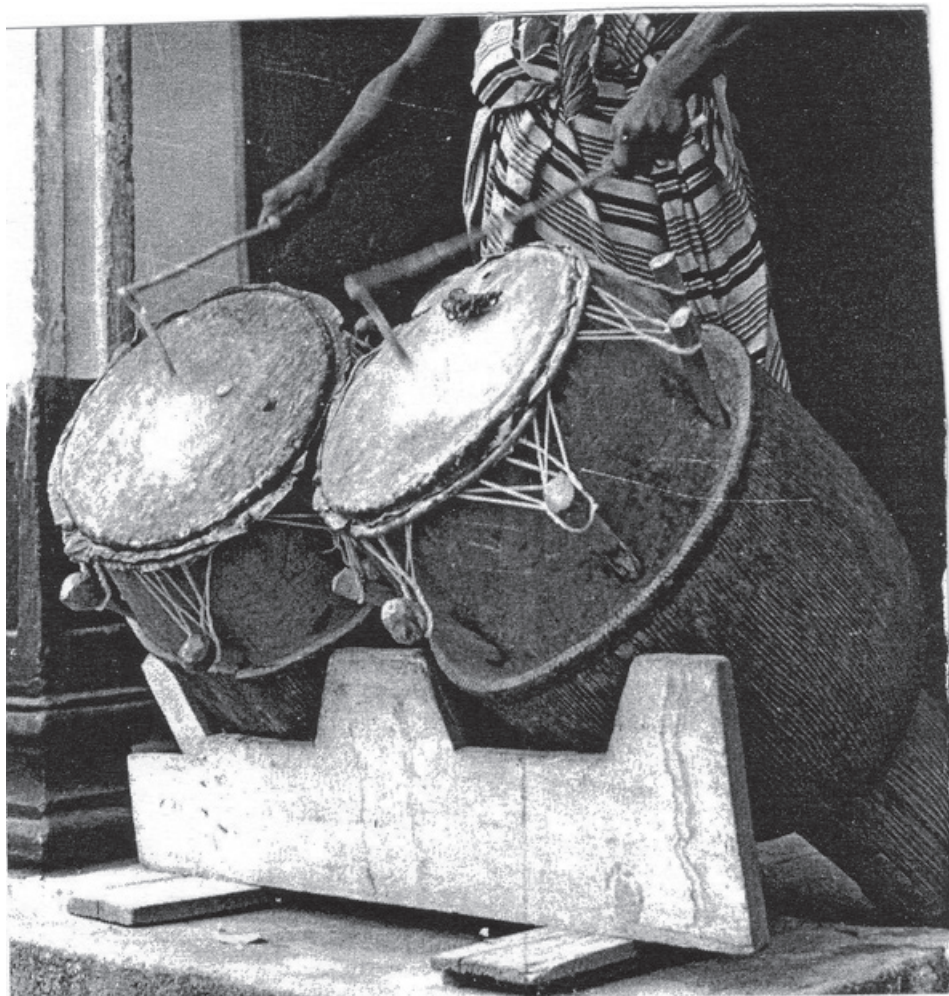
AFRIKAI BESZÉLŐ DOBOK

BRAUER-BENKE JÓZSEF

Amíg a résdobok fő elterjedési területének a Kongó-medence és környezete tekinthető, addig Nyugat-Afrika területén a térségben alkalmazott, hírközlő funkciójában konkurensnek tekinthető membranofon (a hang egy kifeszített membrán megszóltatása által keletkezik) „beszélő dob” típusok a jellemzőek. Nyugat-Afrikának nevezzük a szubszaharai övezet nyugati részét Gabon központtal, illetve a Guineai-öböl partvidéki országait, továbbá a nyugat-afrikai szavanna övezet elnevezése Nyugat-Szudán (az arab bilád asz-szudán ’feketék földje’ elnevezés alapján) amely régióba tartozik Burkina Faso, Csád, Kamerun északi területe, Mali, Mauritánia déli területe, Niger, Nigéria északi területe és Szenegál.

Mivel az európai doboktól eltérően a nyugat-afrikai térség dobtípusai többféle funkcióban is használatosak, ezért olyan vélemények is megfogalmazódtak, hogy az afrikai dobok mindegyike „beszélő dobnak” tekinthető (Akpabot 1975: 36). Habár ez a megállapítás egy komparatív áttekintés szintjén nem állja meg a helyét, mert Dél-Afrikában egyáltalán nem terjedtek el a dobnyelvek, viszont Nyugat-Afrikában valóban több dobtípust is használnak „beszélő” dobként és a dobnyelv felhasználása szélesebb körű, mint pusztán a hírközlő funkció. Egyebek között ezzel hívják össze a falutanácsot, küldenek üdvözlőt a főnöknek vagy egy barátnak, búcsúztatják a még hallótávolságban járó vendéget vagy a lenyugvó napot, tudósítanak a sikeres vadászat eredményéről vagy közérdekű munka állásáról, dobnyelven keresik az erdőben eltévedteket, figyelmeztetnek idegenek közeledésére, tüzesetre és más veszélyekre (Clarke 1934: 42). Ezen túlmenően a beszélő dobok a születés, menyegző, haláleset és egyéb társadalmi esemény alkalmából úgyszintén szerepet kaptak és bár a dobok kezeléséből a nőket kizárták, de az üzeneteket ők is megérthették, vagyis a beszélő dob egyszerre szólt a falu minden lakójához. Ehhez szükséges a szubszaharai Afrika nyelveinek tonális (egy-egy szótag kiejtésének hangmagassága, illetve annak változása jelentés-megkülönböztető szereppel bír) és holofrasztikus (egyszavas kifejezések, melyek részben egész közléseket kódolnak) jellege (Keszthelyi 1980: 581). A dobnyelv a beszéd olyan lényeges elemeit adja vissza, mint a magánhangzók és azok pontos zenei fekvése, a mássalhangzók közbeékeltségének a helye (rendszerint egy keményebb csengésű fémesszközzel) és az üzenet szótagszáma. Mint például Ghána délnyugati részén az *akan* népek közé tartozó *asante* népcsoport körében elterjedt *atumpán* lábasdob típusa, amelynél az elefántcsontból készült kalapács

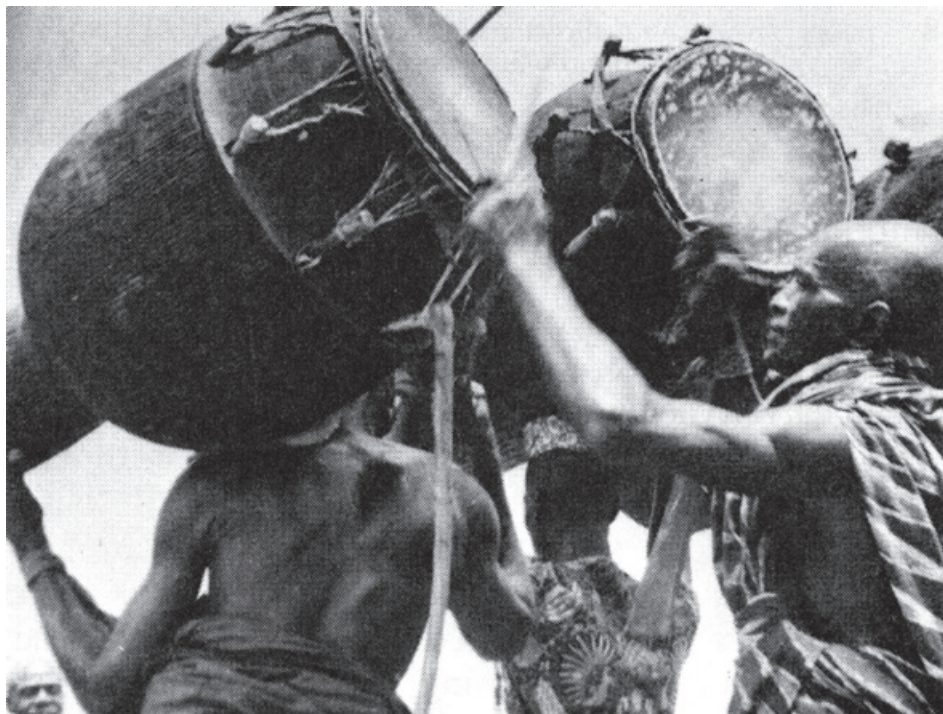
alakú dobverővel a magánhangzókat (tkp. csak a zenei fekvésüket) ütik ki és a férfinak megfelelő, mélyebb hangú nagyobb dob membránjára erősített vasdarab ritmusa adja ki a mássalhangzókat (Kyerematen 1964: 60).¹ (1. kép) Az *atumpan* dobokat a *fontomfrom* elnevezésű *asante* királyi dobbenekarokban is alkalmazták, olykor még felvonulásokon hordozva is azokat (Marcuse 1975: 157). (2. kép) Az *atumpan* dobtípus változatai a szomszédos népek körében is megtalálhatóak, mert az *adangbe* nyelvű *ewe* népcsoport *atukpani* és az *asante* népcsoporthoz hasonlóan az *akan* csoporthoz tartozó, Ghánából származó, de Elefántcsontpartra átköltöző *baule* népcsoport *atungblan* dobja egyértelműen rokonítható az *atumpan* dobtípussal (NGDMI 1.1984: 83-84).

△ 1. kép. *Atumpan* beszélő dob Ghána (Kyerematen 1964 nyomán)

A dobnyelv előadásánál problémát jelentett, hogy a dobnyelvben megszorodhattak a homofóniák (együtthangzás), mivel a dobok valójában nem reprodukálták magukat a magánhangzókat, csupán a zenei fekvésüket, a tónusukat jelezték, így a dobnyelvben az is rokon hangzású lehetett, ami az élőbeszédben nem volt az (Keszthelyi Tibor 1980: 582). Emiatt az értelemzavaró egybeesések elkerülésére a dobnyelv használói a költői körülírás eszközével éltek és a dobnyelvi megfogalmazás az élő beszédnél mindig terjedelmesebb volt.

Az információközlés mellett, a párosával használt *atumpan* dobokkal (a nagyobb-mélyebb dob a férfit „*atumpan nini*”, míg a kisebb-magasabb dob a nőt „*atumpan beree*” szimbolizálta) az *asante* dobosok költői formákat is megjelenítettek az „*adowa*” szertartás kíséreténél, ahol a dobos a műfaj szigorú szabályai szerint bemutatkozott, különféle megszólításokat alkalmazott. Ennek során az invokációját kiterjesztette a dob membránjára, a membránfeszítő ékekre, a már elhunyt neves dobos ősökre és mivel a dob membránja elefántfülből készült, a dobos az elefánt és a hangszerrest alapjául szolgáló „*tweneboa*” fa (*Cordia millenii*) szellemét is megszólította és csak utána fogott hozzá a konkrét alkalomhoz kapcsolódó kommunikáció közléséhez (Kyereman 1964: 60). Ehhez kapcsolódóan még a fa kivágása előtt italáldozatot mutattak be a fa szellemének és imádkoztak hozzá, hogy ne dühödjön meg az őt ért sérelem miatt, amit a fa kivágásával okoztak (Nkeita 1966: 192).

▲ 2. kép. Fontomfon királyi dobok Ghána (NGDMA 1984 nyomán)

Szintén a dobnyelv költői stíluseszközei közé tartoztak az élőlények, tárgyak és jelenségek állandósult dobnevei, amelyek a homofóniák miatti félreértések kiküszöbölésének és a könnyű érthetőségnek az esztétikummal párosuló igénye miatt alakulhattak ki. A dobnevek vizsgálata alapján felvetődik annak a lehetősége, hogy a költői érzék párhuzamosan alakulhatott a dobnyelvben és az orális költészetben, vagy éppen fordítva, és a dobnyelv inspirálhatta az orális költészetben ezt a költői beszédmodot (Keszthelyi 1980: 584-585). A dobnevekhez hasonló fogalmazású dicsérők és költői eszközök azonban nemcsak az Egyenlítői Afrika térségében, hanem Dél-Afrikában is elterjedtek, ahol viszont nem találtak dobnyelveket. Ezért ha valóban helytálló a feltételezés, miszerint a dobnyelvek és a szubszaharai Afrika tonális nyelveinek orális hagyományai direkt összefüggésbe hozhatóak egymással, akkor ennek alapján a Niger-kongói nyelvekkel együtt a Dél-Afrikában is megtelepedő bantu nyelvű népcsoportokkal a dobnyelvek is elterjedtek volna, tehát a résdobok dobnyelveit is beleértve a különböző dobnyelvek csak a bantu expanzió utolsó, 9. századi szakasza után alakulhattak ki és terjedhettek el az Egyenlítői Afrika térségében (Brauer-Benke 2018: 140). Amennyiben helyes ez a feltételezés, a dobnyelvek akár ezer éven át is funkcionálhattak üzenetközvetítő szerepkörben az Egyenlítői Afrika térségében. Viszont már az 1970-es évek vizsgálatai alapján kimutatható volt, hogy az elektrotechnikai kommunikáció megjelenésével az üzenetközvetítő dobok jelentősége erősen csökkent és ilyen funkciójú használatuk három generáció alatt gyorsan visszaszorult (Ong 1977: 427-428). Az Egyenlítői Afrika térségén belül Közép-Afrika északi részére, Szudán déli területére, Kamerun és a Kongó-medence jelentős részére jellemző, hogy a résdobokat nem fogalom rendszerű üzenetközvetítésre használják, hanem az emberi beszédhez hasonló, bővebb információs tartalmak megjelenítésére (Carrington 1949: 28). Ami felveti annak a lehetőségét, hogy ezen a kontaktzónának is tekinthető területen találkozott össze egy, az Egyenlítő keleti térségéből (Dél-Amerika, Óceánia, Délkelet-Ázsia)

Szintén a dobnyelv költői stíluseszközei közé tartoztak az élőlények, tárgyak és jelenségek állandósult dobnevei, amelyek a homofóniák miatti félreértések kiküszöbölésének és a könnyű érthetőségnek az esztétikummal párosuló igénye miatt alakulhattak ki.

A dobnevek vizsgálata alapján felvetődik annak a lehetősége, hogy a költői érzék párhuzamosan alakulhatott a dobnyelvben és az orális költészetben, vagy éppen fordítva, és a dobnyelv inspirálhatta az orális költészetben ezt a költői beszédmodot.

érkező, résdobokkal továbbított, fogalom rendszerű kommunikációs forma és egy Nyugat-Afrikára jellemző, membranofon dobokkal az emberi beszédet imitáló kommunikációs forma.

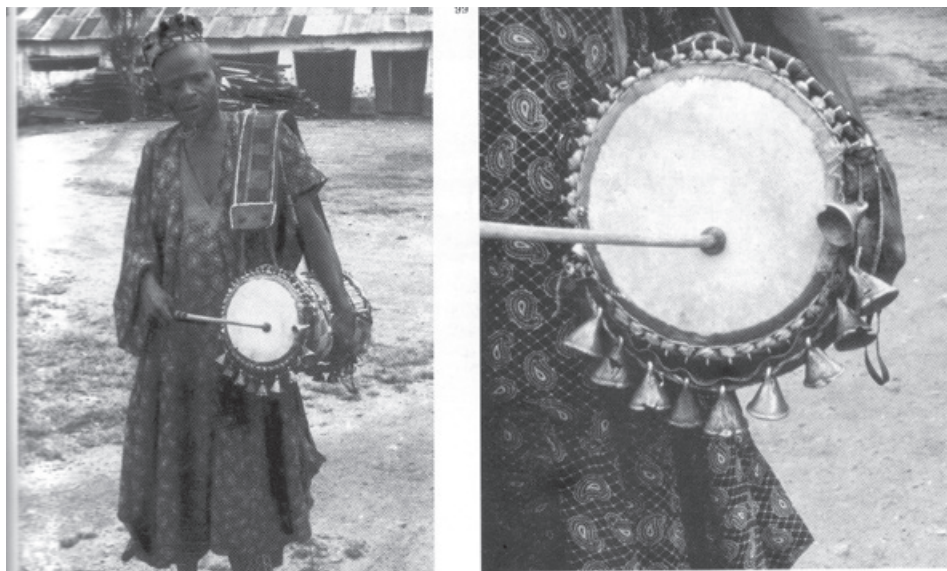
Szintén a beszélő dobok közé sorolható a Ghána, Togó és Benin területén élő *ewe* népcsoport *atsimevu* elnevezésű hordó dobja, amit egy „vudetsi” elnevezésű állvány segítségével, derékszögben megdőntve szólaltatnak meg (Pantaleoni 1972: 53). Az állványra azért volt szükség, mert a dob hossza nem tette lehetővé, hogy függőlegesen felállítva a dobos elérje a membránt. Az *atsimevu* hordódob membránja antilop bőrből készül, amit egy növényi anyagból sodrott kötéllel és fapeckekkel rögzítettek a hangszertesthez. A „tsotsi” elnevezésű fapeckek a helyi „kpaflia” fából készülnek és a megfeszítésükkel, illetve a meglazításukkal a membrán-feszesség finomhangolása is beállítható. Az *atsimevu* beszélő dobot sajátos játéktechnikával szólaltatták meg, mert a jobb kézben tartott ütővel és a balkéz tenyerének, illetve az ujjak kombinációjának változtatgatásával játszottak, attól függően képezve a hangot, hogy a membrán melyik részét üttették meg (Jones 1959: 67). Ezzel a technikával három alaphangot képeztek. A „Ga” alaphangot a membrán közepét megütve a „Gi” hangot a megütött membrán rezgését a bal kéz ujjainak nyomásával képezve, és a „Ki” hangot a „Gi” hang képzéséhez hasonló módon a tenyér és az ujjak megfelelő helyzetű membrán nyomásával, de a „Gi” hangnál magasabb hangot képezve játszottak. A három alaphang kombinációjával nyolc vokális szótagot tudnak képezni, úm. *de, te, ge, tsi, to, ka, dza, és dzi* (Jones 1959: 67). Amennyiben együttesben alkalmazták, az *atsimevu* 'nagyapa' vezető szerepű dobtípus volt, míg a *kagan* 'gyermek' vagy 'öcs' elnevezésű dob az alapritmust játszotta összhangban az idiofon kísérelő hangszerekkel, és a *kidi* az 'anya' dob aktívabb szerepet töltött be zenei válaszokat adott a nagyobb *sogó* 'apa' dobnak (3. kép). A nyugat-afrikai hordódob típusok a rabszolgakereskedelem által kerültek a Karib-térségbe, ahol az európai dobok fémről készült, csavaros membránfeszítési módozatait felhasználva alakították ki a latin-amerikai tánczene jellegzetes *conga* (konga) dobtípusait.

▲ 3. kép. *Atsimevu* beszélő dob együttesben Ghána (Jones 1959 nyomán)

Ami a nyugat-afrikai dobnyelvek eredetét illeti, a téma még korántsem feltárt és a témakörben történő korábbi komparatív munkák nyitva hagyták a kérdést (Carrington 1944: 75). Egy hipotetikus felvetés szerint a dobnyelvek talán összefüggésbe hozhatóak a Kanári-szigetek már kihalt őslakóinak a *guancso* népcsoport fütty-nyelvével, amelynek egyik variánsa napjainkig fennmaradt La Gomera szigetén (Marcuse 1975: 156). A már 1402-ből adatolhatóan ismert, a spanyolok által El Silbo-nak nevezett fütty-nyelv jelentés-megkülönböztető elemei a bizonyos hangmagasságú és hosszúságú füttyök, amelyekben két magánhangzót és négy más-salhangzót különböztetnek meg, több variánsban a hangmagasság és hangerősség váltakozásának megfelelően. A fütty-nyelv pontos eredete sem egyértelmű, de vannak olyan elképzelések, miszerint az Atlasz-hegység néptörzsei hozták magukkal a Kanári-szigetekre a mai Marokkó területéről (Busnel 1976: 9-10). Ezért nem kizárt, hogy a dobnyelv egy hangszereken is előadható, tonalitásra alapuló közlésforma, ami jelen esetben egy dobtípuson van megjelenítve (Herzog 1934: 454). A kultúrakutatások egyértelműen igazolták, hogy az észak-afrikai területekről (és vice versa) nagy számban kerültek át anyagi és kulturális javak a szubszaharai régióba (McCall 2008: 28). Ezért nem kizárt, hogy az emberi beszédet megjelenítő hangszertípus vagy annak az ötlete a Szaharán túlról érkezhetett a nyugat-afrikai régióba.

Szintén a „beszélő dobok” típusába sorolható, a formája után homokóra dobnak nevezett hangszertípus, amelynek az eredete a *soninké* és *manding* nyelvű Ghána vagy Wagadu Birodalom (790-1240) idejére vezethető vissza, ahol a griot (grió) zenészek kasztja használt ilyen hangszereket, amelyek a *hausa* népcsoport által a benini és a nigériai *yoruba* és a ghánai *dogamba* (*dagomba*) népek között is elterjedtek (Charry 2000: 229-234) (4. kép). A nyugat-afrikai száhel- és a savanna-övezetének

▲ 4. kép. Dundun beszélő homokóra dob Nigéria (Kubik 1989 nyomán)

államaiban tevékenykedő griot (grió) zenész kaszt tagjainak az uralkodók vagy nemesemberek szolgálatában a történelmi hagyományok, eredetmondák, uralkodói és más előkelő családi genealógiák megjegyzése és továbbhagyományozása volt a feladata, amit ének- vagy zenekísérettel adtak elő. Egyéb elnevezései a különböző népcsoportoknál: *moor* iggio, *wolof* guewel/géwél, *fulbe* mabo/gawlo, *mandinka* jali, *maninka* és *bamana* jeli, *soninké* geseré/jaaré, *songhay* jeseré, és *hausa* marok'i (Hale 1997: 251). A Néprajzi Múzeum „Afrika Gyűjteménye” (NMA Gy) és a Weltmuseum Wien „Afrika südlich der Sahara” (WWaS) gyűjteménye hangszereinek vizsgálata alapján a membrán feszességét zsinórzattal szabályozható homokóra dobtípus elterjedéséről Észak-² és Nyugat-Afrikából³ vannak adataink. Ez utóbbi régióból Szenegambia⁴, Libéria⁵, Togó⁶, Egyenlítői-Guinea⁷ és Kamerun⁸ területéről. A legnagyobb hangszereket tartalmazó internetes adatbázis a MIMO (Musical Instruments Museums Online) adatai alapján ez még kiegészíthető Ghána és Nigéria területéről származó, zsinórzattal szabályozható homokóra dobtípus adatokkal.⁹

Mivel a zsinórzattal szabályozható membrános homokóradob típusok a Távol-Keleten, Délkelet-Ázsiában és Nyugat-Afrikában egyaránt elterjedtek, már korábban felvetődött annak a lehetősége, hogy a zsinórral szabályozható indiai homokóradob típusok rokoníthatóak a nyugat-afrikai homokóradob típusokkal (Hornbostel 1933: 299-301). A kelet-indiai Nándá és Bhuvanešvara városok szoborábrázolásain már a 6-8. század közötti időszakból ismertek a szabályozható membrános homokóra alakú dobtípusok (Kaufmann 1981: 176-77) (5. kép). Nyugat-Afrikához hasonlóan

▲ 5. kép. Panava homokóra dob 6-7. század India (Kaufman 1981 nyomán)

Észak-Indiában szintén a szakmát generációról generációra öröklő, professzionális énekmondók használják a *dhamu* (*damaru*) szabályozható membrános homokóra alakú dobtípust, amit egyenesen Siva istenségtől származtatnak (Daniélou 1978: 88) (6. kép). A Dél-Indiában, leginkább Kerala tartományban elterjedt szabályozható membrános homokóra alakú dobtípus az *edakka* vagy *idakka* úgyszintén szakrális

▲ 6. kép. Dhamu homokóra dob India (Daniélou 1978 nyomán)

hangszer, amelynek az elnevezése valószínűsíthetően a szanszkrit „dakka”, vagyis a ’hang’ szóra vezethető vissza (7. kép). Mindezen hasonlóságok alapján felvetődött annak hipotézise, hogy valamikor a Kr.e. 2. században kapcsolat volt India és Afrika között és a nyugat-afrikai homokóradobok az ebben az időszakban megjelenő homokóradobok leszármazottai lennének (Marcel-Dubois – Auboyer 1941: 226). Az elmélet alátámasztására szolgálhat, hogy a mai Szudán északi részén található Meroé romjai reliefsjeinek stílusa, illetve indiai elefántok ábrázolása szintén igazolni látszanak a kapcsolat lehetőségét (Arkell 1951: 57).

A membrán feszességét zsinórzattal szabályozható homokóra dobtípus onomatopoeitikus (hangutánzó) elnevezései, szintén diffúz jellegű, interetnikus átvételeket sejtetnek, mint például az *akan* nyelvű népcsoportok körében a *donno*, a *songhay* nyelvűeknél *doodo* (NGDMI 1. 1984: 585), a *manding* (*mande-tan*) nyelvűeknél a *djoungdjoung* (NGDMI 1. 1984: 576) és a *yoruba* nyelvűeknél a *dundun*

7. kép. *Idakka* homokóra dob India (NGDMA 1984 nyomán)

(NGDMI 1. 1984: 635). Ezzel szemben a *hausa* népcsoportnál *kalangu* vagy *kalungu* a hangszertípus elnevezése, míg a *fulbe (fulani)* népcsoportnál *kalanggual* (NGDMI 2. 1984:350). Szenegál, Gambia, Sierra Leone, Libéria és Elefántcsontpart területén kizárólag a *wolof* népcsoport körében elterjedt zsinórzattal szabályozható homokóra dobtípus a *tama*, amit a szomszédos *manding (mande-fu)* nyelvű népcsoportok is átvettek, mint a *ma (mano) tama*, a *dan (gio) dama* és a *kpelle daning* (NGDMI 3. 1984: 506).

A Nigéria délnyugati területén élő *yoruba* népcsoportnál a *dundun* típusú beszélő dobokon belül még hat altípust is megkülönböztetnek, úm. a legnagyobb az *iya-ilu*, ettől kisebb a *kerikeri*, a legkisebb a *kanango* és a közepes *gangan* (Simon 1983: 80-82). Illetve még egy *gudu-gudu* elnevezésű edénydobot is társítanak hozzájuk. A *yoruba* Osun állam Ede uralkodójának (timi) udvari zenészei a *dundun* dobtípus *iya-ilu* 'anya-dob' nevű tagját közérdekű történetek, hivatalos bejelentések és fontos személyeket dicsőítő versek (oriki) eljátszására alkalmazták (Kubik 1989: 98). A *yoruba* vallás spirituális elképzelései alapján az *iya-ilu* beszélő dob elkészítését szertartások előzik meg, mert a dobnak szánt fa kivágása előtt engesztelő áldozatot kell bemutatni, midőn a fa szelleme átköltözik a dob testébe. Mivel a fa szelleme beszél a dobban és ez a szellem viszont a bozóthoz kötődik, engesztelő áldozat hiányában a dob elnémulna (Ademole 1988: 19). Amennyiben az engesztelő áldozat sikeres, a fa szelleme a dob testébe költözik és a dobosok a dobolás által kapcsolatban állnak a fa szellemével. Ebből kifolyólag az *ija-ilu* dobokat rituális tisztelet övezi, mert minden dob egyben oltárnak is tekinthető. Az *ija-ilu* dobok használata napjainkban leginkább az 1920-as években kialakult Jùjú (dzsudzsú) könnyűzenei irányzatban él tovább és a többi, a membrán feszességét zsinórzattal szabályozható homokóra dobtípus is szerepet kapott a különböző nyugat-afrikai könnyűzenei irányzatban, mint a szintén nigériai gyökerű, az 1960-as években kialakult Fuji (fudzsi) és az 1970-es évek elején kialakuló szenegambiai Mbalax.

Összegzésként elmondható, hogy bár korábban az ún. beszélő dobok közös jellemzője eredetileg a kommunikációs funkciójuk volt, napjainkban a kortárs nyugat-afrikai világzenei produkcióiban, illetve az ún. afrobalettek kíséretében alkalmazzák. A történeti adatok áttekintése alapján a különböző népcsoportok vándorlásai és a dobtípusok összehasonlító elemzése arra enged következtetni, hogy valószínűleg az ún. stimulus diffúzió jelenségével magyarázható a beszélő dobok nyugat-afrikai elterjedése és eredetileg valahonnan a Szaharától északra eső területről származhat a hangszertípus alapötlete, amelynek eredete nem kizárt, hogy egy indiai dobtípusra vezethető vissza. Az adatok összevetése a szintén kommunikációs funkciójú résdobokkal arra enged következtetni, hogy amíg a nyugat-afrikai membranofon rendszerű beszélő dobtípusok a beszélt nyelvet képezték le, addig a Kelet- és Közép-Afrikában elterjedt idiofon rendszerű résdobokat eredetileg egy fogalom rendszerű üzenetközvetítésre használhatták és a két rendszer egymásra hatásként terjedhettek el a résdob-használó népcsoportok körében is a beszélt nyelvet imitáló dobnyelvek. Napjainkra a résdoboktól eltérően a beszélő dobtípusok sokkal inkább fennmaradtak, ami annak köszönhető, hogy a nyugat-afrikai régió autentikus

zeneformái könnyűzenei stílussá alakulva nemcsak a régióban élnek tovább, de a nyugati világ zenei rendezvényein és zeneiparában is kedvező fogadtatásra találtak. Ezért hírközlő funkciójukat elveszítve, viszont zenei kíséret szerepkörben nemcsak az eredeti közegükben, de a különböző világzenei fesztiválok egzotikus hangszereként is tovább élnek. Ezen túlmenően a hangszertípus kortárs zenei kultúrában való népszerűsítéséhez nagyban hozzájárult, hogy Bill Kreutzmann, a Grateful Dead dobosa alkalmanként beszélő dobon játszott a zenekar koncertjein. Szimbolikus „afrikai hangszerként” a Marvel képregényen alapuló, 2018-ban bemutatott „Fekete párdúc” című szuperhős mozifilmben is kiemelt szerepet kapott. ☀

Jegyzetek

- 1 Tekintve hogy nagyon sok afrikai hangszer és népcsoport elnevezésnek nincs magyar megfelelője, az afrikai hangszerelevezéseknél a *The New Grove Dictionary of Musical Instruments* terminusai, és az afrikai népcsoportok elnevezéseinél a *The Peoples of Africa. An Ethnohistorical Dictionary* az irányadó.
- 2 NMAGy ltsz: 103462
- 3 NMAGy ltsz: 53.21.15; WWAsS ltsz: 085087; 118836; 127519; 141369;
- 4 WWAsS ltsz: 056976
- 5 NMAGy ltsz: 135372; 135373; 135375;
- 6 WWAsS ltsz: 075501; 075502; 075503; 075504;
- 7 NMAGy ltsz: 25443
- 8 WWAsS ltsz: 122664
- 9 Russel Cotes Art Gallery and Museum, ltsz: RH46; Powel Cotton Museum, ltsz: ETH. JARVIS.16

Felhasznált irodalom

- ADEMOLÉ, Adebite (1988): *The Drum and Its Role in Yoruba Religion*. *Journal of Religion in Africa*, Vol. 18, Fasc. 1, pp. 15-26.
- AKPABOT, Samuel (1975): *The Talking Drums of Nigeria*. *African Music Society Journal* Vol. 5, No. 4, pp. 36-40.
- ALAGOA, Ebiegberi Joe – ANOZIE, F. N. – NZEWUNWA, Nwanna szerk. (1988):
 - *The early history of the Niger Delta*. Hamburg: H. Buske
 - ARKELL, Anthony John (1951): *Meroe and India. Aspects of Archeology in Great Britain and Beyond*. London 32-38.
- BRAUER-BENKE József (2018): *Az afrikai tamtam-ok avagy résdobok története és típusai*.
- *Afrika Tanulmányok* 12:(1-3) pp. 137-156.
- BUSNEL, René-Guy – CLASSE, André (1976): *Whistled Languages*. New York: Springer-Verlag.
- CARRINGTON, John F. (1949): *Talking drums of Africa*. London: Carey Kingsgate Press.
- CHARRY, Eric S. (2000): *Mande Music: Traditional and Modern Music of the Maninka and Mandinka of Western Africa*. Chicago: University of Chicago Press
- CLARKE, Roger T. (1934): *The Drum Language of the Tumba People*. *American Journal of Sociology*. Vol. XL. 34-48.
- DANIÉLOU, Alain (1978): *Südasien. Musikgeschichte in Bildern*, Bd.1.Lfg.4. Leipzig:
 - Deutscher Verlag für Musik Leipzig
- FRIEDLÄNDER, Marianne (1992): *Lehrbuch des Malinke*. Langenscheidt Verlag Enzyklopädie

- HALE, Thomas A. (1997): From the Griot of Roots to the Roots of Griot: A New Look at the Origins of a Controversial African Term for Bard. *Oral Tradition* 12:(2) pp. 249-278
- HERZOG, George (1934): Speech Melody and Primitive Music. *Musical Quarterly* Volume XX, Issue 4, 1 October, pp: 452–466.
- HORNBOSTEL, Erich Moritz von (1933): „Zum Kongreß für arabische Musik - Kairo 1932“, *Zeitschrift für vergleichende Musikwissenschaft* Berlin 1,16-17.
- JONES, Arthur Morris (1964): *Africa and Indonesia. The Evidence of the Xylophone and Other Musical and Cultural Factors.* Leiden: Brill
- KAUFMANN, Walter (1981): *Altindien. Musikgeschichte in Bildern, Bd.2.Lfg.8.* Leipzig: Deutscher Verlag für Musik Leipzig
- KESZTHELYI Tibor (1980): Az afrikai dobnyelv mint a költői közlés eszköze. In: KÓSA László (szerk.), *Népi kultúra-népi társadalom, 11-12: 579-589.* Budapest: Akadémiai Kiadó
- KUBIK, Gerhard (1989): *Westafrika. Musikgeschichte in Bildern, Bd.1.Lfg.11.* Leipzig: Deutscher Verlag für Musik Leipzig
- KYREMATEN, Alex Atta-Yaw (1964): *Panoply of Ghana.* London: Longmans
- MARCEL-DUBOIS, Claudie – AUBOYER, Jeannine (1941): *Les Instruments de musique de l'Inde ancienne.* Paris: Presses universitaires de France
- MARCUSE, Sybil (1975): *A Survey of Musical Instruments.* New York: Harper&Row
- McCALL, Daniel F (2008): *Afrikan weeks.* In: *In Hot Pursuit of Language in Prehistory: Essays in the four fields of anthropology. In honor of Harold Crane Fleming.* John D. Bengtson (ed). John Benjamins Publishing Company, 25–36.
- BENGSTON, John D-FLEMING, Harold Crane (szerk) 25-39. *Amsterdam-Philadelphia*
- NGDMI-The New Grove Dictionary of Musical Instruments (1984): Szerk. SADIE, Stanley I-III. London: Macmillan Publishers Limited
- NKEITA, Joseph Hanson Kwabena (1966): *Ayan: the poetry of the Atumpan dums of the Asantehene.* University of Ghana: Institute of African Studies
- ONG, Walter J. (1977): *African Talking Drums and Oral Noetics.* *New Literary History*, 8/3, 411-429.
- OLSON, James S. (1996): *The Peoples of Africa: An Ethnohistorical Dictionary.* Westport, Connecticut-London: Greenwood
- PANTALEONI, Hewitt (1972): *Three principles of timing in anlo dance drumming.* *African Music Society Journal, Grahamstowne* 5/2.50-63.
- SIMON, Artur (1983): *Musik in Afrika. Mit 20 Beiträgen zur Kenntnis traditioneller afrikanischer Musikkulturen.* Berlin: Museum Für Völkerkunde.

English Abstract

African Talking Drums

An overview of the available historical data regarding the so-called “talking drums” leads to the general conclusion that their most prominent shared feature is their original use for communication. On the grounds of the migrations of various ethnic groups and the comparison of the different types of drums, a likely explanation for the distribution over West Africa of these drums must be sought in the phenomenon of the so-called stimulus diffusion, and the basic idea behind such instruments must originate in the region north of the Sahara; it is also possible that the origin of such instruments can be traced back to an Indian drum type. A comparison of the relevant data with the slitdrums, which also serve for communicative purposes, allows one to conclude that the membranophonic talking drums of West Africa mimicked the sounds of spoken language, while the idiophonic slitdrums of East and Central Africa must have originally been used for a concept-based coding of messages. It is the interaction of the two systems of communication that must have led to the diffusion of drum languages imitating the spoken languages among the ethnic groups using slitdrums. Unlike slitdrums, the various types of talking drums have proven quite resilient. Their survival is due to the tendency of the authentic musical traditions of the West African region to be transformed into popular music styles and thereby perpetuate themselves not only within the region but also at musical events and the music industry of the West, where they find an appreciative audience. Having lost their communicative function and acquired a new role as musical accompaniment, they survive in their natural environment as well as in the role of exotic instruments at various world music festivals.

A szerzőről

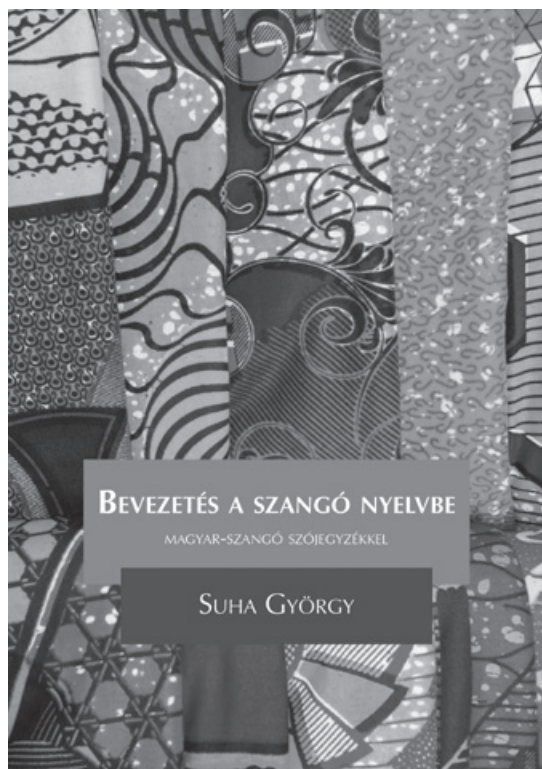
PhD, tudományos munkatárs
MTA BTK Zenatudományi
Intézet

About the Author

PhD, Ethno-organologist
Institute for Musicology,
Research Center for the
Humanities, Hungarian
Academy of Sciences

brauer-benke.jozsef@btk.mta.hu

SUHA GYÖRGY

BEVEZETÉS A SZANGÓ NYELVBE

MAGYAR-SZANGÓ SZÓJEGYZÉKKEL

Ez a rövid áttekintés magyar nyelven először, a szakirodalom bemutatásával, egyfajta nyelvkönyvként, segédkönyvként, szótárként segíti a szangó nyelv, vagy általában az afrikai nyelvek iránt érdeklődőket.

Az elmúlt évtizedben Magyarországon lendületet kapott afrikanisztikai kutatások társadalom- és gazdaságtudományi dimenziói érdemben járultak hozzá a kontinensen zajló folyamatok megértéséhez és a magyar kutatók-oktatók lelkesedése számos, néhány évvel korábban szinte elképzelhetetlen kezdeményezést is útjára indíthatott. Egy ilyen szakmai kísérlet eredményét tartja kezében a Tisztelt Olvasó.

Jelen kiadványunk magyar-szangó szótára hozzávetőlegesen 1100 elemből áll, de a szókészlet összeállításakor igyekeztünk ismeretterjesztő és gyakorlatias szempontokat egyaránt figyelembe venni.

BOJKOTTÁLT MAGHREB, ÉSZAK-AFRIKAI TÉRSÉGI FELLENDÜLÉS – A NYUGAT-SZAHARAI VÁLSÁG MAGYAR SZEMMEL

A. GERGELY ANDRÁS

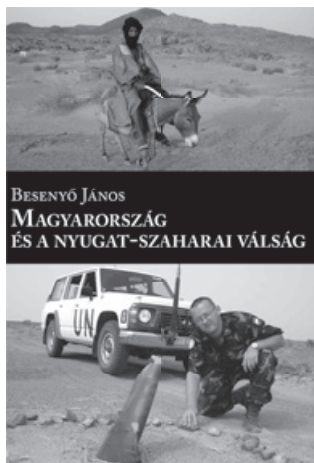
Közös gondolkodás igénye..., térségi biztonság..., Afrika mint múltjelen, amit a jövőbe lesés ürügyén most fölmutat a Szerző, s a politika, gazdaság- és biztonságpolitika aspektusán át vizsgál, együttesen van jelen Besenyő János új kötetében. *A Magyarország és a nyugat-szaharai válság* címen megjelent mű olyan problematikába vezet be, melyben kevesek is keveset járnak, s még kevesebben értenek hozzá, miközben szinte együtt élünk a veszélyeivel, hatásaival, kényszereivel, kínjaival is. A könyvet ajánlójával a Magyar Történelmi Társulat elnöke vezeti be, mosolygós szavakkal, de láthatóan a legcsekélyebb informáltság hiányában – jóllehet abból indul ki (s ez számukra is intő jel kéne legyen!), hogy „Ha a magyar olvasó Afrikáról hall, jobbára egzotikus dolgok jutnak róla eszébe...”, majd fél oldalon keresztül ismerteti „az átlag magyar olvasó leginkább Rejtő Jenő légiós regényeiből” ismert Afrika-képét, hogy azután néhány sorban mintegy ellenpontozza ezel Besenyő kötetének témaköreit, fontosságát. Nagyobb a gond, mivelhogy a gesztus szépecske, ám a kötet a legkevésbé sem szorul rá, hogy elefántokkal, majmokkal és a kultúra egyiptomi bölcsőjével ellenpontozzák. Sem témaköre, sem vállalása szempontjából nem Rejtő Jenő képzelt oázisainak antimilitáris tragikomédiája terén formált tartalma, sem kidolgozottsága okán nem vár az elbűvölődés pátyolgató simogatására. Aki címlapjára pillant, az persze klasszikus toposzokat láthat, csacsiháton evicoló berber, meg a Szerző a becsapódott akna szelídítése közben..., de a tartalomjegyzék láttán másodperc alatt világossá lesz, hogy itt nem kontraszt sem Rejtő, sem „az emberiség bölcsője” – hanem térségtörténeti szakmunkáról van szó. Sejthető tartalmaktól azonban éppen annyival távolabbi nézőpontra, amennyire a nyugat-szaharai konfliktus historikuma, megszállás- és konfliktustörténete, gyarmatosítások és nemzetközi megállapodások békétlen politikái fölmutathatók az adattári áttekintések, kutatások és forráselemzések révén.

Az ajánlás formalitásai tehát nem a kötethez, hanem a befogadás-históriához tartoznak, mégpedig éppen nem történeti aspektusban, hanem visszafogottan naiv fogyasztói szempontból. Az afrikanisztika hazai tudomány- és tudástörténete igen terjedelmes forrásbázisra épül, s még a saharai ismeretanyag is jóval gazdagabb, semhogy Besenyő egyetlen érdeme lenne szorgos gyűjtése és feldolgozó aktivitása.

Messze nem a fogyasztói, hanem ténylegesen a kutatói aspektus tehát, amely, mely a kötetet meghatározza, s ez önmagában is több részre bomlik. Már az előszóból is kiderül a szerző tematikus ismeretgyűjtési szándéka, készletettsége, feladattudata. De erre (sőt ez elé) tolakszik a békeművelti felelős jelenlét empiriája, a feltárási forráselemzés és inspiráció súlyos tömege, majd a feldolgozó és rendszerező feladat, mely Besenyő korábbi munkáiban sem volt kivételes. Itt azonban láthatóvá válik maga a megismerő és értelmező folyamat is, melyben a térség diplomáciai-katonai, megszállási és békefenntartási játszmái a maguk történeti mélységében bomlanak ki az áttekintés során. Mint kutatónak, igen érdekes számomra is a kiküldetésbe, képzésre és feladatvégzésre érkező katona élmény-impressziója a kötet bevezető soraiban, majd a körülmények folyamatszerű ismertetése – netán a „katona mint kutató” impresszióinak e személyes tónusa és intim őszintesége. Ettől persze fél mondatonként ellép, a feladatot nem befolyásolhatja ismeretlenség, szag, homokvihar, városi szemét vagy átláthatatlan horizont – de ez is sikerrel pontosítja a nagy mű, a térség történetjével összefüggő szakirodalmi válogatás és kutatói alaposság mikéntjét.

A Szerző saját előszavában hat részre tagoltan mutatja be a kötet tartalmát. Szakmunka ez, melyben az ismerkedés nem az ókorral kezdődik legriválisabban, hanem a szorongató jelennel, amit indokol is avval: a Nyugat-Szaharával kapcsolatos alapinformációk, földrajzi-éghajlati jellemzők, élővilág, gazdasági élet és a nyersanyagkincsek úgy kerülnek képbe, mint az itt zajló több évtizedes konfliktusnak nemcsak előzményei, körülményei, de okai is (10-14. old.). Erre építi a következő alfejezet népcsoport-leíró és kultúra-jellemző körülmény-együttesét (legkivált a saharáviak társadalmi hátterét, szokásait), de mindezt beillesztve „a terület több ezer éves történelmébe” (18-58. old.), kiemelt hangsúllyal „az európai gyarmatosítók megérkezése utáni, illetve a spanyol uralom alatti időszakokra; a nyugat-szaharai konfliktus előzményeire, annak kirobbanására és történéseire, majd a Világszervezet és az Afrikai Unió által kezdeményezett békéltetési tárgyalásokra, a területen működő ENSZ békeműveltre, valamint az évek óta tartó – eddig eredményt nem hozó – békefolyamatokra” (7. old.).

A kötet második fejezetében invitálást kapunk a messze nem professzionális történetkutatói kérdésfeltevés belátására: „volt-e realitása annak, hogy Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia részeként a fekete kontinensen gyarmatosító hatalommá váljon”? Merthogy „1898-ban, az elvesztett spanyol-amerikai háború után a spanyolok valóban felajánlották megvételre a Rio de Oro területét az Osztrák-Magyar Monarchiának. Bár folytak tárgyalások Spanyolország és az Osztrák-Magyar Monarchia között, különböző okok miatt – részben a magyarok ellenállásán – az üzlet megbukott. A magyarok ugyanis összekapcsolták a Monarchia akkori flottafejlesztését az esetleges gyarmatosítási törekvésekkel, és nem voltak hajlandók a megállapodást aláírni” (7-8. old.). Itt enged rálátást a spanyolok és a Monarchia eltérő érdekcsoportjainak és további nemzetpolitikai csoportosulásoknak a mai Nyugat-Szaharát megszerezni próbáló küzdelmeire meg kudarcára, hogy azután a harmadik fejezetben olyan magyarokkal foglalkozzon, akik a Spanyol Idegenlégió

Besenyő János

Magyarország és a nyugat-szaharai válság

Monarchia Kiadó – Óbudai Egyetem,
Biztonságtudományi Doktori iskola,
Afrika Kutató Központ 2020.

állományában szolgáltak, ez ugyanis „hatékony eszköz volt Spanyolország afrikai gyarmatainak megvédelmezésében. A francia idegenlégióhoz hasonlóan az állomány egy része ide is külföldről érkezett. Több forrás is jelzi, ha nem is nagy számban, de magyarok is szolgáltak a szervezetben. A történészek és más kutatók által is ismert tény, hogy az 1900-as évek elejétől több magyar katona – sokan közülük rangjuk megtartásával – hosszabb-rövidebb időre még a spanyol hadsereg egységeiben, köztük a Légióban is alkalmazást nyertek. Sok magyar szolgált tehát az afrikai területeken, és közülük jó páran megfordultak Nyugat-Szaharában is. Arról viszont már kevesebben tudnak, hogy a II. világháború után a Magyarországról elmenekült katonák által létrehozott Magyar Harcosok Bajtársi Közössége igen jó kapcsolatot ápolt a Franco tábornok által vezetett Spanyolországgal, így a hadsereg és a titkosszolgálat különböző szervezeteivel is. Ennek következtében pedig 1953 és 1958 között az MHBK megszervezte, hogy magyar tiszteket alkalmazzanak, illetve képezzenek tovább a Légióban. Az 1956-os forradalom után is több magyar menekült került az elit egységbe, közülük többen harcoltak a csak kevesek által ismert Ifni háborúban, majd az 1970-es években Nyugat-Szaharában is” (8. old.).

A negyedik fejezettől (60-246. oldalak) további levéltári szemlét kapunk a magyar szempontból kiemelt fontosságú térségi érdekek, külügyi érdekcélok, a térségi konfliktusban érintett Marokkó és Algéria magyar diplomatákkal folyó alkuival, akik hol „az Algériával való szorosabb együttműködésre törekedtek, illetve bizonyos feltételek teljesülése esetén a Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság magyar elismerését is támogatták volna, míg a 'marokkói csoport' inkább a Marokkói Királysággal meglévő kapcsolatokat szerette volna fejleszteni, ezért nem tartották reálisnak a SZADK független államként történő elismerését. Az is látható, hogy a szoros szovjet ellenőrzés alatt álló magyar külügyi szolgálat egyáltalán nem tevékenykedhetett szabadon, ezért a magyar külügyi politikát formálóknak a szovjet érdekeket is messzemenőig figyelembe kellett venni”. Az ide csoportosított külügyi-hírszerzői jelentések, olykor dezinformációs anyagok is elérhetők hazai

adatbázisokban vagy a Szaharávi Nemzeti Archívumban is, de – mint erre az ötödik fejezet nyugat-szaharai ENSZ művelési területének magyar rendőri résztvevői is tanúk lehettek – a magyar jelenlét még az ENSZ nyugat-szaharai békeműveletében is fontossá válhatott, így nem érdektelenek a fejezet kiemelt részei „az Azonosítási (a népszavazást előkészítő) Iroda tevékenységéről, valamint a MINURSO rendőri kontingenséről, annak működéséről, felépítéséről” (8. old.), melyek révén részben nyomon követhető a világpolitikai változások hatása és az érintettekkel készült interjúk kiterjesztése a részkérdések belátására is.

Besenyő nem lektúrszerző, nem saharai fűzfapoéta vagy sóhordó beduin, hanem katona, akinek koncentrált kutatómunkája nemcsak a katonai tudománytörténetben nem túl gyakori „nemzetközi műveletek” tárgykörében válhat fontossá, de a primer hadászati műveletek ismerettörténetének is részévé válik majdan. A hatodik fejezet nem véletlenül fókuszál „a MINURSO katonai kontingensének felépítését, szerkezetét, az ott szolgáló békefenntartók tevékenységét” ismertető tárgykörre, melyben a harminc éves intézmény szembenálló felek közötti egyensúlyozásban, táborok fenntartásában, aknamentesítésben és további békeművelési szerepkörben részt vevő katonák konkrét interjúk és kérdőíves megfaggatásával segíti elő a tényleges szembesülést azzal a kérdéskörrel: „hogyan vált egyre veszélyesebbé a korábbi békefenntartó művelet az észak-afrikai régióban szabadon tevékenykedő iszlamista terrorcsoportok miatt”, s talán megérthetővé válik, „hogyan kapcsolódik Magyarország Nyugat-Szaharához, és az is kiderül, hogy miért szükséges, hogy magyar katonák szolgáljanak az ottani békeműveletben. A kötet nemcsak a magyar vonatkozása miatt érdekes, hanem azért is, mivel 2018-ban a nemzetközi közösség nyomást gyakorolt a szembenálló felekre, hogy kezdjenek egymással tárgyalásokat, így reális esély teremődött arra, hogy a világ utolsó gyarmati státuszban lévő területének a sorsa is rendeződjön. Így lehetőség nyílhat arra, hogy a nyugat-szaharai kérdés megoldatlansága miatt bojkottált Maghreb Unió is működőképessé váljon, ez pedig az észak-afrikai térség fellendülését hozhatja magával” (9. old.).

Az Ajánló méltó sorai csupán körvonalazzák, hogy „nem könnyű munkára vállalkozott” a Szerző – amit azután a 346 oldal szöveg és több mint száz oldalas érdemi melléklet tanúsít. Szó eshetne itt arról, hol „hasznosulhat” egy ilyen kötet igazán... A hétköznapi könyvpiacon talán kevéssé, a katonai képzésben már inkább, a nemzetközi politika gyakorlatához messzi tanúságtétel, a biztonság- és védelem-tudományok határterületein több eséllyel is. Az Afrika Tanulmányok számára a térség relatíve ismeretlen mivolta, a helyi kultúráknak és jelentős észak-afrikai államok kapcsolattörténetének legújabbkori kérdései táján mindenképpen, s emellett az éppen lendületes fejlődésnek indult magyar-afrikai partnerségek területén szükségképpen. A mellékelt fotóanyag mintegy egytizede illusztrál egzotikumokkal, java többsége (s így a térkép-mellékletek is) a katonai, rendészeti, biztonsági, „művelési területi” specifikumok területén súlyba vehető. Ezek együttese azonban a térségi kapcsolati kultúrák intézménytörténetének és kölcsönhatás-történetének praktikus kézikönyvévé teszi, beleértve a szerzői Én megjelenésének tanúságát és hitelességét is.

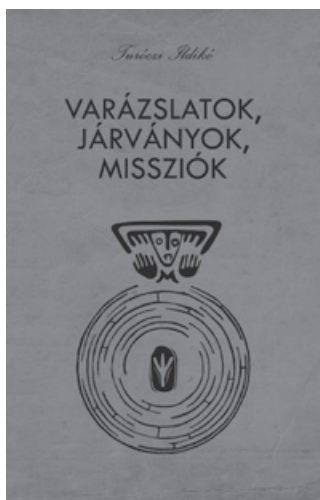
MISSZIÓK A VARÁZSLAT, JÁRVÁNY, SEGÍTSÉGNYÚJTÁS BŰVKÖRÉBEN

A. GERGELY ANDRÁS

Rendes, klasszikus „poényilkos” megoldás, egy kényelmes-nyugalmas olvasmány záró tanulságaiból, szinte önelszámoló mivoltából kiragadott példával illusztrálni, miről is vall az előző százötven oldal... Turóczy Ildikó *Varázslatok, járványok, miszsiók* című könyvét mégsem botránnyos innen kezdeni, s lám a címet is variáltam a tartalom ismeretében. Az Olvasó mellesleg helyre fogja tudni tenni a „sorrendet”, ha hozzáférközik a kötethez, efelől nem aggódom.

A Szerző a kötetéről megjelenése után maga nyilatkozza: *„Nekem akkor és ott egyértelművé vált, hogy a világnak ez és az ehhez hasonló megszámlálhatatlanul sok helye talán soha többet nem lesz koleramentes. Ezek a helyeken soha nem lesz tiszta ivóvízhálózat, sem szennyvízcsatorna, hogy az itt élők, szokásaikkal és hagyományaikkal együtt, tulajdonképpen terhet jelentenek saját országuknak, a globalizálódó hatalomnak, a pénzéhes világnak, és nincs az a lelemény, ami átlépne az öröklött érdek-ellentétet, ami a centralizált hatalmat a járvány-sújtotthoz közelítené. Megértettem azt is, hogy ilyen értelemben fertőző és járványos lehet nem csupán a kolera, de a pánik, a rém- vagy álhir, de még a gonoszság is, és mind lel önigazolást, okot és magyarázatot is. Nyilvánvalóvá vált az is, hogy a társadalmi, oktatási, egészségügyi, gazdasági, turisztikai szempontból leszakadt vidék infrastrukturális fejlesztésének esélye nulla, és vajmi esélye csak akkor lehet, ha gazdasági-kereskedelmi értéke van...”*

Mondhatni felhangoló...! Az Afrikát csöppet sem ismerő olvasónak valóságos rémkép, szinte mindennek igazolása, amit a messzi világokról elképzelünk, félünk, gyanakvoan elutasítunk... A kiadói „ajánlás”, a kötet hátlapja ugyanakkor nem fenyeget többel, mint izgalmas és szituatív utazással: *„Az Afrikát célzó segítség/segítség etikai, erkölcsi dimenziói az Afrika-kutatás, ezen belül pedig az orvosi antropológia és a szociológia, a tényfeltáró újságírás érdekes és figyelmet érdemlő fejezeteit is jelentik. Jelen kötet a terepmunkáim, önkéntes humanitárius misszióim során szerzett tapasztalatok, benyomások, kétélyek és gondolatok gyűjteménye. A klímaváltozás, a globális felmelegedés, a növekvő turisztikai, humanitárius és gazdaságpolitikai érdeklődés kedvez a kórokozók terjedésének is, ezért rövid járványtani sétára is invitálok az olvasót”*.

Turóczi Ildikó

Varázslatok, járványok, missziók

Publikon Kiadó, Pécs, 2019

S bár e meghívást kiegészíti ama hálákkal, melyeket kollégáinak, áldozatos munkájukkal a helyzeteken javítani próbálóknak, sőt saját válságpillanatait levelek és üzenetek révén segítő sokmindenkinek szán, végülis könyve nem áraszt el a kameruni vagy szudáni hagyományos szórakoztató zene kalandos szirupjával, de nem is rendít meg pusztán azzal a drámai látérettel, hogy betegek, védtelenek, háború vagy világnagy fertőzések által megvert emberek körképét adja. Még azt sem igényli, vagy várja el, hogy mocsanjon bennünk a segíthetnék, a „támogató” ösztön, a jóvátévő szándék, a sorscsapások „átvállalásának” legalább minimális gesztusa. Egyszerűen csak naplóformán, olykor szituatíván, máskor aprólékos orvostudományi beavatással kísért leírások révén elbeszél, mintegy „konzíliumra” hív akut problematikák kapcsán, vagy „szakcsoport-megbeszélésre” invitál egy ismeretlen és hatalmas földrészre, ahol éppenséggel betegek is vannak, s látszólag egészségesek is... Emberkönyv. Afrikai emberkönyv, benne jóval és drámaival, sorscsapással és váltólással, segítő emberekkel és segítő jószándékra is képtelen haszonlesőkkel, szépekkel és gonoszakkal, ügyeskedőkkel és túlvállalókkal, ahogyan az egy európai, női, orvosi, morális nézetből még egyáltalán felelősen megfogalmazható. Rendre csak drámai szituációkat sorol, máskor kénytelen lakonikusan tragikus lenni, helyenként murisan próbál kérdezni és válaszolni is saját dilemmáira, másutt csupán leíró, megnevező, ismeretközlő. De ami lényegesebb: nem kápráztatni akar, még csak nem is érzelmi-megszánási húrokat zengetni, hanem „pusztán” vagy legalább gondolkodtatni, mérlegelni, egymásra és önmagunkra figyélssel másokat is megajándékozni. És ez fontos. Mert enélkül még segíteni, megérteni, elfogadni sem lehet. S nemcsak Másokat nem, önmagunkat sem. Hát így. S akinek ez kevés, talán próbálja ki, milyen az: afrikaiul létezni. Ott, ilyen világokban, ilyen korokban, ilyen klímában, ilyen hagyományok között. És ilyen „megváltásokkal”, „civilizálá-

**Emberkönyv. Afrikai emberkönyv, benne jóval és drámai-
val, sorscsapással és váltó-
lázsal, segítő emberekkel és
segítő jószándékra is képtelen
haszonlesőkkel, szépekkel és
gonoszakkal, ügyeskedőkkel
és túlvállalókkal, ahogyan az
egy európai, női, orvosi, mo-
rális nézetből még egyáltalán
felelősen megfogalmazható.**

sokkal”, „fejlesztésekkel” – azaz messziről jött jótéteményekkel, melyek társulnak helyi és ismeretlen kiszolgáltatottsággal, elosztanak mérhetetlen mennyiségű esélytelenséget, s megajándékozzák a még élőket a nemléttel. A lét és nemlét kontrasztja Kamerunban vagy Dél-Szudánban nem a lét minősége-milyensége, hanem a más-ként lét valamely formája... – s ehhez, vagy ennek kicsiny esélyeihez járul hozzá tiszta tapasztalati élménnyel a Szerző.

„Azon a vidéken alig egy hete jelent meg a kolera, és a betegek száma ijesztően szaporodott. A járvány érintette a szomszédos települések törzseit és az erre vándorló nomádnépeket is. A tábornak rövid idő alatt híre ment. Félig alélt betegeket, gyerekeket és felnőtteket hoztak számár háttára erősített fémvázak, vastag műanyagszáלבól font ágyakon, távolról érkező alakok vánszorogtak a mindent elnyelő latyakban. Regisztráltunk, kórlapot vezettünk, az egymástól különböző törzsi nyelvek értéséhez tolmácsot kerestünk; a prognózis jórészt a hasmenés és hányás okozta kiszáradás mértékétől és szövödményeitől függött. Naponta szembesültünk a halállal, de figyelni rá nem volt sem időnk, sem lelkünk, sem energiánk; most, miközben ezeket a sorokat írom, vézna csecsemők, alélt gyerekek, szoptató anyák arcai bukkannak fel előttem, mint a járvány szörnyű valósága. Az elküldött székletmintákra soha nem kaptunk választ, és ha klinikailag cáfolhatatlan is volt a kolera diagnózisa, ennek soha nem lett bakteriológiai bizonyítéka. A világnak azon az alig jegyzett helyén Szudán hivatalos statisztikái szerint akkor nem a kolera pusztított, csak egy vizes hasmenéses betegség, és az is csak szűk hónapig...” – s ha lehet aktualizáltabb az Afrika Tanulmányok megjelenése, mint a vírus-vész fél évében, akkor talán „innen visszanezve” sokszorosan is igazát látjuk Turóczi Ildikónak, amikor nemigen bízik a fertőzések valamikor is sikeres csökkentésében, a tiszta ivóvíz elérhetőségének lehetséges jövőjében, a szokások egyhamari felszámolásában, a globalizálódó hata-

lomnak, a pénzéhes világnak kiszolgáltatottság tervszerű csökkentésében, a helyi és térségi öröklétű érdekellentétek felszámolásában, a centralizált hatalmat a járvány-sújtott térséghez való viszonyában megértésre serkentő eredményes késztetésekben.

Turóczi a Publikon kiadónál megjelent *Változó idők Kamerunban* után a *Boszorkányok, sámánok, varázslók* kötetével járta be alaposabban az orvosi közreműködése révén elindított változások hatását, ezek nyomonkísérésével, mintegy a tereptapasztalatok szemléletté edződése révén, s újabb terepmunka, jelenlét, orvosi próbatétel árán. Nem maradhatott kérdés, mennyire „tanult bele” egy afrikai királyság viszonyrendszerébe, tanulta ki az eszközök nélküli sikeres orvoslás modern eljárásainak alkalmazását a fertőzések, kórok, örökölt nyavalyák kezelésében – és a natív, helyi, bennszülött orvosvállalkozók, „füves emberek” megismerésében, az irántuk megnyilvánuló hagyományos helyi bizalom óvatos feltérképezésében, a tárgyakhoz, képzetekhez, varázslatokhoz kapcsolódó vonzódások „intézményes” háritásában. A hagyományosan függő alapkapcsolat és a tradíciókövető orvoslás minden beteget a kiszolgáltatottság területére taszít, amikor a bennszülött füvesember funkciójáról van szó, s ezzel ellentétben a szolgáltatás és a szolgálat áll a klinikai diagnosztika oldalán, mélyen az euro-amerikai orvostechnikába ágyazva. E kettősség, s rajta kívül az életvitel és a létmód egyéb momentumai eltérő értékrendbe illeszkednek mind a betegek, mind az orvoslás funkciójáról másképp gondolkodók törekvéseiben. Ám a segélyezés reményt keltő programja a hivatalos medicina oldalán is csak az érdekek (eszközhasználati elterjedés, alkalmazott gyógymódok intézményesítése, külső kontroll befolyása, előírások protokollok kivitelezése, felelősség-háritás, gyógyszerészeti világprogramok kelletlen kiszolgálása, ellentmondások nélküli megfelelés a hálózati érdekeknek, stb.) és felelősség-háritások szétterjedésében ad prioritást az önkéntes orvoslásnak, s ennyiben olykor ártalmasabb is, mint a natív megoldások. A szudáni esetben, ahol a fertőzések volumene már azért nem lehet sokkal drámaibb, mert egyenesen polgárháborús pusztítás söpri el a lakosság egy részét... – ma már a misszionárius orvos számára sem „terep”, hanem valóságos temetkezési vállalkozás. Ez pedig már sem járványkezeléssel, sem varázslással nem befolyásolható, s még kevésbé lehet „a Fehér Gyógyító” morálisan és mentálisan még vállalható missziója.

Turóczi keményen és esélykeresően szembenéz ezzel, ahogyan az esetek, reménytelenségek, halálok, pusztulásra ítélt társadalmi világok kilátás-hiányával is szembenézett. De ma már talán missziója sem lehet őszintébb, ha mindezt látja, tudja, elszenvedti, s még mindig hisz benne. Mert ez már valami másik varázslat lenne, s eredendően nem erre képezték, a helyiek nem ekként becsülik, a társadalmi és politikai-gazdasági változások pedig jószerével inkább csak elsöprik, ahelyett hogy respektálnák. Ennek leírása pedig egy új misszió, melyet a Szerző nemes és aprólékos beavatottsággal teljesít is. Kötete ezért nem lehet „felhangolt”, de lehet sokak számára felelősségre ébresztő, feladattudatra és belátásra készítő. S különösen azok számára lehet-lett fontossá ez, akikért vállalta, amit vállalni tudott. Érdemes volt hát vállalnia és megírnia... ☀

MÁSSÁG, GYŐZTESSÉG, FUNDAMENTUMOK

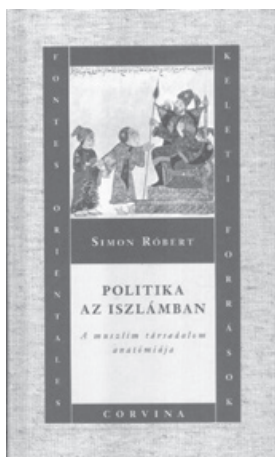
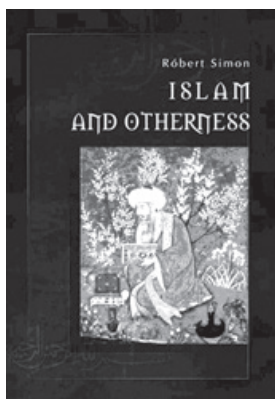
SIMON RÓBERT MUNKÁI FELŐL

A. GERGELY ANDRÁS

Afrika „ürügén” talán nem méltányos a közel-keleti világot megidézni néhány kötetnyi könyvvel. Ám éppen az Afrika Tanulmányok jelzi az utóbbi időkből horizontot szélesítő tartalmával, hogy miképp a valóságban is, úgy a térképen és a mindennapi életben is folytonosan jelen van a Kelet, Kína, az USA vagy akár Izrael, még annyira Európa is a fekete földrész hétköznapjaiban. Az alábbi munkák nem „afrikanisztikaiak” a szó szigorú értelmében, s pontosan úgy nem azok, ahogyan nem lehet Indonéziáról beszélni az Iszlám nélkül, vagy nem lehet nyugat-afrikai históriát lapozgatni a zsidóság hatásának egyértelműsége nélkül. S miképp a Nyugat sem volt (talán soha még a történetében) afrikai hatások nélkül, Afrika java részén régtől ott lakozik az iszlám intézménye. Alább nem ezekről szólunk, hanem a források, a hatások gyökerei, az akár magyar kutatók által is afrikai helyszíneken kutatott iszlám jelenlét eredendő forrásvidékei felé tett kirándulásra invitáljuk az Olvasót.

Előképtől befogadásig s tovább

Bár mennyi orgánum kellő vehemenciával feltételeznék, hogy valamely tudományos (mondhatnók pszicho-diplomáciai) érvelésmód részévé válhat olykor a szaktudományok temérdek ágazata, főképp olyasmi, ami a kortárs iszlamisztika tárgykörében a Korán keletkezésének, az arab történetírás jelentőségének, a perzsa vagy mekkai kereskedelemnek, szakrális „kommunikációnak”, a spanyol arab világ eseménytörténetéhez is tartozó Ibn Khaldún-i történetfelfogás jelentőségének elfogadtatásában szerepet kap, de az alábbi szerzői mű nagyban eltér ettől. Simon Róbert (avagy az 1939-ben Párizsban született orientalista professzorként Róbert Simon néven gyakran ismertebb) szerző munkássága a nyolcvanadik életévben is alkotó szellemiséggel társul, az 1967-es első jelentősebb könyve (*Az iszlám keletkezése*) után seregnyi mű, teljes Korán-fordítás, orientalisztikai és klasszika-filológiai oeuvre jellemzi, ezért 1991 óta MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa, az irodalomtudomány doktora talán mégsem az „iszlám fenyegetés” ügynöke. Csupán e barbarizáló felfogással szemben is okkal kinyilatkoztatathatjuk, hogy Simon egyik legjelesebbje az európai iszlamisztika tudásterületének, s elődei közt jeles tanárai (Czeglédy Károly, Fekete Lajos, Hahn István, Harmatta János, Moravcsik Gyula) nyomdokain haladva Goldziher Ignác, Ibn Khaldún, Mani és a manicheizmus, a perzsa költészet, mek-

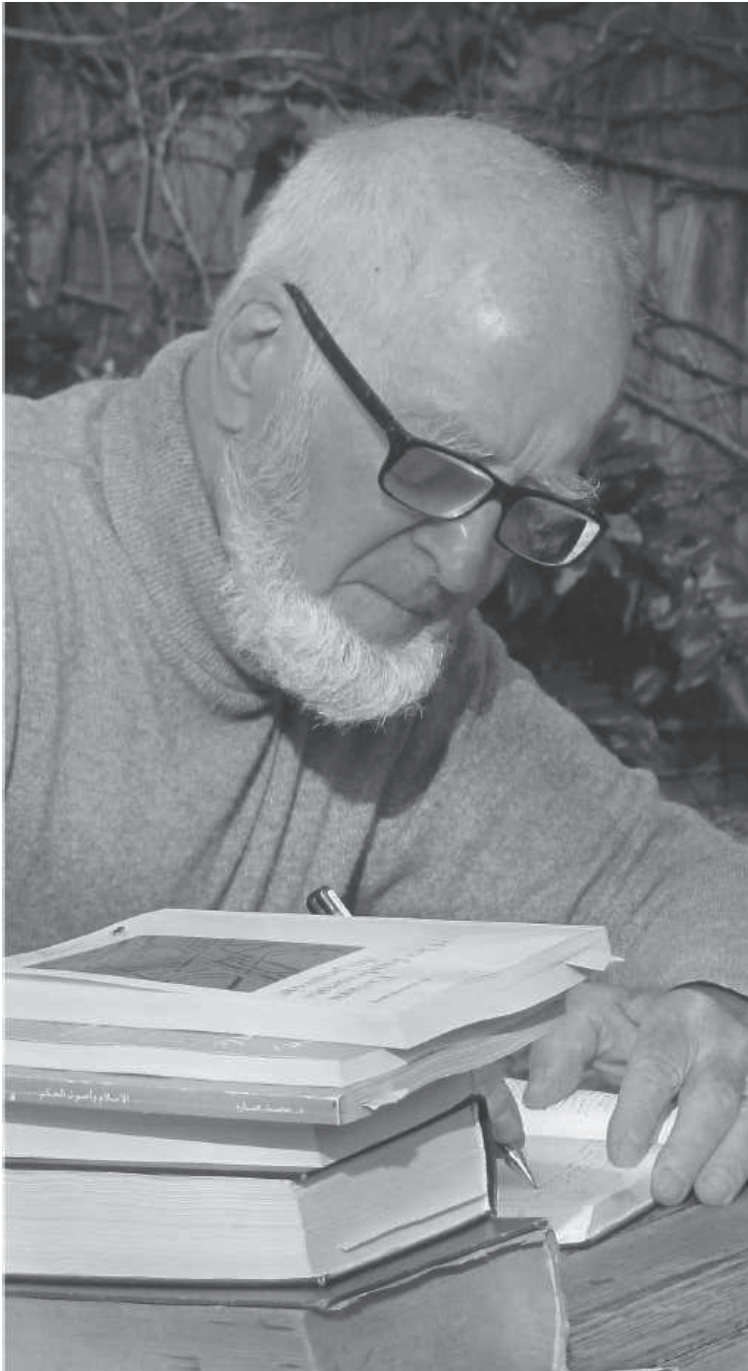
kai kereskedelem, más kultúrák érdekelték. Jóllehet, a klasszikus iszlamisztika forrásközlései, klasszikus közel-keleti költészet fordítása és értelmezése területén mintegy „élveteg” tücsöktudományokkal foglalkozott, az utóbbi évtized tematikai válogatásába már beletartozik a történelemtudomány és birodalmiság (*Ibn Khaldún. History and science and the patrimonial empire*. Bp., 2002) nemcsak kultúrfilozófiai, hanem kultúrantropológiai aspektusainak elemzése is (*Politika az iszlámban. A muszlim társadalom anatómiája*. Corvina, Bp. 2016).

Mindezek révén egy narratív interjúban akár meglepő válaszokat is kaphatunk Simon Róbert orientalistától a fundamentalizmus, az iszlám önmagát megformáló és integráló társadalmairól, a puhányabb politeizmussal szembeni, Mohamed próféta munkássága révén nyitottá és kulturális együttélés terén több etnikum harmonikusabb tudásrendszerét is megformáló erővé válás lényegéről. A még 2003-ban megjelent *Islam and Otherness. Selected Essays* (Savaria Books on Politics, Culture and Society. Szombathely, Savaria University Press, 2003. 395 oldal) kötetből az is kiderül, hogy a történeti iszlám kivételesen pozitív viszonyt ápolt a „mással”, melyhez leginkább a későbbi és elhúzódó válságok elmélyülése idején lezajlott változások, válságok vezették, így a kötet tizenhat írásában azt is igyekszik bemutatni, hogy a mai iszlám fundamentalizmushoz hasonlóan az iszlám világának „centrumáról” és „perifériáiról” is válaszokat kell keresnünk, ha valóban érteni akarjuk. Tanulmányaiban „a római kortól kezdve villant fel egy-egy fejezetet az arabok, illetve az iszlám és más népek, kultúrák közötti találkozásokról”, így az Akbarról és Dará Shukúbról szóló írásokban, továbbá a fikció világában lejátszódó találkozásokat is bemutatva, az Omajjádák évszázada (661–750) után egyetemes vallássá lett iszlám belső és kapcsolati világait, végül egy Szindbád utazásait bemutató tanulmányt, melyekben roppant mennyiségű forrás feltárása és szakavatott szövegek közlés mersze válik jellegadóvá. Simon úgy véli: az „iszlámnak egy időben – bizonyos szintig – jellemzője volt a nyitottság: ez megfigyelhető abban, hogy voltaképpen – addig az áttért nem arab muszlimok másodrendű alattvalók voltak. Másrészt az addigi történelem legnagyobb birodalmában számos etnikum és kultúra élt együtt... A mai fundamen-

talista gondolkodás, és még inkább az iszlamisták megértéséhez viszont még egy lépéssel tovább kell mennünk. Tudvalévően a háborúknak három mozgatórugójuk lehet: a clausewitzi elgondolás szerint a háború a politika meghosszabbítása más eszközökkel, és arra szolgál, hogy a harcoló felek politikai vagy gazdasági előnyöket szerezzenek. A másik az, amikor addig elnyomott népek el akarják ismertetni magukat, például a függetlenségre vágyó gyarmatok...” – de napjainkban „különös fontosságra tett szert az iszlám torzítás nélküli megismerése, hiszen a keresztes hadjáratoktól kezdve Európa számára (a maga képének a kialakítása végett) a negatív pólust jelentette, s ezen az utóbbi két évszázad keletkutatásának pozitív erőfeszítései sem változtattak sokat”. Ugyanakkor tanulmányaiban nemcsak az iszlám sajtószerepét igyekszik feltárni, hanem alapos filológiai apparátussal bizonyítani szeretné az iszlám nyitottságát, készségét arra, hogy más vallásokkal és kultúrákkal megtalálja a közös nevezőt, a megértés esélyét. Ehhez fogalmazza meg a Mohamed fellépésével modellszerűen elérkező konfliktust is, aki a három monotheista vallás, a judaizmus, a kereszténység és az iszlám lényegi azonosságát hirdette, de éppen az ő révén érthetjük meg „a klasszikus iszlám csodálatos szintézisét, amelyben lényeges szerepet játszott az antik és későantik tudományok és filozófia lenyűgöző recepciója”.

Európából keletre, onnan visszanezve

A történeti konfliktusok és válságképek nem csupán önmagukban való érdekességüket s mai eseménysorokra átsugárzó hatásokat értelmező megközelítése messze nem lehetséges sem az iszlám önértelmezés, sem a környezetében lehetséges belátások – sőt tudományos feltárások – igényes áttekintése nélkül. Talán ezért is nyert teret Simon munkásságában a fordítások vállalása, egyetemi szöveggyűjtemények kiadása, kiadói munka, textológiai és nyelvi felkészültség folyamatos gyarapítása, melyek egynéhány színfoltja már helyet kap (az ISIS könyvek sorozatában, Szombathelyen megjelent) *Orientalista Kelet-Közép-Európában* kötetben (1996), s a kutató elődök nyomában az elemző életművek gazdag forráskészletének újraalapozása által (*A Korán világa, Bevezetés a történelembé, Goldziher Ignác munkássága és tanításaira* reflektáló esettanulmányok, *Perzsa költők antológiája, Iszlám kulturális lexikon*, stb.), s emellett a harmóniakon túli problematikák belátása és fölfejtésükre elszánt életmű-időszakának valamelyes összegződése is több tucat szakmai tanulmány, konferencia-előadás, értelmező beszéd révén nyer funkciót. Valójában ezt a publikus és mégis szakmai publicisztikai jelenlétet kevesen gyakorolják érdemben, ha sokan vannak is az akut iszlamológusok. Simon Róbert elképesztő mennyiségű nyelvtudása, míves publikációja, szinte kínos precizitása nemcsak arra elegendő, hogy a hazai kutatói páston, akadémiai intézményesség talaján helyét lelje, hanem hasonló várja a Keleten is, miképpen a nyugati szaktudomány sem formálhat kételyt elsősorú szaktekintély mivoltáról. Ehhez épp a maga keleti érdeklődése és nyugati tudományosságban is elismertetett szakmai felkészültsége biztosítja, hogy az orientalisztika neves szakemberei között legyen – sőt mindez abban is tükröződik, ahogyan a 75. születésnapjára készült üdvözlő kötetben személye nemcsak tárgya, de forrása is a néhány ezer éves kultúratörténet egynemely antik tudásértelmezésének.

▲ *Monika Simon-Pesthy (ed.) (2014): Fontes. Studies presented to Róbert Simon on the occasion of his 75th birthday. Budapest, Corvina.*

Forrás, forráskutatás, értelmezési kör

Talán éppen ekként is kezelhető az a másik kötet, melynek egyként „főszereplője” és címezte is Simon Róbert, s amely éppen a fentiekben érintett számos területtel kapcsolódik személyéhez. A jelzett mű Pesthy-Simon Monika szerkesztésében megjelent *FONTES. Studies Presented to Róbert Simon on the Occasion of his 75th Birthday* (Corvina, Budapest, 2014., 228 oldal), ahol már a kötet cím is két nyelvű, de a könyv négy nyelven tartalmazza a köszöntő tanulmányokat, melyek nem baráti üdvözlések csupán, hanem mély szaktudományi munkák, a bevezető-előszót nem számítva tizenkét írás. Az előszóban (*Preface*) Kúnos László (József Attila-díjas műfordító, szerkesztő, egyetemi tanár, a kiadó igazgatója) angolul idézi fel Simon Róberttel közös egyetemista korszakuk (1972) s nyelvészeti-orientalisztikai tanulmányaik idején kötelező szakirodalmat, valamint a keletkutatásban vagy középkori lingvisztikában is meghatározó Kúnos Ignác hatását, ebben a turkológiai vagy nyelvi-folklorisztikai érdeklődés műfordítói és orientalista pályájuk során meghatározó szerepét, továbbá azután Simon pályaképében is jelen maradt tudománytörténeti lenyomatokat, fordítások, szövegközlések, lexikonok, tanulmányok „fontjait” (7-8. old.). Hiszen az Iszlám, a Korán világa, a mekkai kereskedelem, az arab történetírás klasszikusai, a hindu legendairódalom, a szíriai Intelmek könyve, a dzsinnek meséi, a manicheus vallás forrásai, korai zsidó sátánképek, Goldziher Ignác, Ibn-Khaldún történetírása, az egyiptomi népmesék, a perzsa elbeszélések, a görög és latin próza klasszikusai, Plinius Minor levelei, a zsidóság története, a volgai bolgárok vagy a mazdaizmus, India csudái, vagy épp az iszlám fundamentalizmus és az Al-Qaida mind olyféle tudások, igézetek, víziók, tovatűnő látomások az egynapéló kultúrák sírvilágában, hogy maga az „egynapéló” ember az istenek végtelen életéhez képest a pillanathoz hasonlóan lehet csak jelen história útvesztőiben, ha nem olyan alapokon építkezik, mint Simon.

Indításnak talán ennyi is elegendő volna, de a tisztelgő kötet további írásai (csupán galopp-tempóban jelezve is) roppant sokfelé vezetnek. Rögtön ezután röviden, de megnyílik a tematikus horizont: Hasznos Andrea (*A Case of Imprisonment?*, 9-14. old.) a nyugat-thébai előkelőségek leleteire bukkanó Kákosy László-féle úttörő kutatás szövegtartalmaira koncentrálnál közlés- és fordítás-dilemmák kérdéseivel. Ezt Horváth Judit és Nagy M. Árpád a budapesti Szépművészeti Múzeumban látható Pegazus-relief jelképhordozó mivoltának és megjelenítési módjainak szentelt írással (*La capture de Pégase*, 15-28. old.), majd Jakab Attila az antik rabszolgaság és a tudás, illetőleg a zsidó felvilágosodási törekvések epehezosi recepcióját, Jeromos és

Pál felvilágosító hatásainak korakeresztény befogadási szertartásait tárgyalja, főképp kortárs teóriák és szakkérdések alapján (*Onéisme: un esclavage à affranchir?* 29-48. old.). Ezután Jany János a perzsa zoroasztrizmus egy rituális iskolapéldáját hozza vallásfilozófiai körvonalával és rituális/jogi nyelvezeti örökségével, az újkori Irán szászánida jogszokásainak és jogantropológiai aspektusainak korabeli egyházgyakorlatával és iskoláival kibővítve (*Anthropology, Law and Ritual Horror in Sasanian Jurisprudence*, 49-63. old.), Kósa Gábor erre a Sötétség Erőinek, az Ember teremtésének, poklának, démonainak és japán kozmológiai megjelenítésének arculataival válaszol, érzékletes-talányos illusztrációkkal (*Imprisoned Evil Forces in the Textual and Visual Remains of Manicheism*, 64-87. old.). Ugyancsak ide simulóan Kőszeghy Miklós használja kreatív serkentésként Simon Róbert Ibn-Khaldún-forrásjegyzékét ahhoz, hogy egyiptomi közegbe kalauzoljon egy Manahat melletti lelet értelmezési mezőit szemlélve, továbbá pre-kánaánita, jeruzsálemi, palesztin és későbbi régészeti forrásfeltárási-nyelvi textusokba is elágaztatva (*Ich habe ein Haus gebaut...* 88-105. old.).

Aki már idáig eljut a kötetben, mintegy többlet-ajándéknak tekintheti azt a lingvisztikai interpretációt, melyet Kővér András testes írása kínál *Szent Ephrem Exodus-kommentárjainak* fordítási kérdéseivel, amivel a szír kereszténység szinkretikus hatásainak exegetikai és hermeneutikai felhangjai irányába közelít (106-133. old.). Hasonlatosan a megjelenítés időben későbbi változatával mutatkozik Kriza Ágnes is, aki a régi orosz, bizánci és középkori teológiai szövegek ikonológiai és forrásmentő megoldásaira koncentrálni valamiféle spirituális megállapodottság és pillanatnyi csend-hatás liturgikus változatait szemlélve (*Slavonic Translation of Greek Iconophile Texts: the Problem of Reception of Byzantine Theology in Medieval Rus*, 134-143. old.). Utána tér- és időbeli párhuzamokat lelünk a szerkesztő Pesthy Monika írásában, aki barbárságok és civilizációk között keresi a mártíromság és emberi szentségek releváns mivoltának klasszikus hőstípusok által formált alakjait, mégpedig a szentség őtestamentumi, görög, korai judaisztikai történet-interpretációi között, de a veszélyek és kísértések, devóciók és uralombirtoklás, Jézus halála és az önkéntes mártírúm ellentmondásai vidékén is egyensúlyokat keresve Izrael, Görögország és Róma örökségében (*Isaac, Iphigeneia and Ignatius: Martyrdom as Human Sacrifice*, 144-168. old.). Lévén az ókortudomány is, az orientalisztika is valahol az „alanyi filozófia” aspektusából építkezik, Sümegi István írása itt az irodalom és filozófiai örökség jegyében tárgyalja Ottlik Géza *Buda-regényének* „ingovány”-metaforáját, nem mellesleg fókuszába véve a világ nyelvét, igazolhatatlan szubjektív mivoltának tónusait, „a hallgatás szövetét” megidéző látható és láthatatlan jelenségek értelemadási megoldásait keresgélve a regény lapjain, térben „Sehonnától” az egzisztencialista manifesztumon át az ember mélyén lakozó ingoványok nyelvi sokszínűségéig és oksági történéseiig (*Ingovány*, 169-185. old.). Az irodalmi kánonok felé tett szakrális kitérő is lehet serkentő az olvasók számára, erre példa Tatár György tanulmánya, mely a zsidó középkori kabbala „látszólag érthetetlen célállomások felé

baktató rabbikra” lel, mikor a kereszténység Újszövetség-olvasatában a Biblia Hebraicát fedi fel, a Tóra szövegkorpuszának „európai szemmel áttekinthetetlen” és önkényes szövegértelmezési mezőit láttatja számunkra (*Kerubok tánca. Megjegyzések a kabbala alapkönyvéhez, a Zohárhoz*, 186-198. old.). S a mindenség másik felén megszólaló Rabbi Elázár éneke az emberi zsoltárok nappali fölzengésével idézi fel mindazt, amit éjszaka zengtek odafenn...: „A világnak ugyanis két fele van. A szöveg ládáját őrző angyalok azonban közösek” – írja záró szavaiban. Szinte ezt folytatja Tóth Péter kötetvégi írása, aki a passió-szöveg dogmatikai és exegetikai elemzésében a szakralitás élményét kereső középkori kultúra olvasatait lapozgatja domonkos, ferences textusok és a Münchener Kódex alapján (*The Vision of Christ in the Garden of Gethsemane*, 199-223. old.), majd mintegy az üdvözlő könyv fináléját záró ponton Simon Róbert válogatott bibliográfiája teljesíti ki a Festschriftet négy oldalnyi közlésmutatóval.

Sok ez így? Súlyos, telistele üzenettel és meglátnivalóval...? Igen, tán a filológiai és történelmi felelősség, a respektus és munkaszorgalom együttese mint az antik teljesség tükré jól jelzi e reflexiók révén is, mire jut, aki a nyolcvanig halad, gyűjt, közöl, érlel, tanít, elemez, fordít, gyarapít mindvégig. Hisz sem az égi zsoltárok kiterjedése, sem az emberi megértés állapotrajza nem csupán az évszámokhoz vagy terekhez kötött, hanem inkább talán ahhoz, ahogyan a kulturális örökség személyre szólóan is intim hagyatéka kötelezi a kutatót a végenincs tudás keresésére, melynek érdemi képviselője Simon Róbert. Kötetei, s a tiszteletére szóló forrásmunkák is azt a forrástiszteletet, az értelmezési kör időközön és tereken átívelő megjelenésmódját tükrözik, amit az iszlám és a Mások részbeni ismeretével közös kincsként lehet megőrizni. ☀

Hisz sem az égi zsoltárok kiterjedése, sem az emberi megértés állapotrajza nem csupán az évszámokhoz vagy terekhez kötött, hanem inkább talán ahhoz, ahogyan a kulturális örökség személyre szólóan is intim hagyatéka kötelezi a kutatót a végenincs tudás keresésére, melynek érdemi képviselője Simon Róbert. Kötetei, s a tiszteletére szóló forrásmunkák is azt a forrástiszteletet, az értelmezési kör időközön és tereken átívelő megjelenésmódját tükrözik, amit az iszlám és a Mások részbeni ismeretével közös kincsként lehet megőrizni.

Tarrósy István – Glied Viktor – Vörös Zoltán (szerk.)

Migráció a 21. században

Napjainkban a migráció okozta társadalmi, gazdasági és politikai hatások kezelése jelenti az egyik legnagyobb kihívást az államok számára, legyen szó aggasztó mértékű el- és kivándorlásról, vagy a migránsokat befogadó országban időről-időre fellobbanó, együttéléstről szóló vitákról. Az ENSZ jelentése szerint jelenleg több mint 240 millió embert érint a migráció, érthető tehát, hogy a kérdéssel foglalkozni kell.

A kötet szerzői hatalmas – a migráció számtalan aspektusát érintő – ismeretanyagot összegezték fejezeteikben, kiemelve a manapság leginkább érdeklődésre számot tartó problémákat és dilemmákat.

A könyv első részének tanulmányai részletesen tárgyalják a migráció alapfogalmait, biztonságpolitikai, jogi és emberi jogi aspektusait, aktuális tendenciáit, valamint hatásait. A második rész Földünk különböző régióinak migrációs mintáit, illetve jellemzőit veszi számba, külön figyelmet szentelve Ázsia, Afrika, Dél- és Észak-Amerika, valamint az Európai Unió térségének, de természetesen helyet kap benne Magyarország helyzetértékelése is.

A kötetet ajánljuk mindazon olvasó számára, aki mélyebben szeretné megismerni és megérteni a migrációt kiváltó tényezőket, a vándorlás folyamatát és a bevándorlás okozta következményeket.

MESEKATALÓGUSTÓL AFRIKAI SZIKLAKÉPEKIG S ISZLÁM DZSINNEKIG AZ ÚJ ETHNOLOGIA-KÖTET A KULTÚRA-PIACON

A. GERGELY ANDRÁS

Ethnológiai olvasat, afrikanisztikai fókusz

Sokak szerint, s köztük írók, szerzők, értelmezők, hasbeszélők, sőt olvasók szerint is: komolytalan műfaj, mert illetlenül rövid a recenzióé. Azt hihetik: mindent átfogó rajzolatot készít, mindenkit érdeklő témakörben, bárki által érthető nyelven és könnyedén átvehető üzenetként.

Pedig ez bizony sokszor épp ellenkezőképpen van. Mert hol inkább ismertet, hol csupán ismerkedik, néha elnagyolva áttekint, jobbra csak felszínesen lapoz. De mégis, mit tehetne, hisz jobbra „rövidet” kérnek, fülszöveget várnak, vagy tán azt se, még a cím is elég lenne sokszor, a többi csak fecsegés... Persze, zúzósaabb a kérdés: egyáltalán kinek szánható most (épp ezért, vagy ennek ellenére) illő rövidséggel tálalt áttekintő szöveg, mely illetlennél illetlenebb egypercesbe illeszthető. Nem reklám, nem hozsanna, nem lekezelés, nem harsány méltatás. Közlés csupán, röviden és célirányosan – minden továbbit a Lelkes Olvasó kies érdeklődésére bízva...

Folyóirat (ha formára tán évkönyv is, egybeszerkesztve a négy szám, 646 oldalon) reflexiója egy folyóiratban – másfél perces egypercesben... ennyi a merészkedésem most. A cím: *Ethnologia. Multidiszciplináris szaktudományi folyóirat – elektronikus könyv*. Mundus Novus kiadó, 2016. Ha úgy tetszik, rovatai vannak, de ha tanulmánykötet formát képzelsz, annak is megfelel. Kortárs és tisztelgő a szám, *Bodrogi Tibor emlékére*, kinek ez okból három írása is benne van a művészetetológia problémáiról, az őstársadalmak művészetéről, meg a törzsi művészet kutatásának körvonalairól. Ehhez csatlakozik a főszerkesztő Biernaczky Szilárd, Hoppál Mihály és Voigt Vilmos – a hajdani kollégák – Bodrogi elemző felfogására fókuszált áttekintése. Voigt amúgy a magyar és indonéz képmotívum-párhuzamokról egy roppant alapos tanulmányt is közöl itt, Simon Róbert a „ne ölj!” tízparancsolati tiltás körül tájékozódik, Pesthy Mónika a vértanúság és emberáldozat szakrális-történeti vidékén jár, Hoppál Mihály az erősz és kultúra rendeződéseit tekinti át elmélet, erotika, obszcenitás, gyakorlat, szex és pornó mérföldkövei között. Ethnológia és régészet határvonalain jár Zboray András, egy egyiptomi sziklaművészeti lelőhelyen, ugyanitt Benkő Mihály és Erdélyi István a szárgátkai kultúra és a hunok kapcsolattörténetéből citál.

Ez elméleti írásokat etnológiai táji tagoltsággal követi *Ázsia* (darhat sámánaszszony Birtalan Ágnestől, a tejút fiainak uráli mitológiája Hoppáltól, egy török szúfi közösség vallásos dalai Sipos Jánostól, meg egy török népdalgyűjtés Csáki Éva kezéből), majd *Amerika* (Éder Xavér Ferenc és a missziók térképei, a vikingek mint tengeri nomádok, egy inuit nyomtatott őskiadvány, hajózások forrásai, tupi indián embrevés híradásai a 16. századból), továbbá *Afrika* (a Sona dicsérő énekköltészet Biernaczky kedvenc témaköréből, Szilasi Ildikó a kongói pendék ünnepéről, Turóczi Ildikó kameruni orvosi láttelepeivel), s végül valamiféle interdiszciplináris vagy tudásköztes barangolás (a Közép-Afrikai Köztársaságban Besenyő János révén és az afrikai migráció akut kérdéseibe vezető L. Rédei Mártától). Az 540. oldaltól mintegy száz oldalon könyvismertetések, szemle-rovat következik 1994 és 2014 közötti megrostált szakirodalmi anyagból. Kézenfekvő kérdés lehet: mivégre e hosszú időtáv...? De az etnológia jelenkori kérdései mindig is a múltakból fakadnak, s nincs jelene sem, ha az nem fedezi föl önnön múltját is...

Ha ennyi tartalom-körvonal tán még sok is volna a folyóirat-formátumú kötetből, melynek már éppen nyomdába készül következő opusza, ez tán épp annyi „olvasat” volt, mint egy weboldalon átfutni a tartalomjegyzéket. De hogy egypercesem méltóképp kitöltsem (a maradék fél percből) csupán egy utalással: a sok-sok megszűnő, behaló, elhanyagolt, kiszáradó és betiltásra éppcsak anyagi eszközökkel ítélt olyan orgánunk van, mely szakmai ölelésben és évkönyvnyi mennyiségben kínál eligazodást, szaktájékozódást, visszatekintést, tudáshorizontokat, téma-bibliográfiákat, folklór és etnográfia, kulturális antropológia és etnológia közötti társas tudást. Az Ethnologia talán ilyen lesz, ha az elektronikusra formált adatbázis (Afrika Tudástár), folklorisztika és társadalomnéprajzi kutatás közös területeiről képes lesz kitartóan hírt hozni, tudások és tudásvágyók közötti találkozás felületévé válni.

A másfélperces egyperc letelt, abba hagyom. Talán megeshet, hogy valakit/valakiket véletlenül elér, s továbblapozásra késztet mindez... Akkor meg már a recenzens is elérte, ami feladata lehet. „Mindig túlbeszélni” és képletvélbe toladó hirdetéssé változni egyformán kellemetlen. A közlés-végi három pont viszont lehet a továbbgondolás kísértése is...

Nem kevés, de nem is régészeti időben mért (mintegy másfél) éve írtam a Periszkópon egy sajátos „műfajkísérletről”, mely mostanában egyre sűrűbben eluralkodni látszik a forráshiányos (vagyis önköltséges, önkéntes, magunk erejéből megvalósított) folyóirat-kiadási horizonton: egy kötetformán vaskossá sikeredett, négy számot átölölő új opusz, mely *Ethnologia* névre hallgat, s benne néprajztudományi, etnológiai, folklorisztikai, kultúrákutatói munkák halmozódnak egymásra.¹ Ez azért is érdemi eredmény lehet, mert a szerkesztésben és tudományos tanácsadói háttérben megkerülhetetlenül jelen lévő Voigt Vilmos saját értékelő előszavában is kiemeli (*Köszönet és bizalom a folytatásban*): amikor kezdődött, csak a remény volt a folytatásra, de most, hogy a kötetformára sikeredett évkönyv 2017–2018-as számai egybeszerkesztve 745 oldalon napvilágra kerültek, immár bizonyossá is lett: van igény, s kell legyen orgánus is, ahol mindez a tudomány piacára jöhet. A kötet: *Ethnologia. Multidiszciplináris szaktudományi folyóirat – elektronikus könyv* akkora és oly tartalomszínes, hogy bármit kiemelni belőle megokolt sértés a többi ellen...² De kell, mégis fontos, mert egyúttal ünnepel is a mű... Az előző kötet *Bodrogi Tibor emlékére* ajánlott összeállítás volt, ebben pedig most *Róheim Géza* 125. évfordulójára, *Biernaczky János* születése 100. évfordulójára, és *Hoppál Mihály* születése 75. évfordulójára készült a szerzőkörüli és tematikus hangolódás is. Vannak angyalok, dzsinnek, kincsek, Róheim Géza csuvas mesetípus-katalógusa, afrikai sziklaképek feltárása Biernaczky Jánostól, a Hszüing-Nuk régészeti kutatása Mongóliában, nagyszentmiklósi aranykincs, török népek vallási dalai és népdalai, mongol lóvágás szertartása, hagyományos kereskedelem Fekete-Afrikában, Torday Emil tárgyi gyűjteménye és katalógusai, interdiszciplináris kitekintések, emberi evolúció, társas világok és környezeti együtthatások, névvarázs és etnológiai pszichoanalitikai nézőpontok, antro-po-specifikus látásmódok és tapasztalatok – egyszóval angyalok és dzsinnek, meg minden, ami a kitért ablakú és kapujú etnológián keresztül beömlik a társas tudás szakterületeire, az össze-diszciplinálódik itt.

Olykor, még ismertető-írás közben is rá-rákap a képzeletem a vélt és valódi olvasóra..., mennyire tűnhet valamely zúzós tücsöktudománynak olykor mindaz, amiről választékos lelkesedéssel próbálok tudósítani. De mindig belátom, megvan a korlátja a szakérdeklődésnek s a köznapi tájékozódásnak, tudományterületeknek és kölcsönhatásoknak is. Ezek között, s olykor mögött igyekszem járkalni rendszerint..., ne kelljen lábjegyzetbe is lábjegyzetet illeszteni a magyarázatok kedvéért. Itt most megteszik ezt a szerkesztők (részben az ünnepeltek is a maguk szövegeivel), ám Voigt Vilmos és Verebélyi Kincső mellett Biernaczky Szilárd is Róheimről, szintén (autodidakta) afrikanista édesapjáról, az Afrika-kutató *Frobenius-kommentárok* szerzőjéről, a hazai afrikai szájhagyomány-kutatásról, Jack Goody-ról és Jan Vansináról, de még egyéb, hosszú sort alkotó témakörökről értekeznek. A főszerkesztő Hoppál Mihály kiadós áttekintést komponál az *International Society for Shamanistic Research* (ISSR) intézményéről és Diószegi Vilmos örökségéről, az 1991 és 2015 közötti időszakról. Az *Általános áttekintések és elméleti írások* fejezet tartalmazza még David Henige *Szájhagyomány és kronológia* tanulmányát, valamint Simon Róbert *Angyalok és dzsinnek az iszlámban* dolgozatát, melyeket a *Róheim Géza, az*

etnológia pszichoanalitikai irányzatának megteremtője fejezet követ (többek között Verebélyi Kincső Róheim Géza, a kincskereső és Voigt Vilmos *Az ismeretlenül maradt úttörő mesetípus jegyzék* cikkével, melyeket még hét írás kísér, egyebek mellett Róheimtől, József Attilára tett hatásáról és afrikai tematikájáról).

Egy vonásnyi lélegzetvétel..., új témakör, más tudástartomány és módszertan, *Etnológia és régészet* tematikus körrel: afrikai sziklaképek feltárása és stílus-kérdései (Biernaczky János tollából), *A nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratai és a történelem* Erdélyi Istvántól, s ugyancsak tőle (Benkő Mihály szerzőtársával közösen) *A Hsziumg-Nuk régészeti kutatása Mongóliában*. Itt egy kézenfekvő átkötés: *Ázsia* témaköre jön sorra új fejezetben (Sipos János, Csáki Éva, Bán Kornélia írással), melyeket azután az etnológia bevett nagytársági kulturális földrajza szerinti újabb világok követnek: *Amerikáról* Voigt Vilmos, *Afrikáról* az ismert kutatók: Sárkány Mihály, Biernaczky Szilárd, Szilasi Ildikó Hermina, Tesfay Sába tanulmányai sorjáznak, *Interdiszciplináris kitekintések* blokkban *az emberi evolúcióról* Surányi Dezső, *Pászka Imre újabb kötete kapcsán* én is közreadtam elemző áttekintést, s még erre következnek az *Ismertetések* rovat cikkei (540-658. oldal) témérdek szakmai részkérdésről, monográfiáról, folyóirat-cikkről, tanulmánykötetről szóló közlésekkel, tizenegy szerző tollából, végül a folyóirat-kötet *Tudománytörténet / viták / információk / a nemzetközi tudomány hírei* blokkal ér véget hét írás vegyes anyagával, melyek persze a legtöbb „szokványos” folyóirat végén ott leskelnek, mint futball-hírek a napilapok utsó oldalán...

E nyolc fejezet (igen, bizony, talán) távol van az erdélyi szótól, távol a mindennapi tudomány-fogyasztók bevett ízlésétől, de még a szakfolyóiratok alapvető tematikáitól is. Akkor mégis, minek az ismertető róluk, ily kutyafuttában, szinte a több oldalas tartalomjegyzéket kiváltó szerepkörben...?! Igazi a kérdés, de a válasz, bármily erőtlen is, ennél célzottabb. Kell, nemcsak a humán- és társadalomtudományok szemlélő kölcsönösége egymással karöltve, de a rokon területek harmóniája is: a kolozsvári néprajz, a vásárhelyi kommunikáció-szak, a bölcsészeti-filológiai tudástartományok megannyi ágazata (nyelvészettől történettudományig, pszichológiától kultúratörténetig, humánökológiától vallástudományig egy seregnyi szakismeret) vesz ilyenkor példát, mintát, tematikai képletet, forrásjegyzéket, képanyagot, bibliográfiai kínálatot, tudástechnikát és módszertani inspirációt is, melyet máshonnan nehéz átvenni, hisz nem kerül elébünk. Kell ez, kell a kölcsönhatás, kell a válasz, s a látenszen elérhető ágazatok között ott rejlik a kisebbségkutatás, a távoli földrészek népmismeretének rejtőzködő forrásanyaga, a társas tudások megannyi más eszközkészlete is. Végző soron meg azért, mert egyszerűen érdekes, izgalmas, inspiráló, tudást edző, partnerséget serkentő, jövőendő együttműködésekre készítető, sőt minden tudományosság számára is szerzői partnerviszonyt forszírozó mindez.

S ha már a mindenségek, afrikai hősmesék, dicsérő költészet, szakrális jelképtárak öröksége: a magyarországi afrikakutatási törekvések történetéből kiemelten jelent meg ugyanott és ugyanabban a sorozatban Biernaczky Szilárd: **AFRIKA MAGYARORSZÁGON – MAGYAROK AFRIKÁRÓL** tudománytörténeti vázlatok – I. kötet, amit több partner-intézmény és támogató tudományos háttér révén

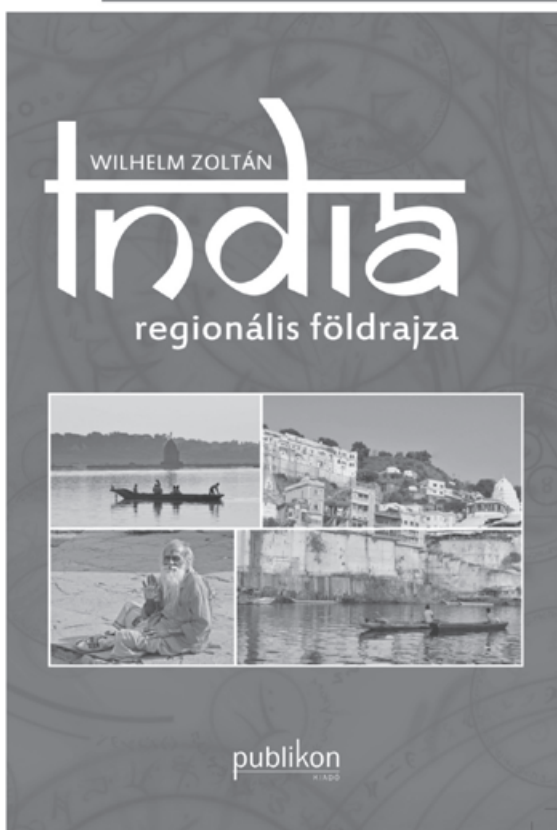
kiadott a Mundus Novus Könyvek, Érd – 2017., 550 oldalon, valamint épp e pillanatban jelenik meg a Francia Intézet segítségével *Szilamaka és Pullori (fulani eposz)* elmondta Boubacar Tinguidji, lejegyezte, fordította és bevezette Christiane Seydou magyarra fordította a francia változatból: Biernaczký János†, Kun Tibor és Biernaczký Szilárd, szerkesztette, bevezette és utószó: Biernaczký Szilárd, 240 oldal is. Ezekből is következik, látva látható, hogy ha van a pécsi Afrikakutató Központ aktuális nemzetközi kapcsolat-hálózat és gazdaság-diplomácia kutatása, az Afrika Tanulmányok kiadása mellett igazán markánsan fölzárkózó intézmény, melynek érdeklődési irányában Afrika áll, az éppen a Mundus kiadó, s háta megett a Magyar Afrika Tudástár mint elektronikus könyvtár,³ ahol (aktuális adat szerint) 3224 szöveg vált elérhetővé az Afrika-tematika széles büvköréből, forrásaiból, elemzéseiből, klasszikusaiból, reflexiókból.

Ez pedig már nemcsak mesekatalógus, hanem meta-katalógus inkább, s igaz, kevésbé a sziklaképek pompás árnyalataiban, de a tudások szivárványos sokféleségének mesés gazdagságával kényeztető módon. Jó pedig csak akkor és addig lesz, amíg ennek, ilyesminek értékét becsét látjuk, hasznát élvezzük, gyarapítását és elismerését sürgetjük. ☀

Jegyzetek

- 1 lásd az előzmény-kezdeményt: <https://sites.google.com/view/peri-mikro-szqp/2018167-186/ethnologia-foly%C3%B3irat%C3%B3tet>
- 2 Mundus Novus kiadó, felelős szerkesztő Biernaczký Szilárd, Budapest, 2019, 745 oldal
- 3 <http://afrikatudastar.hu/HU/magyar-afrika-tudas-tar>

Wilhelm Zoltán

India regionális földrajza

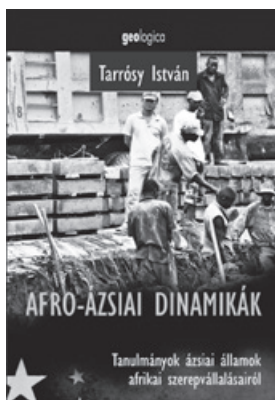
Teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a világ társadalmi szempontból legváltozatosabb – és így az egyik legérdekesebb – állama India. Lakosságának etnikai, nyelvi, vallási, illetve kaszttagolódása olyan heterogenitást eredményez, melyre más országban aligha találunk példát. Mindez együtt jár a hatalmas állam természetföldrajzi adottságaiban meglévő különbségekkel is: a Föld legmagasabb hegységének csúcsaitól a tengerparti síkságokig, a trópusi sivatagtól az esőerdőkig juthatunk el Indián belül. Ez a rendkívüli sokszínűség természetes módon eredményez komoly belső különbségeket. Ezt fejezi ki az a szlogen, amely a hivatalos köröknek és az utca emberének is hitvallása: „unity in diversity”, vagyis egység a különbözőségben. Ez az alapja annak a toleranciának, amely hidat jelent a különböző, de együtt élő kultúrák között. És ez a bölcs türelem vezetett el az 1990-es évek eleji gazdasági rendszerváltozáshoz, amely a világ egyik leggyorsabban bővülő gazdaságává tette Indiát.

AFRO-ÁZSIAI KAPCSOLATOK ÉS A 21. SZÁZAD GEOPOLITIKAI REALITÁSA

OLTEAN SÁNDOR

A szerző afro-ázsiai dinamikákról írt könyvében a nemzetközi rendszeren belül az afrikai politikai-gazdasági-társadalmi háromszög megértéséhez nyújt segítséget az olvasók számára, Ázsia egyes országaival meglévő és a kontinensközi viszonyok ismertetésén keresztül. Az előzetesen kiválasztott közönségét főként a kutatók, az oktatók és a felsőoktatási hallgatók jelentik. A nyolc fejezetet felölelő szakkönyv maradéktalanul eléri az előzetes célkitűzését, azáltal, hogy egy koherens és komplex képet ad az afro-ázsiai kereskedelmi, gazdasági és politikai kapcsolatokról, beágyazva azt a 21. század nemzetközi és geopolitikai realitásába, valamint a többpólusú világrendszerrel alkotott elképzelésekbe. A mű alapkérdését úgy is meg lehetne fogalmazni, hogy a felemelkedő Ázsia – és azon belül leginkább Dél-, és Dél-Kelet-Ázsia – a nyilvánvalóan geostratégiai fontosságot jelentő nyersanyagok kiaknázása mellett szolgálhat-e tanulságokkal Földünk második legnagyobb kontinense és annak lakói számára. A fejlődési modelljük afrikai adaptálása meghozhatja-e az Afrikával foglalkozó szakirodalomban sokszor említett önerőre támaszkodó organikus növekedést, amely valóban a remény és lehetőségek kontinensévé teheti a bipoláris vetélkedés elmúltával az elhagyott földrészként jellemzett Afrikát. A könyv idősíkját tekintve a 90-es éveket követő posztbipoláris nemzetközi rendszerre és az abban végbemenő dinamikus változásokra koncentrál, a történeti visszatekintéseket sem mellőzve – azon esetekben amikor azok kellő magyarázó erővel bírnak. Tarrósy István az afrikanisztika kutatójaként kinyilvánítottan újító, együttérzően elemző szemlélettel közelíti meg Afrikára, és főként a Szubszaharai Afrikára koncentráló vizsgálatát. Kutatói alázatát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a vizsgált térségekben, Afrika és Ázsia egyes országaiban is számos terepmunkán vett részt, kiszakadva a hagyományos karosszék-tudós vizsgálati perspektívájából, gyakorlati tapasztalatokkal és szakértőkkel készített interjúkkal bővített ismeretanyagot kínálva ezáltal az ilyen jellegű tájékozottságra vágyóknak.

Az *első fejezetben* bevezetésként a globális rendszer fizikájáról kaphatunk képet, olyan elméleti szaktudományi megalapozással aláhúzva az érvrendszert, mint a burtoni világtársadalom koncepció, a wallersteini világrendszer-elmélet vagy éppen a Nye-féle okos erő koncepciója. A szerző a fokozódó globalizációt szemléltetve ismerteti a Dél-Dél együttműködés új dinamikájának sajátosságait. Ebben a kontextusban maradva leírja, hogy annak ellenére, hogy az állam szerepe

Tarrósy István

Afro-ázsiai dinamikák

Tanulmányok ázsiai államok afrikai szerepvállalásairól

Publikon Kiadó, Pécs, 2016

megmarad, a globális hatalmi dinamikák jelentős változáson esnek át, többek között a multinacionális vállalatok és a nem állami szereplők súlyának növekedése miatt. Rávilágít a mélyülő egyenlőtlenségekre és a hálózati társadalom térnyerésére is. Ismerteti Hans Morgenthau realizmusának sajátosságait, Francis Fukuyama civilizációk összecsapására vonatkozó elképzeléseit, illetve a Zbigniew Brzezinski nagy sakktablájával kapcsolatos kritikai észrevételeket. Kína alternatív erőcentrum szerepének sajátosságait is elénk tárva, szembehelyezi a pekingi konszenzust a washingtoni konszenzussal az afrikai terepre mozgatva azt. Leírja, hogy Kína, mint újrafelemelkedő hatalom térségbeli szerepe a mainstream kutatási témák közé tartozik. Megfogalmazza, hogy a pekingi ajánlat a bretton-woodszi intézményrendszerrel szembeni hatékony és életképesnek ígérkező alternatív világkép lehet. Láttatja, hogy Kína mellett szinte mindegyik feltörekvő hatalom figyel Afrikára, arra a kontinensre, amelyen a világ legtöbb szegény országa található. A jelenséget a következőképpen foglalja össze: „...kétség sem férhet hozzá, hogy egy újfajta lendület érkezik a nemzetközi rendszer félperifériáinak feltörekvő országaiból.” (49. oldal). Felsejlik a remény a fejlődést tekintve, azáltal, hogy a befektetési kedv töretlenül növekedett az általa vizsgált időszakban, és ebben éppen az ázsiai zászlóshajó nemzetek törnek az élre, a befektetéseikkel és az infrastrukturális projektekkel adnak tehát lendületet a remény táplálásához.

A *második fejezet* az India és Afrika közötti kapcsolatokról szól. A feltörekvő India számára számos történelmi szállal, többek között bevándorló családok révén kötődik a kontinenshez. A betelepülők földrajzilag Kelet-Afrikára koncentráltak, a kereskedelemhez köthető kapcsolatot építve tehát ki az indiai bevándorlók által. Együttműködésüket áthatják a Bandungi nyilatkozatban lefektetett elvek és az El Nem Kötelezettek Mozgalmának szellemisége, sarokkövet jelentve a térségek közötti kapcsolatnak. A Föld második legnépesebb országa az indiai modell terjesztésére törekszik Afrikában, amelyben a hosszútávú érdekek jelennek meg hangsúlyosabban. A Globális Dél részeként komolyan veszi a déli együttműködés lehetőségét, ugyanakkor Singh indiai miniszterelnök 2006-os nyilatkozata sokat elárul arról, hogy az Afrikában jelenlévő más hatalmakhoz képest a kapcsolat

fejlesztésére bőven van tér. *„Ha megnézem őket, elgondolkodom azon, vajon kihasználjuk-e mindazt, ami bennünk lehetőségként rejtezik.”* (70. oldal). Mindezek ellenére elmondható, hogy az afro-indiai politikai, gazdasági és diplomáciai kapcsolatok iránya megfelelő.

A *harmadik fejezet* az Afrika és Kína közötti kapcsolatokat elemzi. Kína külpolitikai stratégiájában hangsúlyosabban jelenik meg Afrika és ennek az Új Selyemút kezdeményezésben és érvényt ad. A Bandungi Nyilatkozat elvei és „Bandung szelleme” ebben a relációban is megjelenik. Kína vezető szerepe és bővülő külpolitikai, kereskedelmi és geoökonómiai mozgásterének ellenére erős, hogy a kontinensen későn érkezőnek számít. A vonzerejét a fejlesztésben és a segítyezésben az adja, hogy a folyósításokat nem köti gazdaságpolitikai kondíciókhoz, miközben egy egységes és pragmatikus Afrika politikával rendelkezik. Elvárásai azonban kiterjednek az „egy Kína elv” partner általi elismerésére. Célja a racionális erőforrás kiaknázás, de infrastruktúra projektjeivel elkerülhetetlenül is függőséget alakít ki. Az erőforrások kiaknázása egyfajta kényszer is, amit a szerző a következőképpen ír le: *„Növekedésének fenntartásához elementáris szüksége van nyersanyagokra, mégpedig többségében olyanokra, amelyeket az afrikai kontinens nagy mennyiségben rejt magában.”* (73. oldal). Vészterhes is lehet, hogy a kapcsolatrendszer egyszerre jellemzi a stratégiai partner, a gazdasági versenytárs, és az új gyarmatosító képe. Kína Afrika politikájának sikerét azonban jól jelzi, hogy mára a Középső Birodalom az afrikai országok zöme számára az elsősorú kereskedelmi-befektetési és fejlesztési partner.

A *negyedik fejezet* az Afrikába irányuló és az onnan Kínába ágazó migrációs trendeket, azok mögötti motivációkat vizsgálja. A szerző szerint az afro-kínai és kínai-afrikai migrációs folyamatok esetén egy összetett folyamatgyüttesről lehet beszélni, hozzátéve azt, hogy Afrika a közhiedelemmel ellentétben nem vesz részt kiemelten a nemzetközi vándorlásban. Ezzel szemben az Afrikába vándorló kínai bevándorlók emelkedő száma figyelhető meg, amely főként az üzleti lehetőségek miatt intenzív.

Az *ötödik fejezet* az indonéz-afrikai kapcsolatokat vizsgálja. A kapcsolat egyik sarokköve az El Nem Kötelezettek Mozgalma és ezáltal az egykori tömbön kívüliek klubja. Indonézia Afrika politikáját az Új Ázsia-Afrika Stratégiai Partnerség keretein belül irányítja, az egyre növekvő kereskedelmi forgalom elérése érdekében. Az ország a sikeres térségbeli politikáján keresztül a geopolitikai kulcsszerepének megerősödését várja el az afrikai kontinensen, emellett pedig a nem olaj és nem földgáz termékeinek piacot jelentő és a növekvő piaccal rendelkező földrészen még jobban szeretné megvetni a lábát. A szerző ismerteti, hogy Indonézia kezdeti befektetései Nyugat-Afrikára koncentráltak. Bár deficitese a kereskedelmi mérlege, reménykedik erőfeszítéseinek későbbi sikeres megtérülésében.

A *hatodik fejezet* Japán afrikai szerepvállalását mutatja be. Japán afrikai fejlesztéseinek vezérfonala a Tokiói Nemzetközi Fejlesztési Konferencia (TICAD), mint mintát mutató fejlesztési kezdeményezés. A szerző a fejlesztés feltételeit és célkitűzéseit összefoglalva a következőket írja: „...*egyre inkább az általa finanszírozott projektek fenntartásának (maintenance) megfelelő utánkövetését és az ehhez szükséges mechanizmus kialakítását, illetve humán és pénzügyi erőforrások biztosítását tartja kívánatosnak.*” (140. oldal). Japán egy megbecsült partnere az afrikai országoknak, azáltal, hogy újító jellegű és fenntartható fejlesztési projekteket eszközöl, amelyeket reálpolitikai megfontolások vezérelnek. Emellett Japán az emberi biztonságra koncentrált segélyezése során, olyan elemekre ezen belül, mint a környezeti instabilitás, szegénység és az éhínség. Kapcsolatát úgy építi, hogy figyel a történelmi örökségre és bandungi szellemiségre. Mindezek mellett azonban látni kell, hogy a japán gazdaságdiplomácia célkeresztjében is persze erőteljesen megjelennek a természeti erőforrások.

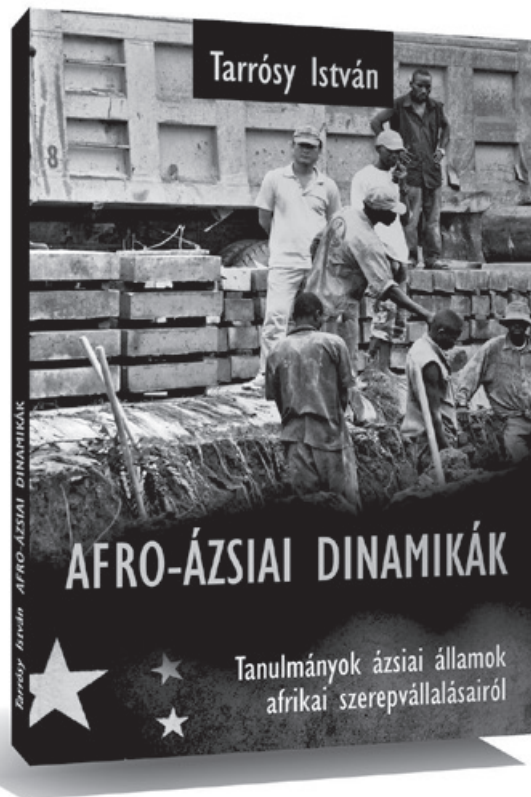
A *hetedik fejezet* a fejlődés afrikai perspektívájának felvázolásához a Moïsi-féle érzelmek geopolitikai térképét hívja segítségül a szerző. Ezen a térképen Afrikában újra megjelent a remény, amelynek okait többek között az új politikai vezetők generációjában, a nők növekvő fontosságában, a stabilabb gazdasági növekedésben látja. Afrika felemelkedéséhez szükséges szerinte a nyersanyagok megfelelő kiaknázására, a humán erőforrás fejlesztésére és a hosszútávú stratégiai gondolkodásra. A geopolitikai kihívások megfelelő kezelése elvezethet egyfajta minőségi fejlődési úthoz Afrika esetén. A szerző ismerteti az Afrika szerte jelentősebb nyersanyaglelőhelyek és az országok sorrendjét az adott természeti kincs vonatkozásában, – ezek ismertetése azért is fontos, mert ezek azok a tényezők, amelyek felhelyezték

A szerző szerint az afro-kínai és kínai-afrikai migrációs folyamatok esetén egy összetett folyamatgyűttestről lehet beszélni, hozzá-téve azt, hogy Afrika a közhiedelemmel ellentétben nem vesz részt kiemelten a nemzetközi vándorlásban.

Afrikát a nemzetközi és ázsiai befektetők geopolitikai térképére. Emellett rávilágít, hogy a befektető államok által nem teljesen önzetlenül kiépülő infrastruktúra hasznát a helyi lakosság is élvezheti, a belső piacok és a szállítás, valamint a közlekedés fejlesztésén keresztül. Ezt követően a humán erőforrás fejlettsége kerül bemutatásra, mint egy újabb kiemelendő fontosságú geopolitikai tényező. A szerző meglátása szerint az afrikai felsőoktatás perspektíváinak tárgyalása során a mennyiségi és minőségi oldalon is javítani szükséges. Az oktatást tekintve kedvező folyamat, hogy többen járnak ma iskolába a kontinensen, ugyanakkor sajnálatos, hogy Szentés Tamás idézet 1963-as megállapítása változatlanul érvényes. „*Nemcsak az iskola kevés Kelet-Afrikában, de kevés a tanár és a tanító is*” (180. oldal). Reményt ad azonban, hogy az afrikai középosztály egyre erősödik, a későbbiekben szerepet játszva a felemelkedésben.

A záró *nyolcadik fejezet* a Szubszaharai Afrika lélekfelfogását, hitvilágát mutatja be. Ahogy a szerző ezt helyesen leírja „*A Föld nyelvi valóságát és kulturális hagyatékát tekintve is legsokszínűbb kontinenséről lehet beszélni*” (189. oldal). A sokszínűség megértésére azért van szükség, mert az afrikai mindennapokat áthatják a hiedelmek és a hitvilág. Példákat mutat be a hiedelemvilág sokszínűségére, rávilágít olyan vallási sajátosságokra, mint például arra, hogy a hagyományos afrikai hitvilág egyszerre politeista és monoteista és hogy az írásos szent könyvek helyett a szájhagyományok útját öröklődik az ősök tiszteletét központba helyező hagyomány.

Összefoglalva a 239 oldalas szakkönyv rávilágít az Afrikával foglalkozó szakirodalomban gyakran elemzett függőségi viszonyok és Afrika változatlan nyersanyagfüggőségére. A térséggel intenzív politikai, diplomáciai és gazdasági kapcsolatot ápoló feltörekvő ázsiai hatalmak számára a fejlesztési szándék és a nyersanyagok, – többek között a ritka földfémek, a nyersolaj és földgáz – megszerzésére irányuló nemzeti szándék egyszerre van jelen. Az ázsiai fejlesztési modellek tehát egyre hangsúlyosabban jelennek meg Afrikában, amelyek háromszög együttműködések is egyre inkább magukba foglalnak. A kontinensközi kapcsolatra, – mint a nemzetközi kapcsolatok esetén egyre több relációban – az együttműködés és a versengés keverékeként lehet beszélni. Levonható az a következtetés, hogy a felemelkedő hatalmak minden valószínűség szerint kulcsszerepet játszanak majd az Afrikai fejlődésben, ebben az elsőszámú motiváció az új és felemelkedő hatalmak esetén nem meglepő módon az, hogy részesedni akarnak a természeti erőforrásokból. Mindez sajnálatos módon mélyülő egyenlőtlenséggel és aszimmetrikus interdependenciával jár együtt. A könyvben említett országok mindegyike nagyobb befolyást igyekszik szerezni az afrikai térségben. A tárgyalt bilaterális, trilaterális és multilaterális együttműködések esetén pozitívum, hogy majdnem kivétel nélkül építenek az El Nem Kötelezettek Mozgalmára, mint történelmi örökségre, Bandung szellemére és pragmatikusan közelítik meg az együttműködésüket a „fekete kontinenssel”. Mindezek mellett továbbra is nagy feladat az egyes országok gazdaságának diverzifikálása tekintve, hogy Afrika, mint a világ egyik gyorsan fejlődő régiója, a nyersanyagexport tekintetében továbbra is szélsőségesen kiszolgáltatottnak számít. ☀

Tarrósy István
AFRO-ÁZSIAI DINAMIKÁK

A kötet a nemzetközi és geopolitikai stúdiumok számára hiánypótló műként a 21. század globális rendszerét egyre jelentősebben átjáró, azt meghatározó afro-ázsiai kapcsolatokkal, az afro-ázsiai interkontinentális tér szereplői által keltett dinamikákkal foglalkozik. Az egyes fejezetek az alapvető történelmi áttekintések után a mindennapokban tetten érhető geopolitikai valóságokat elemzik, könnyen fogyasztható módon.

A gondolatmenet homlokterében Kína, India, Indonézia és Japán, valamint további ázsiai szereplők globális térben elfoglalt pozícióinak ismertetése és az általuk, egymás között különböző formát öltő „új regionalizmus” paradigmájának bemutatása, valamint az új dinamikák által keltett hatalmi kihívások – főként az USA és az EU számára – felvázolása állnak. Az érvelés során a szerző kitüntetett figyelmet szentel az afrikai kontinensnek, ugyanis meglátása szerint az „új dinamikák” egyik fő terepe a szubszaharai térség.

A kötetben részben a szerző által hazai és külföldi tudományos folyóiratokban közölt elsőszerzős tanulmányok, illetve azok átdolgozott változatai, részben újonnan megírt fejezetek fűződnek koherens irodalomná. A könyv a széles olvasóközönség érdeklődésére tarthat számot, segítséget nyújtva a nemzetközi rendszer változásainak jobb megértéséhez.

Guidelines for submission of papers (as of June 1, 2020)

(1) General requirements

All papers must be submitted in English.

All papers must keep to the deadline for submission in 2020:
10 November. The journal issue will be out by April 2021.

The author should submit the final version of the manuscript, no major modifications (e.g., additional paragraphs, chapters) will be accepted after that submission. Of course, the blind peer review process may bring about other corrections and more work.

Prior to submission, all papers must

- have been submitted to a spell check
- have been examined by an English specialist (preferably a native speaker) who also speaks the language of the author. Papers that fail to meet a level of comprehension by the editorial board due to *poor English* will be returned for rewriting or, in severe cases, rejected.
- have a bibliography in the format specified below. The utilization of the proper referencing style is also crucial. Contributions not conforming to style will be returned by the Editors.

No cover page is needed.

Papers should be up to 40,000 characters (with spaces) in length.

Papers should be given 1.5 spacing, Times New Roman 12.

Paragraphs should be properly indented.

Do not split the text into separate columns.

Authors should state whether they are using British or American (or other!) English, and they consequently need to stick to the chosen variant. Please, pay attention especially to dates, verbs ending in –ise/-ize and –l/-ll, nouns ending in –isation/ization, etc.

After peer review, accepted authors will receive electronic versions of their edited papers to provide them with the opportunity to make final comments. Here deadlines may be tight, so the author must react quickly, or else editorial and language changes will be taken as accepted.

(2) Specific requirements

Sources (references) should be properly cited in the text and a bibliography at the end of the paper. Endnotes can also be added, however, they should be marked clearly in the text at a point of punctuation, and listed consecutively at the end of the paper. They should *not* be listed at the bottom of each relevant page. The use of notes, in general, should be kept to a minimum.

Citation

References should be cited in the text as follows: (Fischer et al., 1996) or (Kissinger, 1990) or (Kegley and Wittkopf, 1995: 23). See some examples:

1. If one examines the Brundtland Report (World Commission on Environment and Sustainable Development, 1987) or the Rio Declaration of 1992, to name just two major examples, the sustainable development approach represents a global response to problems or challenges that are themselves of a global nature (ecological, economic or social).
2. Thus, the Brundtland Report states that “sustainable development should be seen as a global objective” (World Commission on Environment and Development, 1987: 40). → this latter one indicates page no. 40 from where the citation was taken
3. This is the notion of “territorial sacrifices” considered by Nijkamp in different contributions (Nijkamp et al., 1991: 160; 1992: 41).

Bibliography

Each reference cited in the text must appear on the reference list.

Please, note that the order of names varies across cultures.

If the surname is the first element (like in the case of Chinese or Hungarian names), or in the case of, for instance, Ethiopian names (no distinction between family name

or surname and first/middle names), do not place a comma after the surname (first name concerning Ethiopian names) in such citations.

To help you resolve the question regarding name order, look at how the author has been cited in other works, and follow that presentation of the name.

Examples:

1. Jackson, C. (2001). A model of spatial patterns across retail property markets in Great Britain. *Urban Studies* **38**, 1445-1471.

→ here:

- the name of the journal should be in italics
- the issue of the journal should be bolded
- the pages of the article/study referred should be given after a comma, then, closed with a full stop.
- If there is no author, the article title comes first.
- If there is no date, use the abbreviation n.d.

2. Pack, J. R. (2002). *Growth and Convergence in Metropolitan America*. Brookings Institution Press, Washington DC.

→ here:

- the title of the book should be in italics
- publishing house/publisher first, city/settlement of publishing second

3. Stiftel, B. and Watson, V. (Eds). *Dialogues in Urban & Regional Planning*. Routledge, London.

→ if the volume has an editor (or more)

4. Glover, D. (1994). Global Institutions, International Agreements, and Environmental Issues. In: Stubbs, R. and Underhill, G. R. D. (Eds). *Political Economy and the Changing Global Order*. Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 277-288.

→ if a chapter is referred to from a book

5. If you quote from an **Internet source**, you are required to additionally provide (after the name, title, etc.) the full address of the site and the date of download in brackets.

Verjee, A. and Knopf, P. (2019). A year of change in Ethiopia. *United States Institute of Peace Online*. <https://www.usip.org/publications/2019/04/year-change-ethiopia> [10.09.2018]

Use the following style in British English: [DD/MM/YYYY]

Use the following style in American English: [MM/DD/YYYY]

6. **Tables** should be prepared on separate sheets; they should not be embedded within the text. Each table should have an appropriate caption.

Table 1.

Figure 1.

You need to cite the source below the table/figure.

All materials from other sources that may infringe copyright laws must have copyright clearance from that source before being included in papers for the proceedings volume.

Contributions will only be considered on the understanding that they have not been published previously, are not under consideration for publication elsewhere, and are not being simultaneously submitted elsewhere.

DEADLINE FOR SUBMISSION: 10 November 2020

Send your papers to tarrosy.istvan@pte.hu

If any specific questions arise, please, contact also: tarrosy.istvan@pte.hu